

FRANCI
 SCI HOTOMA
 NI IVRISCONSULTI OB
 seruationum liber

H primus. *H & 6.*

Τῆς ἐπιμολείας δὲ λαπαίται γίνετῃ.

BASILEAE, APVD NICOLA
 um Episcopium Iuniorem,
 M. D. LX.

AMPLISSI

MO ET SPECTA

TISSIMO VIRO, VLTRICO

Mordisen Iuriconsulto clarissimo, Illu-

stris. Electoris Augusti consiliario

prudentissimo, Franciscus Ho-

tomanus S. D.

PER ABAM, VIR
amplissime, cum su-
periorib. diebus me-
os in Institutiones
Commentarios Illu-
strissimo electori Au-
gusto mitterem, fore ut illi primum
hunc Observationum mearum li-
bellū comitem sibi haberent: quem
Amplitudini tuæ inscribere, ac dica-
re constitueram. Cupiebam enim a-
nimum ac studium meum non tan-
tum

506

Ob. 6. 11. 3325/1

P R A E F A T I O.

tum erga Principem potentissimum
 atque optimum illa inscriptione ac
 praefatione mea testari, uerum etiam
 erga te: quem & Electoris Mauri-
 cij fortissimi Ducis, Nestorem fuisse
 & huius illustrissimi ac sapientis-
 simi Principis fratris sui summum
 consiliarium esse intellexeram. Ve-
 rum hoc consilium meum typogra-
 phi occupationes propter nundina-
 rum interuentum, impediuerunt:
 qui nunc operam egregiam in hoc
 meo munusculo quod Amplitudi-
 ni tuae parauit, exornando adhibuit.
 Itaque quod antea facere non potui,
 nunc tandem significationem hanc
 meae erga te obseruantiae tibi mit-
 to: uarias quasdam meas disputa-
 tiones nonnullis de rebus, partim
 ad Iuris ciuilibus, partim ad Antiquita-
 tum Romanarum cognitionem per-

PRAEFATIO.

tinentibus. Cum enim utroque in hoc studio floreas, & tantum tibi bonæ artes dignitatis ac splendoris in hac nostra Germania pepererint, quantum, ut opinor, adhuc nemini: spero te quæ est tua humanitas, hæc miscellanea scripta quibus uti literati uiri sæpenumero coguntur, non neglecturum. Nam etsi indigna esse certo scio, quæ ab eruditis tuis oculis legantur: tamen hos literatorum hominum in bonis artibus excolendis studiosos conatus Amplitudini tuæ placere audio: & ut hi nostri non displiceant, fore confido. quod si accidat, & animus mihi ad reliquas Observationes conscribendas abs te datum interpretabor: & gratiam meis laboribus quos tantus uir non improbarit, optimè relatam existimabo.

PRAEFATIO.

bo. Vale uir amplissime & spectatissime. Deus amplitudinem tuam nobis incolumem quamdiutissime conferuet. Argentorati decimo Calend. Iun.

1560.

HVIUS OPVSCVLI CA-
pitum Index.

D isputatio pro edi- cto C. Verris, in quo Fecit Fecerit, ad- scripserat: cōtra repre- hensionem Ciceronis, Verrina III fol. 1	dicata 24
Similis disputatio pro al- tero eiusdem Verris e- dicto de bonorum pos- sessionib. aduersus Cice- ronis accusationem 7	Interpretatio §. Agerius, l. qui Rom. ff. de uerb. oblig. 28
Negationē in l. 1. ff. de reb. dub. tollendā esse 12	causæ Quintianæ consti- tutio ex Cicerōis Ora- tione prima 38
Negationem deesse in l. cum debitor. 8. ff. In quib. caus. pig. 14	Contrarias esse Iuriscōsul- torum sentētias de pro- prietate arboris, quæ in uicini fundum radi- ces egerit 48
Loci aliquot in Verrina III emendati 16	De more tabulas dandī Iudicibus, & iudicatus Acronis atq; Porphy- riōis magnus error in Ciceroniani loci inter- pretatione 46
Indicatur mendum in O- rat. Verrina III. quo locus præclarissimus cōtaminatus fuerat 19	Emēdatur lex. 1. ff. de gra- dibus & locus Instit. Si quadrup. 50
Aliquot menda eodem in loco Verrinae tertiæ in	De lege Acilia repetunda- rum & obscuro loco Verrinae tertiæ 52
	Emendat

INDEX.

CAP.

Emendatur lex I X. ff. de li. & posth. & l. 2. ff. ad S. C. Velleian. 56.	
De ludorum diebus & dif- ficillimus Verrinæ secū de locus explicatus 59	
Emendata lex XII. ff. de suis & legit. hered. 51	
Genus dicendi antiquū au- thoritate Cicerōis qua- tuor ex locis compro- batum 63	
Insignis locus Ciceronis in Oratione pro Qu. Ro- scio declaratus 65	
Corruptam esse legē pri- mam. ff. de dolo malo, ubi doli mali definitio à Seruio tradita, re- prehenditur 67	
Particula Non, duob. Pan- dectarum in locis resti- tuta 75	
Locus ex Ciceronis Topi- cis explicatus 77	
Alter ex iisdem Topicis lo- cus 81	
Alter locus ex eodem Topi- corum libro explica- tus 84	
Declaratum alterū exem- plū argumenti ex caus- is efficientibus ductū 88	
De loco ex comparatione 91	
De exemplo eius argumē- tationis quæ artis est expers 93	
Emendata lex periculi, quo modo Florentiæ im- pressa est 95	
Indicatum vitium in prin- cipio libri primi de Or- ratore, quod sententiā pulcherrimam turpi- ter usq; adhuc obscu- rauit 99	
Discendi corrupte pro Di- cendi tribus in locis ap- ud Ciceronem scri- ptum esse 100	
	Alia

INDEX CAPITVM.

Alia duo menda ex eodem libro de Oratore primo sublata 103 Causse Rabiriane, de perduellionis crimine, constitutio: ex Oratione Ciceronis pro C. Rabirio 105 An patre absente uindicta filiae fam. secundum libertatem dari possint: & ea de re Liuij locus insigniter explicatus 108 Emendata l. sexta. ff. quem ad. seruit. amit. 110 Videri particulam Non, duobus in locis Pandectarum temere praetermissam esse 112 Est tanti, locutio antiqua quomodo apud Cice-	ronem intelligenda sit 114 Indicata aliquot menda quae ex uicimarum uocum similitudine naterant 118 Indicati loci aliquot in libro de Orat. 1. & Muranianaz in quibus uersus non pauci desiderantur, in hac etiam aliquot menda sublata 120 Aliquot alia peccata libreriorum ex eadem Orator. pro L. Murena sublata 122 Disputatur de scriptura trium locorum incerta: uno ex Quintiana, altero ex Sextiana, tertio ex Verr. 7. 124

FINIS.

FRANCI
SCI HOTOMA
NI IVRISCONSULTI
Observationum liber
primus.

*Disputatio pro edicto C. Verris, in quo
FECIT FECERIT, adscri-
pserat: contra reprehensionem Ci-
ceronis, Verrina III. Ca-
put I.*

. ANNIVS CVM
haberet unicā filiam,
neq; census esset, eam
bonis suis heredem in-
stituit. Verres Prætor
cū in edicto præfa-
tus esset, se intelligere legem Voconiam
(qua cautum erat, ne qui census esset,
mulierem hæredem institueret: & quæ
centum fere antè annis lata fuerat) ma-
ximè salutarem esse Reipublicæ: adscri-
a pfit,

psit, si quis siue census, siue non census, ab eo tempore quo lata lex fuerat, (nimirum ab A. Posthumio Q. Fulvio Censoribus) postuē ea, mulierem heredem fecit, fecerit, ei mulieri se neq; petitionē, neq; possessionem hereditatis daturum. Tullius autem multis uerbis hoc edictū accusat: propter uocem F E C I T. quasi Verres contra legum omnium æquitatem, & rationem, & consuetudinē præteritum tempus reprehenderet: cum factis constat, in omnibus legibus quæ de Iure ciuili latæ sunt, hoc statutus, quo post eam legem populus utatur. Debuisse igitur Verrem hoc modo edictum componere: Ne quis post hoc tempus mulierem, neue uirginem heredem faciat. Sed uideamus ne hac uti defensione Verres potuisset. Licuisse scilicet sibi arbitrato suo edicere de his reb. omnibus, quarum controuersia anno suo nasceretur: ac proinde etiam de hereditatibus, quarum petitio possessiōue à se Prætore peteretur. At oportuisse illas hereditates in testamentis ante suam Præturam factis relictas esse. Neq; enim populi Rōmani

manimos erat, ut patresfam. tum demum testamenta scriberent, cum animam agerent: quemadmodum nostris temporibus fieri consuevit: sed ualentes & incolumes longe ante sibi suisque liberis ac necessarijs prospiciebant, quemadmodum uel ex eo intelligi potest, quod per æs & libram testamenta fieri solebant. quod cum ita sit, uerbo præteriti temporis uti eum oportuit: & de testamentis ante factis loqui, ut de uenturis hereditatibus ediceret. Nam si tantummodo F E C E R I T adscripsisset, & de ijs tantum testamentis, quæ post suum edictum, id est se Prætores fierent, cauisset, uel in contrarium uitium incurrisset, & in ea tempora progressus fuisset edicto, quo Prætores alij futuri erant: uel de admodum paucis ac potius nullis hereditatibus edixisset: quia moribundi (ut antea diximus) testamenta non scribebant. Iam uero quod ibidem Cicero multis uerbis criminatur Verrem, isto suo edicto superiora testamenta omnia rescidisse: id cuiusmodi sit, uel ex eo intelligi potest, quod ne illud quidem ipsum testamen-

tum de quo agebatur, rescidit. Non est, inquam, Antæ uirginis institutio rescissa & irrita esse iusta. nam si rescissa fuisset, nihil ex eo testamento ratum fuisset: quippe cum omnes testamenti partes ex hæredis institutione pendeant l. quod per manus 10. ff. de iur. codicill. & alibi persæpe. At substitutionem ei uirgini factam ualere, & à Prætore Verre conseruari uidemus. ut facile cuiuis appareat, non de præterito tempore causæ Verrem, sed de rebus quæ anno suo contingerent, pro iure Prætorio edixisse. Licuisse autem Prætoribus etiam contra Iuris ciuilis rationem arbitrato suo edicere, nemo qui disciplinam nostrâ uel primoribus labris degustarit, ignorat. Rectè igitur Verres: QVI AB A. POSTVMIO Q. FVLVIO CENSORIBVS POSTVE EA, MVLIEREM HEREDEM FECIT FECERIT. Tempus autem longè, ab annis prope centum, repetit: nimirum illud ipsum quo lata lex Vconia fuerat: quæ quia de ciuû parte duntaxat cauerat, id est de solis cæsis, Prætor pro

pro suo iure illam se in omnibus ciuibus
 obseruaturum edixit. Adscripsit autem
 POSTVE EA, propter ambiguitatem
 uocis AB: quæ non illud tempus signifi-
 cat quod putant ij qui meos Commenta-
 rios arrodunt: qui ut spero, nunquam i-
 ta mihi stomachum mouebūt, ut eos re-
 sponsione ulla digner. existimant enim
 id significari quo illi Censuram gesserūt:
 quod si uerum esset, & Voconius ea te-
 stamenta reprehenderet quæ illis Cen-
 soribus facta erant, in idem uitium incur-
 risset: quod Cicero Verri obiecit. Tulisse
 autem eam legem Voconium illis Cen-
 sorib. id est Cœpione & Philippo Cofs.
 anno DLXXXIII: nos & in Verrina-
 rum commentarijs, annos ferè ab hinc
 septem, & in libello de Legibus annos
 ab hinc tres ex libro Ciceronis de Sene-
 ctute docuimus. Quare tempus illud si-
 gnificatur, quod Posthumij & Fuluij
 Censuram secutum est: hoc est cum inse-
 quentes Censores, C. Claudius, & T.
 Sempronius magistratum adepti sunt.
 ut AB dictum sit pro POST: sicut cum
 dicimus Ab urbe condita. Verùm hæc

quidem ita se habent. Dissimilis autem alterius edicti ratio est, de quo nec ita multo post Cicero loquitur: ubi de C. Sulpitij liberti hereditate commemorat. Edixerat enim Verres, si quis libertus alienum heredem instituisset, neque quicquam patroni sui liberis reliquisset, se ipsam sextam hereditatis partem condonaturum. Sulpitius autem longe ante Praetorem Verrem erat mortuus: eiusque heres adierat, & possederat hereditatem. Quare cum Verres Praetor decerneret, ut sextans eius hereditatis Patroni filiae redderetur, merito dicebatur uelle suum edictum in praeteritum tempus ualere: adita enim & quaesita iam erat hereditas. quod si eo Praetore tantum obuenisset, neque tabulae testamenti antea aperte fuissent, nimirum ius illi fuisset ex edicto suo decernere. At Cicero longe alijs quam hoc in loco uerbis utitur: Docebat, inquit, edictum eius non oportere ad eas hereditates ualere, quae ante eum Praetorem uenissent. Item, Rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas uenisset, docet. Quib. uerbis si uti Cicero in Anni-

ana

ana causa potuisset, usus sine dubio fuisset.

*Similis disputatio pro altero eiusdem Ver-
ris edicto de bonorum possessionibus:
aduersus Ciceronis accusatio-
nem. Caput I I.*

IN eadem oratione Cicero al-
terum Verris edictum de bo-
norum possessionibus accu-
sat: in quo ait, illum denunti-
asse, se bonorum possessionem secun-
dum tabulas ei daturum, qui testamenti
quidem tabulas non proferret, sed dice-
ret & testamentum esse factum, & se in
illo heredem institutum. Quod simplici-
ter & absolute uerum fuisse, nemo, ut o-
pinor, existimabit: colorem enim tantæ
improbati aliquem additum oportu-
it: ne uel edictum à populo proscinde-
retur, uel edictator ipse lapidibus in fo-
ro ac tribunali obrueretur. Quod si quis
est, qui illis Oratoris uerbis credendum
putet, ei ego non Verrem improbitatis
accusandum, sed populum Romanum
ignauitæ condemnandum, & illa imma-

nitate dignum fuisse, respondebo. quod
 tamen uel propter Tribunorum pleb.
 aliorumq; Prætorū intercessionem, nun-
 quam in animum inducam fieri potuis-
 se. Quid ergo est? Edixerat scilicet, se bo-
 norum possessionem secundū testamen-
 ti tabulas ei daturum, qui tamen si eas nō
 proferret, tamen & eas extitisse, & se he-
 redem in illis scriptum fuisse, testibus pla-
 num faceret. quod si iniquum est, unā e-
 tiam iniquitatis totum ius ciuile nostrū
 damnetur: cuius sententiam Vlpianus
 in l. i. ff. de bon. poss. sec. tab. his profie-
 tur uerbis: Sufficit, inquit, extare tabu-
 las, etsi non proferantur: si certum sit eas
 extare. igitur etsi apud furem sint, uel a-
 pud eum apud quem depositæ sunt, du-
 bitari non oportet, admitti posse bono-
 rum possessionem. nec enim opus est a-
 perire eas, ut bonorum possessio secun-
 dum tabulas agnoscatur. semel autem
 extitisse tabulas mortuo testatore desi-
 deratur: tamen si extare desierint. quare
 etsi poste interciderunt, bonorum pos-
 sessio peti poterit. Hæc cum ita sint, uer-
 ba Ciceronis nunc consideremus, ut ue-

ra necne illa sententia sit, intelligatur. Profert igitur hoc initium, quod usitatum & translaticium esse ait, nec improbat: DE HEREDITATE AMBIGITUR, ET TABULAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINUS MULTIS SIGNIS, QUAM E' LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTUR: SECVNDVM TABULAS TESTAMENTI POTISSIMUM HEREDITATEM DABO. Hoc translaticium est, inquit Cicero: sequi illud oportet, SI TABULAE TESTAMENTI NON PROFERENTUR: quid ait? se ei daturum qui se dicat heredem esse. Sed cur uerba ipsa Cicero non profert? ponamus enim hoc illum addidisse, TVM SI QVIS FACTAS ILLAS FVISSE, ET IIS SE HEREDEM INSTITVTVM PLANVM FECERIT, SECVNDVM EVM POSSESSIONEM DABO. nemo, ut opinor, illum improbitatis accuset. Sententiam autem illius partis hanc fuisse, ipse paulo antè his aperte ostendit

uerbis: Si quis testamento se heredē esse arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem: id est, petitionem hereditatis aduersus possessorē intenderet, & spōsione illum prouocaret,
NI SVA ESSET HEREDITAS.
At enim illa superior particula iniqua est, ubi edicit, Si de hereditate ambigetur, eum qui possessor erit, sponsionem non facturum. nam (ut ait Cicero) quid ad Prætores, uter possessor sit? Nonne id queri apud illum oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo, inquit, nihil aliud edicto amplectitur, nisi eam causam, propter quam pecuniam acceperat. Quibus uerbis significat, Corruptorem Verris, non gentilem Minutiū defuncti fuisse, sed tamen hereditatem eius possedisse: uel potius tenuisse, & (ut Asconius loquitur) ei incubasse. Itaque gratificari ei Verrem in edicto scribendo uoluisse, & ius suum ad illius causam accommodasse. Sed uideamus, ne hoc quoque non magna reprehensione dignū sit. Primum, quia certum est, potiores esse causam & conditionē eius qui possidet,

fidet, quàm eius qui petit: neq; ius esse,
 ut is qui possidet, sponsione alterũ pro-
 uocet, sed potius ut ipse ab altero pro-
 uocetur. Deinde quod Cicero de posses-
 sione disputat, accusatoriè loquitur, cũ
 satis constet POSSIDERE uerbum im-
 propriè pro TENERE ET HABERE
 RE plerunque usurpari. Postremò quod
 eum à facienda spõsione liberat, non eò
 pertinet, ut eam legitimi heredes facere
 cogantur: quod sine dubio iniquissimũ
 improbissimumq; fuisset: sed ut sine Re-
 cuperatorij Iudicij cunctatione, res apud
 Prætorem expediatur: cum is qui sese he-
 redem institutum contendit, testibus id
 planum facit, & secundum testamēti ta-
 bulas possessionem postulat. Atq; hæc
 quidem hæctenus: ex quibus primũ ex-
 plicatum illum alterum in eandem sen-
 tentiam locum uolumus, qui in Verrina
 quinta his scriptus est uerbis: Scio te edi-
 cta superiorum omnium correxisse, &
 possessiones hereditatum non secũdum
 eos qui proferrent, sed secũdum eos qui
 dicerent, testamentum factum, dedisse:
 easq; res nouas abs te prolatas, & inuē-

12 FRAN. HOTOM. I. C.
tas magno tibi quæstui fuisse. Deinde
considerandum putamus, an pro illis uer-
bis, POTISSIMUM HEREDITA-
TEM DABO: legendum sit POSSES-
SIONEM HEREDITATIS DA-
BO. quemadmodum aliquanto post u-
bi de A. Trebonio Cicero commemo-
rans ita scribit: Ita quæ ei Verres possessionem
hereditatis negat se daturum. Neque
enim quisquam ignorat, Prætores neque
heredes facere, neque hereditates dare:
quod etiam Iustinianus scribit. Et potuit
error manare ex notatâ ignoratione:
cùm sic fortasse scriptum esset, POSS.
HEREDIT. Quam tamen de re doctio-
rum hominum iudicium expecto.

*Negationem in L. i. ff. de reb. dub.
tollendam esse. Ca-
put. III.*

VNQVAM aspexi Papinia-
ni responsum in l. i. ff. de reb.
cred. in fine, ubi NON ma-
gna pecunia scriptum est: quin
continuò iudicarem, negationem tollen-
dam esse. nuper tamen cùm cognoscere
uellem,

uellem, num quidnam optimus Accur-
 tius ea de re scripſiſſet: animaduerti eum
 teſtari, nonnullis in libris eam deſſe, ſed
 id mendosum eſſe: retinendamq; nega-
 tionem: quam in Pandectis quoq; quã
 Florentinis conſeruatam eſſe, uidemus.
 Quare experiendum eſt ecquid eius re-
 ſponſi explicatio afferre lucis poſſit. ne-
 que enim fere quiſquam ſub diſiunctio-
 ne duas res legat, quarum pretium im-
 modicè inter ſe differat: neq; ſatis ſanus
 uidebitur is, qui in ſuo teſtamẽto ſic ſcri-
 pſerit, Fundum Mæuianum quadragin-
 ta millium, aut Seianum duũ millium
 Sēpronio do, lego. Ob eam enim cauſã
 diſiunctiones inſtitutæ ſunt, ut optioni
 locus ſit. At optio in eiufmodi diſiuncti-
 one, hominis quidem qui in ſua pote-
 ſtate ſit, nulla eſt. Quare cum tam immẽ-
 ſa pecunia Mæuianæ poſſeſſionis ratio-
 nes ſuperent Seianã, nõ dubiũ eſt, ea om-
 nia que nõ propria fundi Mæuiani erũt,
 ad electionẽ nullo modo pertinere. quia
 cũ particula A V T adiecta ſit, electionẽ
 manere oportet: cuius uis in legatis à lu-
 ſtiniano integra relicta eſt. l. pe. C. de uer-
 borum ſignif. Nega-

Negationem deesse in L. cum debitor 8. ff. In quib. caus. pig.

Caput IIII.

P V D Paulum in l. 8. ff. In quib. caus. pig. ubi sic scriptum est: Cū debitor gratuita pecunia utetur, potest creditor de fructibus rei sibi pignorate, ad modum legitimum usuras retinere: negatio deesse videtur. primum, quia constat gratuitā pecuniam eam dici, qua conuentum est, ut debitor gratis ac sine usura uteretur. Itaque innumeris in locis Pandectarū uerbum hoc à Iuriscōsultis usurpatur. quod si ita est, facile intelligitur eum, qui suam pecuniam eo pacto credidit, ut debitor ea gratis uteretur: fructus pignoris usuræ & ἀντιχρήσιως nomine retinere non posse. Deinde nemo noscit ex l. 4, & l. pignoribus, 22, C. de usur. tum demum fructum pignoris retineri pro usura posse, cum id nominatim pactum est. At hoc casu nullum eiusmodi interpositum esse pactum, Latina oratio qua Paulus utitur, eius quidem lingue peritis, & in eius consuetudine

consuetudine exercitatis ostendit: Irnerio uerò cui optimus Accurtius scribit uideri absurdum Pauli respōsum, nisi id subaudiatur: non ostendit. nam si subauditiones istiusmodi admittamus, quibus uulgo in apertissimis antinomijs conciliandis, interpretes nostri utuntur: uerissimè id dicere in Latinis libris licebit, quod poëta scripsit: Nil intra est oleam, nil extra, est in nuce duri. Quare uel NON POTEST, uel potius NON GRATUITA, scribi apud Paulum oportere, tandiu existimabo, dum eruditior aliquis meliorem eius legis explicationem nobis afferat, neque ab huius tractatus titulo hanc legem alienam esse, ex eo demonstratur: quia si creditor nō gratuita sed mercenaria pecunia utatur, quamuis nihil nominatim de fructuum retentione cōuenerit, tacitè tamen eam permissam esse intelligitur.

Loci

Loci aliquot in Verrina III emendati. Caput V.

ERBA hæc in Prætura Urbana, SI IS INTESTATO MORTUUS ESSET, quæ legimus eo loco, in quo Cicero edictum Verris de bonorum possessionib. reprehēdit, iam pridē dixi tollenda esse, & ex glossa sumpta de libro Asconij in contextum irrepsisse. Sed postea cognouī meam sententiā nonnullis eruditis uiris displicere, quibus iamdiu respondissem, si liber iterum editus fuisset. nunc ne uidear diuturno silentio causæ cedere, statui hoc loco breuiter illam meam, illam coniecturam confirmare. Ac primum omnīū hoc afferro, quod cuius Latinæ linguæ non prorsus imperito me probaturum confido: pronomen *is*, quò referatur non habere: quia neq; de testatore, neq; de ullo patrefam. antea Cicero locutus est. Posteaquam ius Prætorium cōstitutum est, inquit, semper hoc iure usi sumus, si tabule testamenti non proferrent, tum uti proximum

ximum quēq; potissimum heredem esse oporteret, si is intestato mortuus esset, ita secundū eum possessio daretur. Nam ad PROXIMUM uel ad HEREDEM referri nō potest. Asconius autem æquē in illa glossa illud præcisē usurpauit, ut in insequenti: ubi sic scribit, Quasi ab intestato agnati eius succederent. nam EIVS non ad scriptum retulit, sed ad mentem & cogitationem lectoris. Præterea si uerba illa Cicero posuisset, significasset edictum Verris ad eas bonorū possessiones pertinuisse, quæ ex causa intestati sic dantur, ut reuera defunctum intestato decessisse constet. At posterius intelligitur eam causam secutū esse Verrem, in qua quidem testamentum esse diceretur, sed cuius tabulæ tum non extarent. sic enim scripsit, SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET. Nam si de sponsione queritur, necesse est aduersariū esse, qui hereditatis petitionem intendat: id est, qui se scriptum heredem esse contendat. Neque uerò illud omittendum est,

b

quod

quod omnes ad unum libri Asconij tum impressi, tum manuscripti, constanter inter se consentiunt, & uerba illa pro interpretatiōe scripta, & à Ciceronis uerbis distincta ac notata habent: tametsi VT pro ET legendum esse, nemo, ut opinor, negabit. Quod cum ita sit, ridiculum esset putare, Asconium id pro glossa posuisse, quod ipse auctor adscripserat. nam si quis diceret mendosos esse omnes libros Asconij, & tres illos uersus continenter & uno tenore legendos esse, primum id sibi arrogaret, quod alijs concedi non uult, & pro ueris sumeret ea, quæ quiuis in cōtrouersiam uocabit. Deinde refelleretur similitudine aliorū locorum omnium, quos ex illa tota oratione Asconius ita profert, ut nunquam simul tam multa uerba continuet. Præterea ridicula esset illa interpretatio Asconij, Quasi ab intestato agnati eius succederent, quamuis diceretur testamentum fecisse, si tamen tabulæ non proferrentur: quæ & obscurius & temere id inculcarent, quod ab ipso auctore dictum fuerat. Quod aut auctoritas nobis obijcitur
 edicti

edicti Perpetui, quod Iulianus protulit in l. i. ff. unde legit. nihil ad hunc locum id pertinet. primum quia constat sententia: SI DE HEREDITATE ALICVIUS AMBIGATUR, TUM QVEM EI ESSE HEREDEM OPORTERET SI INTSTATVS MORTVVS ESSET, SECVNDVM EVM POSSESSIONEM DABO. nostra uerò abrupta & præcisa est. deinde quia hoc Prætoris edictum ad eas bonorum possessiones pertinet, quæ ab intestato dantur: nam Unde legitimi possessionem in illo esse genere nemo nescit: at Verres eam causam complexus est, quæ ad hanc quidem possessionem pertinebat: sed tamen in qua factum esse testamentum, sed in præsentia non extare dicebatur.

Indicatur mendum in Oratione Verrina

III, quo locus præclarissimus cõtaminatus fuerat. Cap. VI.

LOCVS est in Oratione Verrina tertia per insignis, sed qui propter peccatum librarij obscuritatem summam habere existimatur. Verba Ciceronis hæc

b 2 sunt:

sunt: Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem, aut p̄ prædelitis uindictiarum, cum satis accepisset, sponsionem faceret: ita de hereditate certaret. Principio constat: Lege agere in hereditatem, nihil aliud esse, quam hereditatis petitionem (ut Iurisconsulti loquuntur) intendere. quod ex his locis confirmabimus. Plin. lib. VII. L. Papirius Prætor, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedit. Valerius Maximus lib. VII: Et Piso, inquit, præfectus urbis, Terentio patri exheredato, bonorū defuncti filij possessionē dedit, heredesq; lege agere passus nō est. Secundo loco illud scire oportet, quod Ulpianus tradit in l. regulariter, 9, ff. de hered. petit. Eum demum hereditatis petitione teneri, qui uel ius pro herede, uel pro possessore possidet, uel rem hereditariā, licet minimam. itaq; (inquit Caius) qui ex asse uel ex parte heres est, intēdit quidem hereditatem suā esse totam, uel pro parte, sed hoc tantum ei officio iudicis restituitur, quod aduersarius possidet.

Postremo

Postremo notandū illud est, quod Paulus lib. sent. I, Cap. II. scribit: Quoties hereditas petitur, satisfactio iure desideratur. Et si satisfactio non detur, in petitorē hereditas transfertur: si petitor satisfacere noluerit: penes possessorem possessio remanet: in pari eīm causa, potior est possessor. Ex quibus omnibus, perspicuum esse arbitror, eum qui lege in hereditatē agit, dici rectē posse, tum hereditatis petitionem, tum litem uindiciarum intendere: neq; petitionem hereditatis aliud quidquam esse, quā uindicationem: tametsi aliud sit rei, aliud hereditatis uindicatio: cū illa singularū, hæc uniuersarū rerum petitio sit: uti docet Vlpianus in l. I. ff. de rei uindic. Secundo perspicuum est, eum aduersus quē actio ista, hoc est legis actio in hereditatē, siue petitio hereditatis, siue lis uindiciarum intēditur, satisfacere debere: hoc est prædes ac fideiussores dare, se nihil in possessione pendēte iudicio deterius facturum. Iam uerō constat inter omnes, eum qui actione ista utebatur, sponsonem cum aduersario possessore facere consueuisse certē

pecuniæ, aut æstimationis, Ni sua esset hereditas, de qua contendebat: quod ab Alconio ita perspicuè traditur, & ex antiquorum iudiciorum consuetudine ita notū est, ut admoneri satis sit, probari nihil sit necesse. Quæ cum ita se habeāt, illud quoq; patere arbitror in ea caussa, de qua Cicero loquitur, hoc est, cum tabulæ testamenti non extāt, & possessio proximo data est, eum qui se testamento heredem putat, quod tum non extat, lege in hereditatem aduersus illum possessorem agere debere: siue (ut alijs utamur uerbis) uindictiarum litem, hoc est, hereditatis petitionem in eum intendere. Ad hoc porro iudicium exercendum ea duo præstari solita, quæ necessaria esse docuimus. primū, ut possessor satisfecerit, nihil se in possessione deterius factorum: deinde ut petitor sponsonem faciat. Ni sua hereditas sit: itaq; apud iudicē Recuperatores' ue qui de sponsonem cognoscent, de hereditate decertet. Hoc si Cicerone remoto uerum est, locum ita restituendum putarem, ut leui correctione adhibita E T pro A V T legeremus:

Si

Si quis testamento se heredem esse arbitretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem, & pro prædelitis uindictiarum, cum satis accepisset, sponsonem faceret: ita de hereditate certaret.

Vt nō tam Asconij auctoritas, quā̄m Iuris ciuiliſ ueritas à nobis spectetur. Præsertim cum satis cōstet, his in locis Asconium non semel dormitasse: & omnino uerum illud sit, eum qui se testamēto heredem putat, lege agere in hereditatem non posse, quin & possessor ei satisfidet, & ipse à possessore certæ pecuniæ sponſione prouocetur. Quinetiam uindictiarum litem, cum legis actione coniungi, & Cicero & Gellius demonstrant. Ille in lib. de Orat. I. his uerbis: Agerent enim tecum lege Pithagorei omnes, uindictarentq; ornatī homines in dicendo. Gellius autē lib. XX, Cap. IX: Ex iure, inquit, manu confertum, uerba sunt ex antiquis actionibus: quæ, cum lege agitur, & uindictiæ contenduntur, dici nunc quoque apud Prætorem solent. Quod autem uir quidam doctissimus ita hunc (ut audio) locum interpretatur, quasi hæc uerba Le

ge ageret, ad hereditatis petitionem: reliqua uerò, ad rei uindicationē pertinerent: meo iudicio per absurdum est: cum Paulus apertissimè demonstrat, satisfactionem in hereditatis petitione requiri: nec aliud sit hereditatis petitio, quàm lis uindictiarum: nec deniq; minus in hereditatis petitione, quàm in rei singularis uindicatione, sponsio fieri soleat.

*Aliquot menda eodem in loco Verrinae
tertia indicata. Cap. VII.*

COGOR importunitate & leuitate nonnullorum præiudiciū hoc loco facere alteri meorum commentariorum editioni: nam quæ post superiorem editionem obseruaram, & nobilibus quibusdam adolescentibus, quibuscum familiariter de Ciceronis Orationibus cōmunicabam, candidè exposueram, animaduerti postea ad nescio quos inanis gloriæ cupidos uel famelicos potius delata esse: quæ iam pro suis edunt. Prima igitur obseruatio hæc fuit. Locum illū ubi Orator ait, Legem Corneliā testamētariam

riam, & nummariam ita scriptam esse, ut non ius aliquod nouum populo constituatur, sed sanciat, ut quod semper malum facinus fuerit, eius quaestio ad populum pertineat ex certo tempore: locum, inquam, hunc uideri corruptum esse, & pro POPVLVM legendum esse PRAETOREM. Constat enim nullius rei, praeterquam perduellionis, quaestionem relictam populo fuisse: caeterarum enim rerum iudicia olim à Quaestoribus data opera, & ex tempore creatis, exerceri solita: Lege uero Cornelia perpetuas quaestiones constitutas, id est Praetores creatos, qui per annū integrum de certis criminibus quaererent: quemadmodū iam pridem docuimus ex l. 2. ff. de orig. iur. lib. Ciceronis de Finibus. II, & De clar. orat. quo ipso in libro rectè legitur Quaestiones perpetuas constitutas, quae antea nullae fuerant. Mendum autem illud natum opinor ex nota ubi cum P. scriptum fuisset, pro, Praetorem, imperitus librarius Populum substituit. Sanxit igitur L. Sylla, ut falsi quaestio ad Praetorem pertineret ex certo tempore: & eo crimine

damnati in posterum poena illa & iudicio tenerentur, quod ipse lege sua constituerat. Syllam autem à populi causa remotissimum fuisse, nemo ignorat. quare uel **PRAETOREM** (ut dixi) eo loco reponendū est, uel particula non adhibenda, ut sit **AD POPVLVM NON PERTINEAT EX CERTO TEMPORE**. Quemadmodum paulo pòst reponendam eandem esse particulam, quæ tamen in omnib. impressis deest, ex Prisciani libro **XVIII** animaduerti. Vbi locum in sequentem ita citat: De iure uero ciuili, si quis quid instituerit, is non omnia quæ antè acta sunt, rata esse patiantur: quod & multo concinnius est. & ad Pædiani interpretationem accommodatius. Quin & paucis pòst uersibus, eandem quoq; retinendam esse multis adulescētibus honestis ex Theophilo Iuriconsulto indicaui: ubi Cicero ait, Lege Voconia prospectum fuisse, ne fraus superiori capiti fieret, & constitutum ne quis census plus legaret quàm ad heredem heredes uel perueniret. Quod per legem Voconiam, inquit, ei qui non census

sus sit, licet. Nam ex contrarijs cōcludit,
 si lex Voconia uetat cēlos id facere, per-
 mittit id ijs qui censi non sunt. Theophi-
 lus enim sub tit. De lege Falcidia disertè
 scribit, Voconia lege uetitum fuisse, ne
 plus uni legare liceret, quàm ad here-
 dem heredes uel pertineret. quod quidē
 (ut illud obiter moneam) non ad muli-
 eres solas cōtrahendū esse, sed de quibus
 uis intelligendum, ut nemini, siue mari,
 siue fœminæ plus quàm heredibus relin-
 quere liceat, apertè tum Iustinianus, tum
 etiam Theophilus demonstrat: & ratio
 eius historiæ quam Iustinianus comme-
 morat, id exquirat. Sed quo tempore à
 Theophili & similib. libris abhorrebā,
 facilè me Victorij, Manutij, Stephani,
 Colinei, Gryphij, & aliorum quorundā
 auctoritate, qui eam uocem in suis libris
 sustulerant, induci sum passus. quemad-
 modum (ut illud quoq; addamus) A sco-
 nium inductum uideo, aliquāto pōst in
 illo loco, ubi sic legitur: Hoc populus
 Rom. non manu uindicasset, nisi te huic
 tēpori atq; iudicio reseruasset? nam A-
 sconius confusam esse locutionem scri-
 bit,

bit, & abundare particulam NON. cū
tamen ea sententiā nihil aut aptius aut
cōcinnius fingi possit: & Priscianus lib.
XVIII perspicuè illam retineat, Græ-
camq; interpretationem adhibeat: *ὅτι ἄρ
ἰφεδίνησεν*. Ex illo autē Prisciani libro mul-
ta in eadem Oratione meliora fecimus,
quæ suo tempore, ut spero, proferentur.

*Interpretatio s. Agerius, L. qui Ro-
mæ, ff. de uerb. oblig. Ca-
put VIII.*

LOCVS hic & obscurus sem-
per existimatus est, & mul-
torum interpretationibus
mirifice nostris in scholis
exagitatus. Quare uiden-
dum est, quid ars Hermagorea, de qua
in Iurifconsulto nostro disseruimus, &
quam Virgulam diuinam appellare so-
lemus, in eo explicādo possit. Argumē-
tum igitur hoc esto. Filius fa. promittens
quod patrem debere constitisset, si pater
antē moriatur quā constititerit, & alio
herede instituto constet, quasi deficienti-
te conditione obligatus non est. SCAE

VOLA

VOLA. Agerius filiusfamiliâs seruo Publii Mæuij stipulanti spondit se datum quicquid patrem suum Pub. Mæuio debere constitisset. Quæsitum est, patre defuncto, antequam cõstitisset quid, quantumq; deberet: an si aduersus heredem eius actũ fuisset, alium'ue successorem, & de debito cõstitisset, Agerius teneatur? Respondit: Si conditio non extitisset, stipulationem non esse commissam. Nunc more institutoq; nostro interpretationem Grammaticam subiungemus.

Seruo stipulanti spondit. Nam etsi stipulatio iuris sit civilis, & ciuium Ro. propria, l. ult. ff. de duob. reis. l. ult. ff. de fideiuss. tamẽ serui ex persona domini stipulandi ius habent, dominoq; suo acquirunt: uti scribit Imp. §. 1. De stip. seruo.

Quicquid patrem suum debere. Quibus uerbis nouatio nulla facta est, cum nec id ageretur: ac proinde patris obligationi hæc filij accessit. l. 21. & l. si Stichum, §. ff. de nouat. neq; nouatio fiat, nisi ubi deberi constat: hoc autẽ casu deberi nondum constabat. Itaque posterius actum cum

cum heredibus Scaeuola testatur.

Patrem debere constitisset. Quibus tribus in uerbis tota caussa consistit. nam filius illud magnopere urgebit, se non spopōdisse quod pater debet, sed quod eum debere constiterit: item non quod indefinēte debeatur, sed à patre debeatur: praeterea, non quod constiterit deberi, sed tūc à patre deberi, cū de debiti summa cōstabit. Alter contra D E B E R E uerbum ad hoc praesens stipulationis tempus referet: ut quando cūq; constiterit de summa debiti, siue uiuo patre, siue mortuo, stipulatio commissa sit: quasi dictum sit PATREM NVNC DEBERE CONSTITISSET.

Aduersus heredem eius. Vnde perspicuum est, alium quā Agerium filium, institutum heredem fuisse: cuius sanè rei non leue meo iudicio in ista controuersia momentū est. Cum enim filius fa. esset, probabile est illum ea mente in ista stipulatione fuisse, ut non ex suis, sed ex paternis bonis illam pecuniam dissolueret.

Alium'ue successorem. Veluti, bonorum possessorem.

Et de debito constitisset. Animaduerten-
dum, Scæuolam non sic scripsisse, **ET**
PATREM AGERII DEBERE
CONSTITISSET: sed cùm ueritatem,
tum etiam Agerij defensionem notasse,
qui defendebat nō constare patrem de-
bere, sed tantūmodò quanta summa es-
set, quæ Pub. Mæuio deberetur.

Si conditio non extitisset. Sunt qui respon-
sionis huius rationem mirentur: qua-
si non ad interrogatum, & (ut Vlp. lo-
quitur) πρὸς ἑπὸς facta esset. At ego sic fa-
cerè Scæuolā data opera respondisse ar-
bitror, ut rem perspicuam, neq; magna
dubitatione dignam esse significaret. est
enim argumentum ex antecedentibus:
Si conditio non extitit, stipulatio com-
missa non est. non autem illud: ergo ne
istud quidem. ut **SI** pro **QVIA** (quem-
admodum dicere solemus) positum sit
uelut in l. fundum, 27. ff. de nouat. & ali-
bi nonnunquam. Propterea autem rem
esse perspicuam significat, quia conditio
non nisi post promissoris mortem exti-
tit. Cum autem id quod sub conditione
promissum est, non ante ipsius euentum
debeatur:

debeatur: sequitur, nō patrem debuisse, sed post ipsius demum mortē euentūque conditionis deberi ab heredib. cœpisse. At filius non quod heredes patris, sed quod patrem ipsum debere cōstitisset, soluturum se spondit. Quare nihil ad rem pertinet, quòd heredes defuncti personam sustinent, & quodāmodò representant. quasi is qui se soluturū promisit quod Agerius debet, soluturum etiam se promittat, quod heredes ipsius causa & nomine debebūt. Nam hoc casu nunquam debuit Agerius. Itaq; non testatoris, sed suo ac proprio nomine heredes debent. cōditio enim nō nisi post promissoris mortem extitit. superius autem sæpenumerò dictū est, id quod sub conditione stipulatum est, non ante conditionis euentum deberi. Cum igitur testator uiuens non debuerit, heredes nō ipsius, sed suo ac proprio nomine debēt. Qua de causa nemini dubium esse potest, quin, si filius relictus heres fuisset, hanc summā deberet: quia tū non patris nomine, sed suo ac proprio obligatus fuisset. Deinceps sequatur Partitio.

Filiusfamilias seruo. Enuntiatio I. Filiusfamilias alieno seruo stipulanti iure civili obligatur. Dixi autem ALIENO, quia inter eos qui eiusdem familiae sunt, non civilis, sed naturalis tantum obligatio consistit. I. frater à fratre. ff. de cond. indeb. quippe qui nō alio Pretore & magistratu, quam ipso patrefam. ad suas dirimendas controversias indigeāt. At cum alienus seruus stipulatur, quia domini sui nomine, qui extraneus est, stipulatur, iure civili filiūfam. extraneum obligat.

Se daturum quicquid. Seq. II. Filiusfamilias obligare se, ad id quod pater debet dissolūendum, potest. Nā (ut ait Caius) filiusfamilias ex omnibus causis tanquam paterfamilias obligatur, & ob id agi cum eo, tanquam cum patrefam. potest. I. filius, 39. ff. de oblig. & act. obligatur autē quandiu in potestate est, ex peculio: cum sui iuris est, in solidum. Ita duos habebit Mēuius sibi obligatos, patrem & filium, quippe cum nouatio facta nulla sit: uti superius docuimus ex l. 2. ff. de nouat.

Aduersus heredes actum. Seq. III. Non si filiusfamilias promisit quod pater debet, ic-

circo aduersus heredem patris agi non potest. ob eam nimirum causam quam proximè tradidimus: quia nouatio facta nulla fuerat.

Si conditio non extitisset. Seq. IIII. Filiusfam. promittens quod patrē debere constiterit, si mortuo demū patre & alio herede instituto, id constiterit, non est obligatus. Vtrunq; enim concurrere oportet: ut & post ipsius mortem conditio existat, & alienus heres sit institutus. Cuius utriusq; rei rationem superius exposuimus.

Stipulationem non esse commissam. Seq. V. Stipulatio sub conditione facta, nō ante conditionis euentum, obligationem parit. §. ex conditionali. De uerb. oblig. l. ce dere diem. ff. de uerb. signif. Nunc super est ut causæ constitutionē exponamus. INTENTIO P. Mæuij: Debes mihi centum, quia stipulationis conditio impleta est. ff. Nō est impleta. Q. An impleta sit. R. Quia his uerbis concepta est, Quod constitisset patrem debere, at nunc non constat patrem debere, utpote mortuū: sed ipsius heredes. non igitur si deberi
hoc

hoc tibi, aut etiam patrem meū aliquando debuisse constet, iccirco patrem tibi debere cōstat. aliud enim est deberi hoc tibi, aut aliquando patrem cuius heres non sum debuisse, aliud patrem debere. F. At horum uerborū sententiā hęc est, ut quod pater stipulationis tempore deberet, id mihi dissolueres: quando cunq; tandem id cōstaret. Itaq; nihil refert quo tempore id constet: modo eum mihi tantum stipulationis tempore debuisse appareat. Disceptatio ex scripto & sententiā nascitur. Agerius enim uerbis ipsis quibus conditio concepta est, nititur: alter uerò mentem & animum & cogitationem contrahentium exquirat: An qui se quod patrem suum debere constitisset, daturum responderet, de eo quod stipulationis tempore pater debet, sensisse uideatur, quando cunq; id constitisset. Certe uidius Scauola consultus respondit, nō uideri: duabus, ut opinor de causis. primum, quia uerba huius conditionis, Si patrem debere constitisset, hanc haberent sententiā: Si inita subductaq; ratione patrem tibi debere constet. Si con-

fectis rationibus planum feceris, patre meum tibi aliquid debere. At cum rationes conficiebant, pater decesserat, eoq; nō ipse debere dici potest, sed heres: ac proinde non nisi post patris mortem cōditio impleta est. Quod uel ex eo planius intelligetur, quia si faciamus non filium, sed Titium extraneum quempiam promisisse, quod Agerium debere cōstitisset, res nihil dubitationis habitura est, quin si nunquam rationes, nisi post Agerij mortem conficerentur, non à Titio, sed ab Agerij heredibus ea pecunia deberetur. Secunda causa est, quia quæ in stipulationibus obscura sunt, contra stipulatorem interpretantur, l. stipulatio ista, 38. §. In stipulationibus. ff. de uerb. oblig. Meritò. cum potestatem & ocium habuerit stipulationem arbitrato suo ita cōcipiendi, ut omnis obscuritas abesset. Atq; hæc quidem de huius §. interpretatione mea sententia est. Duarenus autē, cum hac de re uerbosum commentariū edidisset, & aduersus eos, qui Scæuolæ responsionem irridebant, pugnasset, eiusq; se defensorem professus esset, tandem

dem his uerbis sententiā suam completus est: Quæsitum est, patre mortuo, antè quàm constitisset, an cōmitteretur stipulatio. Hæc quæstio facti est, nec constat ex uerbis stipulationis quid actum sit inter stipulatorem & promissorem. Verba etiā stipulatiōis, tam ad præteritum quàm ad futurum tempus referri possunt. Itaq; Scæuola hanc quæstionem ad Iurisprudentiā minime pertinere existimans, de iure tantum respondet, Si cōditio non extiterit, stipulationem commissam non esse. An extiterit conditio nec'ne, quia facti quæstio est, & pendet ex uoluntate contrahentium, non respondet: sed boni prudentis' que iudicis arbitrio id iudicandum relinquit. Hæc doctissimus Duarenus: quæ quia refutatione indigna sunt, satis fore putauī, si simpliciter sine ulla disputatione à me proferrentur.

Causa Quintianæ constitutio ex Ciceronis Oratione prima.

Caput IX.

ECVNDVM orationē Ciceronis, pro A. Cecina nō puto ullā difficiliorē esse ea quam idē pro P. Quintio dixit. Itaq; quod olim non potuimus, nūc experientū est, an eius causę constitutionē exponere possimus. Argumētū igit̄ hoc esto. Cūm olim annos aliquot inter Sex. Næuiū præconē & C. Quintiū de plebe Romana hominē, societas rerū quæ in Gallia cōparabant, fuisset, mori C. Quintius fratremq; Publiū testamento heredē facit. Dissoluta hoc modo societate, iudicio primū cōmuni diuidūdo, dein, si quid ab alterutro deberē, Pro socio iudicio disceptandū erat. Hoc cūm sumptis intra parietes domesticis arbitris transigi nō potuisset, resq; aliquādiu in uadimoniū fuisset, idq; sæpenumero dilatū esset, tandē Sex. Nēuius L. Scipione C. Norbano Coss. cū P. Quintius in Galliā profectus esset, testes cōplures sumpsit, se uadimonium

nū stitisse, P. Quintiū deseruisse. Eam te-
 stationē cum ad P. Burrienū Prætorē edī
 disse, postulauit ex edicto, ut sibi Quin-
 tiū bona, quasi latitantis debitoris, posside-
 re liceret. Prætor q̄ deserti uadimonij ta-
 bulas, testimoniūq̄ audiret, neminē por-
 ro qui absentē Quintiū defenderet, adese
 uideret, ei possessionē decernit. Ita Ne-
 uius dies triginta possedit: quib. exactis,
 eadē bona p̄scribit, auctiōnēq̄ in diem
 certā constituit. cū ecce tibi Sex. Alfe-
 nus Quintij se procuratorē esse denunti-
 at, statimq̄ & libellos deijcit, & puerum
 quē Næuius abducebat, eripit: seq̄ para-
 tum esse iudicio Quintiū defendere p̄fi-
 tetur. Hunc Neuius in ius ad P. Burrie-
 num uocat: petit, ut si uelit, Pro socio iu-
 dicio P. Quintium defendere, iudicatū
 solui satisfidet, cuius satisfdatiōis tres clau-
 sulæ sunt: de re iudicata soluenda, de re
 defendenda, id est iudicio sisti, & de do-
 lo malo. l. 6. ff. iudic. solui. Ius autem
 est, ut quamuis bona possessa fiat, si
 tamen ante auctiōnem defensor existat,
 & satisfdationem offerat, desinat pos-
 sessio, neque auctiō constitutur.

40 FRAN. HOTOM. I. C.
Alfenus fatisdare non recusat, dum idem
uicissim Næuius faciat. Solos enim eos
tātum fatisdare, quorum bona ex edicto
possessa essent. Hæc autem non fuisse ex
edicto possessa, paratū se defendere. Præ
tor qui possessionem decreuerat, & pos
sessa fuisse bona intelligebat, decernit ut
solus Alphenus fatisdet. qui tum quasi
iniustum Prætoris decretum esset, Tribu
nos pleb. appellat. L. Brutus è decem u
nus ostendit se intercessurum, nisi quid
inter eos conueniret. Conuenit igitur ut
Idib. Septemb. id est sex septem uel post
mensibus, P. Quintius iudicio se sisteret.
Venit Quintius rebus sæpe dilatis, tan
dem in ius ad P. Dolabellam Prætozem
urbis, M. Tullio, Cn. Dolabella Cofs.
itur. Ibi Næuius iudicium communi di
uidendo postulat: cum eo, ut Quintius
fatisdet, quippe cuius bona ex edicto
possessa sint. Quintius fatisdare recusat,
quasi sua bona ex edicto possessa nō es
sent. Dolabella decernit, ut aut fatisdet,
aut sponsonem faciat, Si sua bona ex e
dicto possessa sint. Nō iniuria, meo qui
dem iudicio. Constabat enim bona pos
sessa

fessa esse. Dubitabatur utrumne ex edicto, an non. Sponſionem facere Quintius maluit. Iudicium ergo decernitur: daturq; hoc negotiũ C. Aquilio Gallo tum Iuris ciuilis ſcientia imprimis claro: qui tres ſecum in conſilium Iuriſconſultos adhibuit, M. Marcellum, P. Quintilium & L. Lucullum. Actor eſt quidem hoc iudicio P. Quintius: quippe qui ſponſionem faciat, ſed ſi generatim controuerſiam omnem ſpectemus, non dubiũ eſt, quin prior controuerſiam Næuius mouerit: quippe qui iudicium à P. Dolabella Prætore poſtularit. unde illa pagin. 5, Reum priore loco cauſſam dicere. Item pagina 11, Querit priore patrono cauſſam defendente, &c. Cauſſæ igitur conſtitutio hæc erit. Intentio, Bona mea ex edicto non poſſediſti. Depulſio, Imo ex edicto poſſedi. Q. An bona ex edicto poſſederit? Ratio, Quia bona ex edicto poſſidere, eſt eius bona decreto Prætoris poſſidere, qui Iudicio deſenſus non ſit: hoc eſt, cuius nomine nemo iudiciũ acceperit. Alfenus autem iudicium Pro ſocio, quod cum eo petebam, ut ſolus ſatisdaret,

tisdaret, accipere noluit: sed cum Prætor iudicium daret, atq; ut ipse solus satisficeret, decreuisset, Tribunos appellauit. nō est ergo istud iudiciū pati, neq; iudicio defendere, cum auxilium à Tribunis petas. F. Imo Bona ex edicto possidere est, bona eius possidere, cuius nullus omnino defensor extitit, qui ullum iudicium accipere paratus esset. At Procurator Alfenus præstò semper fuit, denuntiauit se procuratorē esse, paratū se iudicium, si modò æquū esset, recipere ostendit. Disceptatio ex scripti ambiguitate nascit̃, An Bona ex edicto possidere, sit eius bona possidere cuius, non nemo quidē defensor extitit, sed is extitit qui eo iudicio quod dabat̃, defendere noluerit, Tribunosq; appellarit. Hoc aut̃ oratoriè Cicero sic expressit (pag. 23): Cuius procurator omnia iudicia acceperit, quæ quisq; in uerba postularit, cuius procurator à Prætore Tribunos appellare ausus sit, eū non defendi, eius bona rectè possideri posse: Item pag. 26, Aut doceas oportet Alfenū negasse se procuratorē esse, non deiecisse libellos, iudicium accipere noluisse:

luisse: aut cū hæc facta sint, ex edicto bona P. Quintij non possedisse concedas.

Contrarias esse Jurisconsultorum sententias de proprietate arboris, quæ in vicini fundum radices egerit. Caput X.

CAIVS in fine l. adeo, 7. ff. de acq. rer. domin. scribit, vicini arborem quæ in meum fundum radices egit, meam effici. rationem enim non permittere, ut alterius arbor esse intelligat, quàm in cuius fundo radices egit. & ideo prope confinium positam arborem, si etiam in vicini fundum radices egerit, communem esse pro regione cuiusque prædij. Sed uideamus, ne obscure hoc dicatur: primum quia ramos vicinae arboris quæ in vicini fundum propendat, vicini non esse, constat: siue ex æq̄tate naturali, siue ex Prætoris interdicit. l. 1. ff. de arbor. cædend. cum tamen uix, ac ne uix quidem arbor ulla ramos in alienum fundum porrigere soleat, in quem non etiam radices.

Præte-

Præterea si truncum spectemus, patet ex l. pen. ff. pro soc. arborem in confinio natam, non esse uicinorum: quatenus in utriusq; uicini fundo est. ex quo sequitur, eam que tota est citra lineam finientem, nulla ex parte uicini esse. Postremo quod ad radices attinet, Pomponius in l. 6. ff. de arborib. cæd. aperte ait, radices arboris in fundum uicini porrectas, non esse ipsius, sed domini sui manere. Itaque ius ipsi non esse, eas radices succidere. Et re uera ita est, ut si radices ipsius essent, ei liceret illas succidere: ac proinde arborem extinguere: quod æquitati naturali contrarium esse, nemo non uidet. Quod si neque rami, neq; truncus, neq; radices uicini sunt, fructus quoq; ipsius non esse consequitur: siquidem eius demum sunt fructus, cuius est arbor. Qua de causa Prætoris interdictum uidemus in l. 1. ff. de gland. leg. quo potestas permittitur arboris domino, fructus q; in uicini fundo deciderint, tertio quoq; die legere. Videamus ergo ne multo uerior sit Pomponij sententia, qui in d. l. 6, de arborib. cæd. ea tradit, quæ perspicuè Caij sententia

tige aduersantur, his uerbis: Si arbor in ui-
 cini fundum radices porrexit, recidere
 eas uicino non licebit. agere autem lice-
 bit, non esse eius, sicuti tignum aut pro-
 tectum, immissum habere. Si radicib. ui-
 cini arbor aletur, ramentum eius est, in cuius
 fundo origo eius fuerit. Quid autem se-
 cutus sit Pomponius, apparet: n. mirum
 id quod alijs omnibus similibus in caus-
 sis spectari solet: ut id quod partis acces-
 sionisq; loco est, ex eo quod principale
 est, censeatur. quēadmodū in purpura,
 ceterisq; omnib. traditur in l. sed si me-
 is, 26, de acq. rer. dom. l. cum aurum, 19,
 §. perueniamus, ff. de aur. & arg. l. tigni,
 7. ff. de exhib. l. in rem actio, 23, §. 2, & 4.
 ff. de rei uindic. Quoniam igitur nō mo-
 dō lōge maxima pars arboris, sed etiam
 potissima pars radicum, in meo fundo
 est, quamuis in uicini fundum reliqua se
 pars radicū extenderit, tamē arbor mea
 manebit. neq; ei licebit, radicibus excin-
 dendis arbori meæ interitum afferre. sed
 si quid eius intersit, negatoria actione
 utetur, Mihi ius nō esse immissum illud
 in suum fundum habere. ut ei suum dam-
 num

46 FRANC. HOTOM. I. C.
 num uel in pecunia, uel in aliqua fructuum parte refarciam. Videndum est etiam, an Caij argumento rectè sic responderi possit: nam ab efficiente causa ita concludit, non esse alterius arborem, quam cuius ex fundo alitur, ac sustentatur. ali autem ex eius fundo, in quo radices egit. ac proinde ipsius esse. nam res omnes ex potiore sui parte æstimandæ sunt. certum est autem potio-rem radicem partem eam esse, quæ summa est, & arborem attingit. Quare non ex radicibus in longum porrectis, sed ex proximis præcipuè sustentatur.

De more tabulas dandi Iudicibus, & iudicatus Acronis atq; Porphyrionis magnus error in Ciceroniani loci interpretatione. Caput XI.

NEMO nescit moris fuisse, ut cum Iudices in publicis questionibus consedissent. Questitor ijs aliquot tabellas daret, in quibus notæ quædam sententiarum

ſuarum inſcriptæ eſſent, ut eas poſtea-
 quam in cõſilium miſſi eſſent, in urnam
 conijcerent. Varias autem eas notas fu-
 iſſe, & multo plures q̃ quot Aſconius nu-
 merat, iam pridẽ in Ciceronianis cõmen-
 tarijs docuimus. Eiusq̃ rei exemplũ no-
 bis Diuinatio de accuſatore Verris con-
 ſtituẽdo ſuppeditat, ubi Cicero ait, Hor-
 tenſiũ certos homines in cõſilio habere,
 quib. oſtẽdi tabellas uelit, nõ enim ſingu-
 los ferre ſentẽtias, ſed uniuerſos cõſtitue-
 re. neq; enim de condẽnando, uel abſol-
 uendo Cicerone, uel Cęcilio tum ageba-
 tur. Veriſimile eſt igit̃, notã in ijs tabulis
 ſcriptã fuiſſe nominis illius, quẽ actorem
 ſententia ſua cõſtitueret. Quod ab Aſco-
 nio illo loco prætermiſũ eſſe, ſane miror.
 nam etiã de Pręuaricatore notã dari ſoli-
 tam, Cicero in partitionib. his apertẽ de-
 monſtrat uerbis: Defenſor, inquit, teſtaẽ
 conſuetudinẽ ſermonis, argumenta-
 tur ex conſequentibus, quòd ea litera
 de accuſatore ſoleat dari Iudici: quaſi
 in tabella ſcriptum fuiſſet A: id eſt accu-
 ſator: & P: id eſt Pręuaricatus. Præte-
 rea Cæſar libro de bello ciuili I I I: L.
 Domi-

Domitius, inquit, in consilio dixit, placere sibi bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandū de ijs, qui ordinis essent Senatorij, belloq; unā cum ipsis non interfuissent: sententiasq; de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quiq; intra præsidia Pompeij fuissent, neq; operā in re militari præstitissent. Vnam ferre tabellā, qui liberandos omni periculo censerent: alterā qui capitis damnarent: tertiam qui pecunia multarent. Iam uerò quod in illo Diuinationis loco Cicero, ascribit, ceratam unicuiq; tabellam dari: cera legitima, non illa infami ac nefaria: Pædianus sic interpretatur, quasi discoloribus ceris insignitas Iudices tabellas accepissent, ut timeret unusquisq; eorū, ne fidem pactiōnis non seruasse uideretur, si non in tabula quam unicuiq; datā meminisset, Hortensius ex nota scilicet ceræ discoloris, absolutum Verrem reperiret. Mirū est autem ita discolors tabulas Iudices habuisse, cū ex Miloniana constet, moris fuisse ut à Quæsitore ipso Iudicib. distribuerent. Sed multo magis mirū, imò ppe incredibile uidet, quod

ea de re tã imperite & Acron & Porphyrio in illum Horatij uersum scripserint, Sermon. lib. II, Sat. I: Grande malũ Turius, si quis se iudice certet. Turius (inquit Acron) quidam corruptissimus iudex. Hic est cui Hortensius propter fratrem Varronem ceratas diuersi coloris tabellas dedit. Alias, Turium Marinũ iudicem significat: qui accepta pecunia pronuntiare sit solitus, qui fidem suam corruperant. Hic quoq; tempore Verres reus erat, & diuersi coloris tabellas fertur dedisse, ut sciret qui secundum uoluntatem iudicasset. quia nomina sua, Centumuirii non adiiciunt. Porphyriõ autem sic, C. Turius hic Prætor fuit, apud quem accusatus est à Cicerone Verres Hortensio defendente. Hic dicitur Centumuiris dedisse tabulas, alijs nigras, alijs rubras, & cera adnotasse, quas cuiq; dedisset: ut sciret à quibus postea pecuniam peteret, uel linqueret. nã omnes corruperat. Hæc illi. Ex quibus utriusq; & negligentiam & ἀνισορροίαν sane indignam licet animad-

uertere:

d

Emen-

50 FRAN. HOTOM. I. C.
Emendatur lex 3. ff. de gradibus & locus
Instit. Si quadrup. Cap. XII.

IN lege 3. ff. de grad. & aff. uer-
sum hunc totum, qui in eius
legis initio sic legitur, I-
TEM PATRVI MA-
GNI, AMITAE MAGNAE, A-
VVNCVLI MAGNI, MATERTE
RAE MAGNAE, NEPOS NE-
PTIS: à librarijs minus ad negotiũ suũ
attētis alieno loco positum existimo, &
tribus pòst uersib. reponendum: hoc est,
pòst uerbum PRO MATERTERAE
FILIVS FILIA: ut simul uox Item in-
sequens deleat: & sic locus legatur, Item
patruĩ magni amit. mag. auunc. m. mat.
magnæ, nepos neptis, qui ex fratrib. pa-
truelibus, aut consobrinis, aut amitinis,
undiq; propagãtur, qui propriè sobrini
uocantur. Tametsi legi concinnius for-
tasse posset, VNDIQVE PROPA-
GATI, PROPRIE SOBRI NI
VOCANTVR. Cuius opinionis
meæ ratio illa est: primum quòd alio-
quin Caius bis eosdẽ numeraret: neq; e-
nim

nim alius est magni patrum nepos, ac so-
 brinus: deinde quod hic ipse ordo est, quem
 idem Caius perpetuo in cognatorum gradi-
 bus recensendis obseruat, nimirum ut eos
 primum qui Titio, id est eo de cuius co-
 gnatione quaeritur, sunt inferiores nomi-
 net: tum eos qui superiores: ueluti prius
 fratris nepotem, quam patrum magnam. cu-
 ius rei hanc constat esse rationem, quod su-
 periores ex inferioribus appellationem su-
 munt: ut nisi fratris esset filius, patruus non
 esset. quapropter ab his ineunda fuit com-
 putatio. Sed haec clarius attentum Caii or-
 dinem consideranti, facile, ut spero, con-
 stabunt. Meam autem sententiam quam
 quatuor ab hinc annos diuulgaram, po-
 stea ualde confirmauit locus in Pauli sen-
 tentiarum lib. 4. tit. 10, ad quem isto fere
 quem exposuimus modo, scriptum est.
 Similiter autem peccatum est apud Iu-
 stin. tit. Si quadrup. a Triboniano dicam
 an ipsius scriptore sane stultissime. quum
 hos duos uersus, VEL UTI SINE QVVS
 CALCITROSVS C. P. A. B. C. P. S.
 C. PERIERIT: quos ex Vlpiani respon-
 so in l. 1. ff. eod. sumpterat, preposterum col-
 d a locauit

locavit: nam post hæc uerba HÆC AVTEM A. I. I. Q. C. N. M. locū habet, reponenda esse, nemo qui locū attentē legerit, dubitabit. neq; tamen XII tab. uerbarequirere necesse est. Nam uox ITA quæ nonnullos conturbare posset, ad superiorem uersum qui Legis sententiam indicabat, refertur: ut sit, Ita lex scripta est, ut modò significauimus. Et apparet Theophili diligentia, qui errorē ita manifestum Triboniani tamen auctoritate permotus, insecutus est.

De lege Acilia repetundarum & obscuro loco Verrinæ tertiæ.

Caput XIII.

LOCVS est in libro Accusationis Verrinæ primo, ualde obscurus, & in quo explicando uir doctissimus in suo libro De legibus, mea scilicet interpretatione non contentus, elaborauit. Sed quoniam ne illius quidem cōiectura mihi satisfacit, uidendum est, ecquid lucis ad tātas tenebras afferre possimus. nam quod quidem ad Ampliationem & Cōperen-

perendinationem pertinet, in quo me grauius peccasse arguebat, spero me doctis uiris in Commentario uerborum iuris satisfacisse. Locus autem insequens sic scriptus est: Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea uel iudicari primo poterat, uel Amplius pronuntiarī. Vtram igitur putas legem molliorem? opinor illam ueterem, qua uel cito absolui, uel tarde condemnari licebat. Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege multi semel accuſati, semel dicta causa, semel auditis testibus condemnati sunt. puta te non hac tam atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Hic quaero, cum satis constet Aciliam legem Seruilia posteriori fuisse, constet praeterea posteriores Repetendarum leges semper atrociores superioribus fuisse: quemadmodum ipse in lib. de Offi. II, testatur: quomodo Cicero dicat, se Aciliam legem restituere Seruilia molliorem, & eam ueterem appellat, atque Seruilia priorem: nam Afconius non uno loco confirmat, Acilia legem sustulisse comperendinationem. Comperendinationem autem a Seruilia

primum institutam fuisse, hoc loco Ci-
 cero testatur. Præterea quomodo il-
 lud cum Acilia congruit, quod ait, QVA
 LEGE VEL CITO ABSOL-
 VI, VEL TARDE CON-
 DEMNARI LICEBAT? nam
 tardam condemnationem certum est ex
 ampliationibus & cōperendinationib.
 naici. at lex Acilia omnes illas sustule-
 rat. Quæro etiam illud, quomodo Ci-
 cero Aciliam legem hoc loco mitissi-
 mam appellet, quam Asconius Verrina
 secunda nominatim seuerissimã fuisse di-
 cit: Sanè nisi me Asconij auctoritas mo-
 ueret, PRO ILLAM ACILIAM uel Illã
 antiquam, uel Illam Cęciliam legendum
 existimarem, ut ea intelligeretur, de qua
 Valerius loquitur lib. VI. cap. IX: & ea
 cautum fuisse dicerem, id quod hoc loco
 Cicero scribit, ut tarde condemnari re-
 um liceret. nec enim obstaret, quod in-
 fert, Multos semel accusatos & c. quasi
 semel tantum accusari potuerint: quod
 primum Acilia lege inductum est. Sic e-
 nim interpretarer, Quamuis sapius a-
 gi causa posset, sæpe tamen accidebat,
 ut se-

ut semel dicta causa, unaque actione rei dānarētur: meoq; iudicio sensus optime cum hoc loco quadraret. nam si, cum liceret ampliare, Iudices tamē minus multo cognitis criminib. primo damnarunt: quid est quod queri Hortensius possit, à me non multa dici, nec copiose causam agi, ac uiginti dies consumi? nam quo sapius & copiosius agam, eo planius crimina explicabuntur, & cognoscuntur. Meam autem coniecturam mirificè locus insequens confirmat: ubi cum hanc fictionem retinet, quasi antiqua lege uterentur, ita scribit: Etiam si lex ampliandi faciat potestatem. Quod de Acilia lege intelligi non posse, quæ ampliationem uetabat, nemo non uidet. nam quod uir doctissimus sic interpretatur, Etiam si lex Acilia permittat id, quod maxime permittit, Dilationem uidelicet: plane alienum est à lege Acilia, quæ (ut Asconius disertè scribit) comperendinari uetabat reum, & una actione repetundarum causam conclusit: quemadmodum Cornelia in duas ita diuisit, ut cōperēdinatio esset necessa-

56 FRANC. HOTOM. I. C.
 ria: nō aut̄ in Ciceronis potestate posita,
 quod equidē miratus sum in mentē eru-
 dito illi uiro uenire posse: præsertim cum
 iam perēdinatus esset Verres, & tum ex
 comperendinatione caussa ageretur. Ve-
 rum interdum sic accidit, ut eos accuse-
 mus, quorum postea defensionem audi-
 re cogimur.

*Emendatur lex I X. ff. de lib. & posth.
 & l. 2. ff. ad S. C. Velleian.*

Caput XIII.

PVD Paulum in l. 9. ff. de lib.
 & posth. duo sunt in Haloan-
 dri libris peccata uel maxi-
 ma. hoc in loco: QVOD
 MORIENTE AVO FILIVS PE-
 PENDERIT, NEC ABSCISVM
 TESTAMENTVM, VT SVPERI-
 ORI CASV FVERIT. Quorum
 tamen alterum à Florētinis libris abest,
 in quibus uox TESTAMENTVM, que
 nihil quicquam ad hūc locum pertinet,
 sublata est: alterum autem cum altero
 non paulo leuiore est commutatum.
 Nam pro FILIVS FILII IVS LE-
 GITVR,

GITVR, ineptè mea sententiã: quũ Paulus nõ de filij, sed nepotis iure loquatur. Quod ut planius intelligatur, facti speciem exponemus. Titius filium exheredavit. nepotem præterijt. Caium instituit. mortuo Titio filius exheredatus, ante aditam à Caio hereditatem decessit. Nepos uult rescindere testamentum, hanc afferens causam, quia filio mortuo suus heres esset. Paulus tamen rescindi posse testamentum negat, propterea quòd nepos præteritus tum demum testamentũ rumpit, cum suus fuit mortis aui tempore. sed fingamus filium exheredatum apud hostes fuisse, ibiq; ante aditam hereditatẽ decessisse. rumpit, inquit Paulus, his casibus nepos testamẽtum. quid ita? quia moriente auo sui ius pependit, id est incertũ erat, & ex dubio euentu pendeat, an nepos suus esset, nec ne. Nam si filius rediret, iam à tempore mortis nepos suus non erat: sin ibi decederet, ab eodem tempore nepos suus erat: quia filius prima hora captiuitatis decessisse fingitur. l. 6, §. 9. ff. qui test. fac. poss. alijsq; permultis. Quare ius sui non filio pependit, & debet,

59 FRANC. HOTOM. I. C.
debat, sed nepoti: neque ei abscisum erat, ut in superiore casu, quo filius liber & ciuis erat. Ut legis sensum hunc esse appareat: Non si filius exheredatus ante aditam ab instituto hereditatem decedat, iccirco tamen nepos ex eo præteritus testamentum rumpit: quia tum præteritus est, cum suus non esset. At si mortis tempore filius exheredatus apud hostes fuerit, ibiq; decesserit, nepos præteritus testamentum rumpit. Tum enim est præteritus, cum suus esset, quemadmodum euentus docuit. Sed hunc locum copiosius in legem Gallus explicauimus. Contrarium autem huic peccatum est apud Vlpian. l. 2. ff. ad S. C. Velleian. ubi **MVTVI DATIONES** ineptissime omnibus in libris legitur: quum sine dubio **MVTVATIONES** legendum sit: ut satis constat ex eo, quod S. C. illud non prohibet, ne mulieres dent mutuum pecuniã, sed ne pro alijs accipiant: ut omittam quod paulo ante legitur

CONSULVERUNT pro
CENSUERUNT.

De

De ludorum diebus & difficillimus Verrinae secunda locus explicatus.

Caput XV.

CICERO accusare Verrem cepit Nonis Sextilibus, ut ipse Verrina secunda testatur. Itaque perpauca dies utiles ad Cal. Ianuarias supererant: propterea quod ludii multos dies auferebant, quos operæpretium esse arbitror hoc loco numerare. Cum enim ibidem Cicero scribat, postridie Nonas Sextiles, decem dies utiles esse ante ludos uotiuos, apparet primum eorum diem fuisse decimumseptimum Cal. Septemb. & cum adscribat eos ludos, dies quindecim ablaturus, sequitur eos ad tertium Cal. Septemb. durasse. post quem, dies quatuor continui uacui ludis sequebantur. nam pridie Nonas Septemb. committi Romanos ludos, Calendariū Romanū à Paulo Manutio doctissimo uiro editum demonstrat. Eos aut nouē dies in Palatio durasse, constat tum ex eodē Calēdario, tum ex eo quod Cic. lib. de Orat. III, testat, extremū Romano-

manorū diē fuisse pridie Idus Septemb.
 pōst duo dies uacui ludis. secundum
 quos Circenses ludi consequebantur, à
 die decimosextimo ad decimum septi-
 mum Cal. Octobris. A quo die septem
 & triginta dies uacui ludis excurrerant,
 ad usq; diem septimum Cal. Nouemb.
 ut illud idem Calendarium ostendit.

Quod cum ita sit, non nimis immodera-
 te Cicero subiunxit, Hortensium cogita-
 re prope XL dies inter accusationem, &
 defensionem interponere. nam à primo
 Votiuorum ad extremum Romanorū
 Circensium triginta quinque dies nume-
 rantur, qui omnes præter, sex in ludis, cō-
 sumuntur. Sed idem admodum elatoriē
 locutus est Verrina IIII: ubi hac de re
 loquēs, ita scribit: Hoc si Romę fieri pos-
 set, certa aliqua ratione expugnasset iste,
 ut dies XLV inter binos ludos tollerentur,
 per quos solos iudicium fieri posset.
 Neque aliter locus ille intelligi potest,
 quàm si dicamus, non ueritatem illo lo-
 cō secutum esse oratorem: sed ad Verris
 intercalariū allusisse, quod totidem die-
 bus constabat.

*Emendata lex XII. ff. de suis &
legitimis hered. Ca-
put XVI.*

AGNATA dicuntur, non quæ alicunde nata sunt: illa enim Enata dicuntur: sed quæ ad alia, id est contra siue iuxta alia quædam nata sunt. Itaque filius patri nasci dicitur, quum ad patrem cogitatio refertur: agnasci uerò cum ad cognatos & propinquos. Cicero lib. de Orat. 1, Nū quis ex eo testamēto quod patris ante fecit, quàm ei filius natus est, hereditatem petit? Nemo. quia constat agnascendo rumpi testamentum. Nasci filius aperte dicitur, uiuo patri: agnasci mortuo: quia cogitatio postumi nature, non ad patrē, sed ad propinquos refertur. Item pro Cecina, cui filius agnatus sit, eius testamentum non esse ruptum, iudica. Vlp. l. 3. ff. de iniust. rupt. Postumi per uirilem sexū descendentes, ad similitudinem filiorū, nominatim exheredandi sunt: ne testamentum agnascendo rumpant. Et in fine, Licet autem Postumus præteritus agnascen-

agnascendo rumpant. Et in fine, Licet autē postūmus prateritus agnascendo rumpat. Itaque Papinianus l. 7. ff. Si tab. test. null. nepotem auo sine dubio nō esse agnatum, affirmat. Vlpian in Institu. cap. 23, Rumpitur testamentum agnatione, id est si suus heres agnascat, qui neq; heres institutus, & cet. Quare lex XI tab. apertissimē suum ab agnato distinguit: hoc posteriore uerbo propinquos intelligens, AT SI, inquit, INTESTATVS MORITVR, CUI SVVS NEC EXTABIT HERES, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Similiter in iure nostro suus ab Agnato distingui solet, ut in l. 11. ff. de suis & legit. ubi capite diminutus desinit suus heres, uel agnatus recte dici, & alijs locis quamplurimis.

Qua de caussa probare nunquam potui, quod proximē subiicitur, Filius patri agnatus proximus est. nam PROXIMVS NON EST cum negationem legendum puto: quasi Pomponius legem illam XII interpretans, dicat filium hoc uerbo non contineri. Nam si
in po

in potestate est, appellatione sui continetur: si emancipatus, ne tum quidem agnationis iure poterit: quum emancipati extraneorum loco habeantur. Nisi forte dicamus hoc quoque Triboniani facinus fuisse: qui Pomponij scripta ad Imperatoris sui constitutionum regulam correxerit: præsertim cum Paulus in l. ult. §. i. ff. de gradibus sic loquatur, proximiores ex agnatis sui dicuntur.

Genus dicendi antiquum auctoritate

Ciceronis quatuor ex locis com

probatum. Caput

XVII

ICERO in Oratione pro Sexto Roscio genere orationis perplexo utitur: qui mihi tum obscurus fuit, cum illam Orationem interpretarer. Nam cum agricolendi studium multis laudibus ornasset, ut suspicionem omnem paterni odij in Roscium adimeret, quæ concepta iccirco uidebatur, quia pater eum ruri habitare iusserat: Quid censes, inquit, hunc ipsum Sextum Roscium

scium, quo studio & qua intelligētia esse in rusticis rebus? Dicitum enim hoc uidetur, quasi hæc subesset sententia: Quid? quo studio Sex. Roscium esse in rebus rusticis censes? Similem enim loquendi figuram in libro De Oratore primo animaduerti, cum ita scribit: Quod si tibi tantum in nobis uidetur esse, quib. etiam si ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè & otium & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel par, uel maius illa, quæ ego non attigi, accesserint, qualem illum & quantum oratorem futurum? Item in libro De Offi. 2. Quid enim censem, superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angis solitum? quid Alexandrum quo animo uixisse arbitramur? Item in Orat. contra Rullum II: Quid cēsetis cum isti decem uiri, cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute, per orbem terrarum uagabuntur, quo tandem animo, quo motu, quo periculo miseras nationes futuras?

Insignis

*Insignis locus Ciceronis in Oratione pro**Q. Roscio declaratus. Caput**XVIII.*

Tullius in ea pro Q. Roscio Comædo, cum in C. Fannium Chæream, Q. Roscij aduersarium, multa dixisset, quæ ad suspicionem fraudationis in ipsum deriuandam pertinebant, tandem ita loquitur: Oro atque obsecro, uos, qui nostis, uitam inter se utriusq; conferre: qui non nostis, faciẽ utriusq; considerate. nõne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrafa, olere malitiam, & clamitare calliditatem uidentur? nõne ab imis unguibus usq; ad uerticẽ summum, si quam coniecturã affert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallacijs, mendacijs consistare totus uidetur? qui iccirco capite & supercilijs semper est rasus, ne ullum pilum uiri boni habere dicatur. Cuius personam, præclare Roscius in scena tractare consueuit. neq; tamen pro beneficio ei par gratia referatur: nam Ballionem ~~illius~~ improbissimũ

& periurissimum lenonem quum agit, agit Chæream. persona illa lutulenta, impura, inuisa, in huius moribus, natura uisitaq; est expressa. Eum igit locū in meis commentarijs interpretans docui moris fuisse quibusdā, calorē agrē & molestē ferentibus, caput & supercilia radere: eiusq; sententiæ meæ Gellium & Suetonium auctores confirmatoresq; protulit: deinde admonui Ciceronem, oratorie id quod Fannius mollietiei & deliciarum causa faceret, quia deformitatem afferebat, impudentiæ signum interpretatum esse. neque sane illius meæ interpretatio nis adhuc me pœnitet. Adrianus tamen Turnebus uir admirabili doctrina præditus, in libello quo iocos Ciceronis interpretatur, ita scribit: Caluos autem mimos intelligo, qui capite sunt raso, ut in comœdia lenonem qui agebant histriones, re caluastri erant, aut calui, ut scribit Pollux, & Cicero pro Roscio Comœdo indicat: Qui iccirco, inquit, capite & supercilijs semper est rasis, ne ullum pilum uiri boni habere dicatur. Sequitur enim mox, Nam Ballionem illum improbissimum,

imum, & periurissimū lenonē cum agit, agit Chæream. Chærea autem cum illas personas plerumq; ageret, iccirco capite erat & supercilij ralis. Ita autem caluū interdum accipi Plautus ostendit, Vt ego hodie raso capite caluus capiam pileum. Hæc Turnebus. Sed uideamus, ne ad Chæreā hæc nullo modo referri possint, quem aut histrionem fuisse, aut lenonis personam agere consueuisse, nulla ut opinor, in hac oratione litera significat. Plauti aut locū de pileo perspicuū est ad eū morē pertinere, quo radi seruisolebāt cū accepto pileo libertatē assequerentur: ut facile quibus absurdā hanc esse Ciceroniani ioci interpretationem perspiciat.

Corruptam esse legem primam. ff. de dolo malo, ubi doli mali definitio à Seruio tradita, reprehenditur. Caput XIX.

RODIT nuper doctissimi uiri Commentarius in tractatum Pandectarū de dolo malo, cuius inītiū cum legissem, animaduerti me peracerbè & ualde præ

ter expectationem meam laceffitum esse: quod eruditi cuiusdam uiri iudicio confirmatus scripsissem in Verrinarum commētarijs, uerba hęc leg. primę, ff. de dol. mal. subditiua esse, & ex margine sumpta uideri. MACHINATIONEM QUANDAM ALTERIUS DECIPIENDI CAUSSA. Et quoniam eius hominis reprehensio, quam tamen amicā esse arbitror, nondum sententiam mihi meam labefactari potuit, ac potius confirmauit: tacendum id mihi hoc tempore non existimaui, ne si fortē silerem, taciturnitate mea ueram bonamq; causam prode-
re uiderer. Eruditioribus autem huiusce amicæ & familiaris controuersię nostrę iudiciū relinqū. nam qđ ad me attinet, sine acerbitate, remotis omnib. aculeis iracūdię, causa tractabitur. Dicebam igitur locum sic legendum esse: Dolū malum Seruius quidem ita definit, Cum aliud agitur, aliud simulatur: totumq; illum uersum, quem superius posui, non à Seruio Sulpitio adiectū, sed à studioso quodam ex subiecta Labeonis definitione sumptum ac notatū fuisse. Cuius rei pri-
mum

num argumentum hoc habebam, quoniam Cicero, quem constat & Aquilij & Seruij familiarissimum fuisse, quoties usitatam suis temporibus doli mali definitionem tradit, toties illis solis uerbis utitur: ut in lib. de Offic. III. Nondum, inquit, Aquilius collega & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis cum ex eo quarerem, quid esset Dolus malus: respōdebat, Cum esset aliud simulatū, aliud actum. hoc quidem sanè luculenter, ut ab homine perito definiendi. Et paulo post: Dolus autē malus simulatione & dissimulatione (ut ait Aquilius) continetur. Item in Topicis: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet, & c.

Quibus omnibus ex locis patere arbitrabar breuem illam definitionem, Ciceronis temporibus, receptam inter Iurisconsultos, & usitatam fuisse: indeq; probabile esse putabam, Seru. Sulpitium cum de dolo malo tractare institueret, eam tradidisse. Alterū argumentum hoc erat, quia si Seruius dixisset dolum malum esse machinationem alterius decipiendi gratia,

sine caussa & planè ridiculè à Labeone reprehenderetur: qui in definitione sua cum multo plura uerba coaceruaret, eandem tamen sententiã retineret: ait enim dolum malũ esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitã. Ridiculè, inquam, & Seruium Labeo reprehendisset, & Labeonis definitionẽ Seruianæ Ulpianus anteposuisse: quia uerbosa & exaggerata Labeonis descriptio nihil aliud quàm illa breuis & concinna Seruij definitio cõplectitur. Sed uideamus quid contrã disputetur. Nam si hoc tantum Seruius posuisset, uera esset ipsius definitio: at cum appendiculam illam Aquilianam addidit, ea quæ rectè posita erant, euertit. Quid ita quæso: an quia & sine simulatione potest aliq̃s decipi, & sine deceptione ac dolo malo simulari aliquid potest? Sic enim disputari uideo: & quidẽ cum admiratione. nam ut hoc posterius sumamus, posse & sine dolo malo aliud simulari, aliud agi: ueluti cum à medentibus ægri falluntur: quid ad Seruium id perti-

pertinet, qui, ut uulgo creditur, dolum ma-
 lum definijt machinationem decipiendi
 caussa factam: quibus uerbis simulatio-
 nes non decipiendi caussa factas perspi-
 cue ac dilucidè exclusit. ut si q̄s astu quo-
 dam uel sua, uel aliena tueatur, neq̄ uiuā
 in ea re alteri iniuriam faciat, perspicue
 ab ea doli mali definitione remotus sit,
 quæ ait dolum malum esse machinatio-
 nem alterius decipiendi caussa. Decipiē-
 di enim uerbo capiendi uis subiecta est:
 ut is demum deceptus dicatur, cui insi-
 diæ positæ sunt, & quasi retia tensa, & de-
 cipulæ obiectæ, ut imprudens capi, & ir-
 retiri possit. Præterea quis ignorat ea
 quæ in extrema definitione subijciuntur,
 uel ad rei substantiam non magnopere
 pertinere, uel ex antecedentium ratione
 & analogia intelligenda esse: ut cum in
 definitione furti additum est, Quod le-
 ge naturali prohibitum est admittere,
 quod ad ea quæ furti naturam attingūt,
 & uulgo substantiaalia definitionis nomi-
 nantur, non magnopere pertinebat. Neq̄
 igitur quod uir doctissimus scribit, etiā
 sine fallacia dolum fieri alijs artibus in-

72 FRAN. HOTOM. I. C.
numeris, ad rem pertinet: quia sine fallacia dolus fieri potest, at nō dolus malus: nos autem dolum malū definiēbamus: neq; quod Labeo dicit posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sic uti faciunt, qui per dissimulationē defendunt ac tuentur sua uel aliena: ad reprehendēdam illam opinatam Seruij definitionē referri potest: quia dubitatio illa per adiectum uerbum DECIPiENDI sublata est, ut facile appareat Labconem nunquam de illa definitione reprehendēda cogitasse: sed de illa breui & subtili Aquiliana duntaxat, ad quam suam omnē disputationem accommodauit. Iam uerò quod idem uir doctiss. adijcit, fallaciā esse propriē cum aliud agitur, aliud simulatur: non omnem autem fallaciam esse dolum: quorsum pertineat, equidem exputare non possum, quia si definitio illa fuit Seruij, & omnis fallacia quæ alterius decipiendi causa instituta non est, remouetur, præclarē sublata est. neq; ulla fallacia decipiendi alterius causa institui potest, quæ Dolus malus nō sit. Neq; enim scriptū in definitione est, Dolū malum

lum esse machinationem fallendi causa
 sed DECIPIENDI. Aliud autem esse
 fallere aliud decipere etiam Lucretius
 Poeta testatur, qui (ut ait Donatus) scri-
 bit ægros à medentibus falli, non tamen
 decipi. Quod si quis dicat non tantū ex-
 trema definitiōis uerba ex superioribus,
 sed etiā hæc ex illis uicissim intelligenda
 esse, ac propterea Seruſ definitionē hāc
 fuisse, quasi dolus malus tum demum es-
 set, cum adhibita est machinatio alteri-
 us decipiendi causa, aliud agendo, aliud
 simulando: id autem falsum esse, quia po-
 test (ut ait Ulpianus), & sine simulatiōe
 aliquis circumueniri: hoc, inquā, si quis
 dicat, eundem cogitare oportebit, Simu-
 landi uerbo Aquilium dissimulationem
 quoq; complexum esse: quemadmodū
 & res ipsa loquitur, & Cicero aperte ex-
 posuit. posse autem aliquem non modò
 sine simulatione, sed & sine dissimulati-
 one circumueniri: nunquā puto uel La-
 beo, uel Ulpianus, uel quisquam alius di-
 xerit. nam, ut exempla quæ optimus Ac-
 curtius prodidit de furto, rapina & iniu-
 ria, sumamus; satis constat, nullum furtū

sine dissimulatione fieri: eum autem qui eripit, nunquam quisquā dixerit circumuenire: Iniuriam autem certum est aut apertè fieri ac tunc circumventionem non esse: aut simulando uel dissimulando.

Quare neque posse quenquam sine simulatione aut dissimulatione circumueniri: & Labeonis disputationē ad illam solum Aquilianam definitiunculam pertinere, nemo, ut opinor, non uidet. de qua ipsa definitiuncula quò magis magisque cogito, eò magis Ulpianum admiror scribere, Labeonem eam reprehendisse: quasi uerò uerba Iurisperitorum in illis ludicris & argutis definitionibus captanda sint: ac non hanc Aquilij mentem atque sententiam fuisse constet, dolum malum esse cū aliud agitur, aliud simulatur alterius fraudandi ac decipiendi gratia.

Quare uideamus ne temerè Ciceronis iudicium aspernemur, qui definitionem illam ualde luculentam, & ab homine definiendi perito profectam esse, cōfirmat. Consimilis autem fuit Ulpiani argutia in Cicerone reprehendendo, qui latitationem, de qua in edicto Prætoris scri-
ptum

ptum erat, dixerat esse turpem occultationem sui. potest enim (inquit Vlpianus) aliquis latitare non turpi de causa: ueluti qui tyranni crudelitatem timet, aut uim hostium, aut domesticas seditiones. Quasi uerò turpem illam occultationem fraudandorum creditorum causa susceptam fuisse uerba edicti non perspicue demonstrant.

Particula NON duobus Pandectarum in locis restituta. Caput XX.

P V D Vlpianum in l. qui testamēto, 20. §. 2. ff. qui test. fac. poss. sic scriptum est: Eum qui lege repetundarū damnatus est, ad testamētum adhiberi posse existimo: quoniam in iudiciū testis esse uetat: particulā NON deesse arbitror: & sic legendum: Ad testamentum adhiberi nō posse existimo. Argumentū est enim ex comparatione parium: nam si in iudicijs uetatur esse testis, etiam in testamentis. uel potius ex maiorum: nam si in iudicijs testis esse uetatur, ubi magis conue-

76 FRANC. HOTOM. I. C.
conueniebatur, propterea quod testes in
iudicijs producti iureiurando astringun-
tur, ab aduersariorum Patronis interro-
gantur, refelluntur, ac propterea nō tan-
tum periculi afferre possunt: multo mi-
nus in testamentis conficiendis adhiberi
testes debent. Opinor etiam sub eodē
tractatu, in l. ad testium, 22. §. 5, negatio-
nem deesse ubi sic legitur: Signum autē
utrum annulo tantū impressum accipie-
mus: an uerò & si non annulo, uerū alio
quodam impresso: uariē enim homines
signant. & magis est, ut tantum annulo
quis possit signare, dum tamen habeat
καρρακτιρα. Videtur enim **VT NON**
TANTVM potius corrigendum esse, si-
ue quia posterius hanc addit clausulam,
Dum tamen characterem habeat: quo-
niam omnes annuli signatorij caracte-
rem habent: siue quia superius dixit, uar-
ie homines signare: neq; annulo tantū,
sed & alijs instrumētis ad eā rem uti: siue
quia ridiculum est, ubi signū bene & cō-
mode impressū in cera, aut creta fuit, re-
quirere, utrum annulo alio' ue instrumē-
to impressum fuerit.

Locus

OBSERVAT. LIB. I. 77
Locus ex Ciceronis Topicis explica-
tus. Caput XXI.

BOETIVS locum in Topi-
cis Ciceronis, ubi sic scriptū
est: Si ira Fabiæ pecunia le-
gata est à viro, & c. sic inter-
pretatur, quasi uir testator
esset, & eius uxor Fabia uocaretur. Qui-
dam, inquit, omne Fabiæ uxori legauit
argentum: siquidem Fabia ei non uxor
tantum, & c. Ignorauit scilicet uir Diale-
cticæ peritissimus, uim eius locutionis,
quæ apud Iuriscōsultos est usitatissima.
Nam Legare ab aliquo cum dicimus, ali-
quem heredē intelligimus: ut non ex he-
reditatis asse legatum detrahatur, sed ex
eius duntaxat parte, qui nominatus est.
Vir igitur non testator fuit, sed unus ex
heredibus institutis: & Fabia non testa-
toris uxor (quo nihil obtusius cogitare
Boëtius poterat) sed heredis. Forma igitur
legati sub cōditione concepta sic est,
Valerius heres meus uxori suæ, si mater
fam. eius sit, centū dato. Sic enim disertè
Cicero testatur, cum his utitur uerbis: Si
ita

ita Fabiæ pecuniã legata sit à uiro, SI
 EA VXOR MATERFAMILIAS
 ESSET: si ea in manum uiri non conue-
 nerat, nihil debetur. Rectè Cicero: nam
 si testator legatum non conditionaliter,
 sed sub demonstratione cõcepisset, hoc
 modo: Valerius suæ uxori matrifam. cẽ-
 tum dato: quamuis falsa demonstratio
 fuisset, debitum tamen legatum fuisset:
 ut notum est omnibus ex l. falsa, 33, l. de-
 monstratio 17, & l. cum tale, 72. §. fal-
 sam. ff. de condict. & demonst. ubi hoc
 ipsum additur, nisi sub conditione de-
 monstratio posita sit. Sed uideamus,
 ne, si hoc uerum sit, obscure Cicero scri-
 pserit, argumentum hoc à forma sumi:
 cum inter omnes constet, rationem qua
 concludimus id quod sub conditione le-
 gatũ est, deficiente conditione nõ debe-
 ri: nõ ex forma sumi, sed ex antecedenti-
 bus. Considerandũ etiã quo iudicio Ci-
 cero exemplũ argumẽti à forma in refel-
 lendo posuerit. Cum enim à forma duci
 argumentũ dicimus, intelligimus nimi-
 rũ à forma ad genus. Atqui à specie sem-
 per genus affirmamus: ut si matrif. est,
 est

est uxor: negare uerò qui possumus? nō enim sequit̄ si materf. nō est, uxorem nō esse. Ex cōtrarijs igitur huiusmodi ducuntur argumenta, non ex forma: cū ita dicimus, legauit matrif. non igit̄ matronæ. Legauit filiofa. non igit̄ emancipato. Puberibus liberis, ergo non impuberibus. Quare etiā si testator in exēplo Ciceronis sic scripsisset, Heres meus uxori suæ matrif. centū dato: & ius hoc esset, ut falsa demōstratio legatū uitiaret: itaq; argumentari liceret, Si ei nominatim legauit, quæ materf. esset, nō legauit ei, quæ uxor tantū esset hoc est matronæ: tamē non à specie ad genus esset argumentatio sed potius à specie ad speciē, id est à cōtrarijs. Qua de re nunq; tā multa uerba fecissē, nisi uiderē Ciceronis auctoritatē per diu errorem illū in hominū eruditissimorū mentib. aluisse, in quibus etiā esse doctissimum Gruchiū uehementer sum admiratus, cū mihi hac de re nuper disputanti quidā eius optimum de Dialectica librū ostendit, in quo ita scripsit: Ad refutandum aut̄ locus à specie tum ualebit, quando generi aliquid non conuenire ob id quod

quod formæ non cōuenit, probabimus: quod quidē tum recte effici potest, quādo generi aliquid per unam speciem ita conuenit, ut nisi per illā speciem generi conueniret, omnino de genere dici non posset. Quale est illud Ciceronis, Cum uxori legat, ei uxori legatur, quæ in manum uiri conuenit. Fabia autem non ea est uxor, quæ in manum uiri conuenerit: nil igitur uxori Fabiæ legatum est. In hoc argumēto Fabiæ uxori nil legatum probatur: propterea quod non est in ea specie uxoris Fabia, cui legari solet. Ad hoc etiam genus pertinebit si ita cōcludas, Si homo capax disciplinæ non est, nullum animal est capax disciplinæ: illud autem est, hoc igitur esse nō potest. Sed & cum definitiōe generis aut formæ res probabit, non minus à genere, aut à specie ducetur argumentum. Hæc doctissimus Gruchius: quæ tum in Dialecticæ præceptionibus, tum in Ciceronis loco interpretando cuiusmodi sint, facile ex his quæ superius diximus, licet intelligere. nam quem putat à forma locum esse, perspicuum est à partium enumeratio-

OBSERVAT. LIB. I. 81
ne potius dicendum: quia parte una per
spicue remota, si altera tollatur, genus in
tegrum remouetur.

*Alter ex iisdem Topicis locus expli
catus. Cap. XXII.*

B S C V R E' Cicero locū a
di Terentiā traxisse in To
picis uidetur, cum ita scri
bit: Non si uxori uir lega
uit omne argentum quod
suum esset, circo quę in nominibus fue
runt, legata sunt. Multum enim differt
in arca ne positum sit argentum, an in ta
bulis debeat. Quo in loco (ut id obi
ter dicatur) postremum uerbum D E
B E A T V R glossam redolet. Sed nunc a
liud agimus. neq; enim animaduertere
Cicero uidetur, hanc disputationem ad
locum a differentia pertinere non posse.
siquidem, ut in loco a similitudine, pro
posita quæstione medium aliquod simi
le subiecto termino inuestigatur, ut de
monstretur, ea inter se conuenire: sic in
hoc loco, quærendum medium est subie
cto termino dissimile: ut ex eo pbetur,
f quia

quia dissimilia dissimilibus conueniunt, attributum subiecto non conuenire. At Cicero in isto exemplo cum extra terminos propósitos medium quærere deberet, attributū protulit. Videamus igitur ecquid hæc disputatio ad definitionis locum potius pertineat: quod etiam Ulpianus apertè ostendit in l. quintus, 27. §. 2, & l. scribit, 34. ff. de aur. & argent. leg. ubi sic scribit: Argēto omni legato quod suū esset, sine dubio nō debetur id, quod in credito esset. hoc ideo, quia non uidetur suum esse, quod uindicari non possit. Ponatur igitur quæstio hæc, An qui suū omne argentū alicui legauit, etiam debitam sibi pecuniā ei legasse uideatur. & afferat mediū ex definitione sic: Suum est, quod uindicari potest. Id quod attributo non conuenit: quia debita pecunia uindicari non potest. Apparet igitur attributū subiecto non cōuenire: hoc est, Legati sui argenti nomine, id quod debetur, non cōprehendi. Et profectō ita est, ut hoc locutum demū utamur, cū ea secernēda sunt, quæ tanquam similia & consentanea cōiungebantur: quemadmodum ex illo exemplo

exemplo quod Cicero posterius protulit,
 facile erit intelligi. Nō quemadmodum
 mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tu-
 tore auctore soluas: ita quod aut pupillę
 aut pupillo debeas, recte possis eodem
 modo solvere: nam questio hæc fuit, An
 ut mulierib. recte soluitur sine tutore au-
 ctore, sic etiam pupillis: quæ sic exaudiē-
 da est, quasi posita sic fuisset: An & mulie-
 ribus & pupillis recte sine tutore aucto-
 re solvatur: ubi hoc demum ambigitur,
 An idem illud, nimirum Recte sine tuto-
 re solvere: duobus illis, nimirum mulieri-
 bus & pupillis, recte attribueretur, quasi
 similia & consentanea inter se essent. Su-
 mitur aut medijs loco ea differentia, quæ
 est inter mulieres & pupillos: alia est tu-
 telæ mulieris, alia pupilli ratio. multo e-
 nim plus habet mulier iudicij, quam pu-
 er. Et quia medium hoc demonstrat duo
 illa in subiecto termino non recte cōiun-
 gi, propterea efficitur attributum termi-
 num ips duob. convenire non posse. pro-
 pter locum communem quo dicimus, I-
 dem duobus dissimilibus convenire nō
 posse. Videndum igitur in istis argumē-

tationibus, ut ea duo quę differentia esse dicimus, in minore quęstionis termino quasi consentanea coniungantur. ueluti si quis dicat, Non ut animi, sic etiã corporis uoluptas expetenda est: quęstio hæc erit, An & animi & corporis uoluptas expetenda sit. Quod ab ijs qui Dialectica præcepta tradiderunt, demonstratum non esse, uehementer equidem sum admiratus.

*Alter locus ex eodem Topicorum libro explicatus. Caput
X XIII.*

V B E S T etiã aliquid scrupuli in exemplo, quod idẽ auctor adscribit loco ab antecessoribus. Si uiri culpa, inquit, factum est diuortium, etsi mulier nuntium remisit, tamẽ pro liberis manere nihil oportet. Videntũ est enim, ecquid ad locum à differentibus hoc exemplum potius pertineat: hoc modo: Non si mulier nuntium remisit, continuõ diuortij culpam sustinet. aliud est enim nuntium mittere, aliud diuortij culpam sustinere.

Quod

Quod uel hinc licet intelligatur, quia si nulla missi nuntij mentio fieret, argumētum ex causa uel posita, uel sublata perspicuè duceretur. Ex causa posita ueluti si mulieris culpa diuortium factum est, pars dotis retineatur. Causa enim illius retentionis efficiens est culpa mulieris. quemadmodū cuiusuis alterius multæ, aliquod delictum. Ex sublata ueluti, Si non mulieris, sed uiri culpa factum est diuortium, nihil ex dote retinendum est. hoc enim perinde est, ac si quis dicat, si furtum fecit, multetur quadruplo: si non fecit, non multetur. At quoniam firmiter in causæ constitutione subiicitur à uiro, quod Cicero his uerbis profert, **ETSI MULIER NVNTIVM REMISERIT**: propterea & argumentationis ratio mutatur, & aliunde medius terminus depromitur. quod ex causæ cōstitutione facilius intelliget. Lex est, Cum mulieris culpa diuortium fiet, pars eius dotis retineatur. Cum Titius malè & acerbè uxorem tractasset, illa nuntium ei remisit, & simul integram dotem repetijt. Ille partem dotis detrahere uolebat,

quasi culpa uxoris diuortium cōtigisset, Intentio mulieris, Culpa uiri qui malè uxorem tractauit, diuortium factum est. D. Imo mulieris. Q. Vtrius culpa sit. R. Quia eius culpa diuortium fit, qui nuntium remisit. F. Imo eius qui nuntij mittēdi causam præbuit. Disceptatio ex scripti ambiguitate & definitione nascitur: Quid sit diuortij culpā sustinere? Id est, an culpa eius diuortij fiat, non qui nuntium misit, sed qui mittendi causam dedit. & respondetur, Sustinere causam diuortij esse, ius ac sanctitatem matrimonij uiolare. Propterea autem ex definitione hæc nascitur controuersia, quia cum in argumento ex differētib. adiectum hoc fuisset, Aliud est enim causā diuortij sustinere, aliud nuntium mittere: definitione explicanda fuit ea pars quæ obscurior uidebatur. Atq; hæc quidem de loco ab antecedentib. dicta sint. Exemplum autē insequentis loci, qui est à consequentibus, Boëtius imperitè sumptū putat, & non à consequentibus, sed ab antecedentibus esse ductum, hoc modo: Si mulier cum fuisset nupta cum eo
 cui

cui connubiū ius non esset, nuntium remisit: quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. Existimat enim Boëtius, Antecedens esse, nuptias cum eo cum quo connubiū non erat: Consequens, Nihil pro liberis detrahi. cum tamen paulo antè dixerit, illud esse subiectum, hoc prædicatum. quod in Boëtio, quem summū Dialecticum fuisse constat, uehementer miror. nam Cicero medium ex consequentibus. perspicue sumit, ex eo quod nati patrem non sequuntur. hoc modo: Si quid pro liberis retinendum est, liberi patrem sequuntur: At nati ex ista coniunctione patrem non sequuntur. Ergo nihil retinendum est. Apertius tamen Cicero exemplum ita proposuisset: Si quid pro natis retinendum est, fuit diuortium. si fuit diuortium, etiam matrimonium.

At matrimonium non fuit.

quare nihil retinendum est.

*Declaratum alterum exemplum argu-
menti ex causis efficientibus ducti.*

Caput XXIII.

NON puto ullum esse in Topi-
cis Cicerōis acutius argumē-
tū, quàm illud quod ex caus-
is efficientibus protulit: cum
tamen nullū sit æquè imperitè uel à Boë-
tio, uel à cæteris interpretibus explica-
tum. nam illud, Omnibus est ius parietē
directum ad parietem communem adiu-
gere, uel solidum uel fornicatum: sic in-
telligunt quasi hæc postrema **VEL SO-
LIDUM**, &c. ad parietem communem
referenda sint: cum apertè ratio quæsti-
onis ostendat, ad directum parietē perti-
nere. Est autem paries directus, qui exē-
pli causa communem sic attingit, ut in li-
tera T deorsum pendens linea transuer-
sam superiorem attingit. Quæritur ergo
an qui communem parietem demolitus
est, uitium adiuncti fornicis præstare de-
beat: & medium affertur ex causa illius
ruinæ, siue uitij parietis fornicati: quæ
quia ab eo q̄ demolitus est abesse, in eo
uero

uerò qui sic ædificauit, ut suspendi ædifi-
 cium non posset, inesse probatur: cōclu-
 ditur illum qui demolitus est præstare dā-
 num non debere. Quod tamen non me-
 lius intelligi poterit, quàm si in caus-
 sâ constitutione utriusq; inter se rationem
 comparemus. Cum igitur Octavius ad
 parietem inter se & Nonium communē
 fornicatum parietem pro suo iure adiu-
 xisset, Nonius autem uicinus aliquid æ-
 dificaturus parietem communem demo-
 liri uellet, damni infecti nomine promi-
 sit: id est, promisit, se damnum, si quod o-
 pus illud suum, nimirum demolitio, face-
 ret, præstaturum. Euerso pariete cōmu-
 ni fornicatus qui suspendi non poterat,
 corruit. Agit Octavius. Intentio, Opus
 tuū mihi damnum hoc fecit. D. Imò tuū.
 Q. Vtrius opus damnū fecerit. R. Quia
 nisi fornicatum parietem fecisses, quam-
 uis communem parietem demolitus es-
 sem, tamen ille non corruisset. F. At nisi
 tu parietem demolitus esses, meus non
 corruisset. quam responsionē propterea
 infirmā esse uidemus, quia cum utrinq;
 dici hoc possit, Nisi tu istud fecisses, hoc

non accidisset: ac proinde alter in alterū
causam sine qua non transferat: tamen
plus in priore est, quàm in posteriore. ad
lectum est enim, Quamuis hoc fecissem.
Quod ab altero referri non potest. Atq;
hinc nimirum intelligitur, cum in duob.
factis inesse videtur causa sine qua non,
tamen id potius & præstabilius haberi,
quod nisi fuisset, quamuis alterum fuisset,
tamen facta res non esset. Deinde nõ
tam ab efficiente causa, quàm ab ea que
sine qua nõ appellatur, hoc argumentū
esse ductum. Multo uerò illustrior causæ
constitutio in contrarijs definitionib.
poneretur: quippe cum etiam illa superi
or ad hoc caput referenda sit, nam cum
Octavius definiert, Facere damnū, esse
id facere, sine quo damnum illud nõ ac
cidisset: Nonius cōtrà defendet, Imo ue
rò facere damnū, esse id facere, sine quo
uel solo, uel præcipuo, damnum non ac
cidisset. nam se quidē id fecisse sine quo
fornix non corruisset, ueruntamen neq;
solum, neq; præcipuè. Atq; hæc quidem
ita se habent. Quod autem Cicero scri
bit, omnibus esse ius adiūgere fornicem
ad

ad parietem communem, ita uerum esse arbitror, dummodo ille hoc non nitatur propter l. quidā, 12. ff. de scrui. urb. quam Paulus in l. fistulam 8, sub eod. tit. iuxta cōmunem parietem, inquit, cameram ex figlino opere factā, si ita retineatur, ut etiā sublato pariete maneat, si modo non impediatur refectionem communis parietis iure habere licet. Exemplum autem insequentis loci ab effectis nō satis commodè a Cicerone positum fuisse, & Boëtius & alij tradiderunt: atq; ad locum à causis potius pertinere, quod sane uerissimū arbitror: nisi fortè syllogismum integrum ponamus: hoc modo, Cum mulier uiro in manū conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt uiri fiunt dotis nomine. Omnia autem uiri facta sunt. In manum igitur conuenerat.

De loco ex comparatione. Cap.

put XXV.

LNSEQUENTEM locum, qui ex comparatione est, Cicerone sic tractat, ut facile mihi persuadeā, eos omnes quos habe-

habemus Topicorum libros corruptos esse. nam in tradenda propositione maxima eius loci, qui est ex comparatione maioris, exemplum ei regulę quod proposuit planē contrarium profert: his uerbis, Quod in re maiore ualeat, ualeat in minore. ut si in urbe fines non reguntur, neq; in urbe aqua arceatur. Placet igitur eorum sententia, qui duas in illa præceptione maxima, negationes deesse putant: ut locus sic legatur, Quod in re maiore nō ualeat, non ualeat in minore: quoniam, ut ex libro Aristotelis Topicorū tertio cognoscitur, argumentum quod ex maiore ducitur, tantum ad refellendū ualeat, & maius id dicitur, quod magis probabile & consentaneum est. ueluti si de quopiam quærat, an Ecclesiam administrare possit, medium sumemus ex eo quod probabilius est in illum conuenire: nimirū familiam administrare. quod si in illum nō conueniat, alterum minus conuenire rationabimur: ut facile appareat, nō ex minore illam esse Pauli disputationē, sed potius ex maiore: neq; Quintilianī auctoritatem in hoc disciplinę genere

nerere magnopere sequendam esse. Quod autem Cicero de ædium usufructu subiungit, iam pridem mendosum esse docuimus: & PRO BIENNIVM reponendum esse BIENNIS: ut sit sensus, Quoniam biennis usus ædium, id est possessio ædium per biennium continuata, est auctoritas fundi: hoc est iusta & legitima causa retinendi domini fundi: sit etiam ædium: quæ tametsi fundi appellatione non continentur, sed prædij, tamen quia sunt res immobilis, perinde ut fundus, eodem iure censendæ sunt. Legem autem XII tabul. his ferè conscriptam fuisse verbis, docuimus: V S V S AVCTORITAS FVNDI, BIENNIS ESTO. CAETERARVM RERVM, ANNVVS ESTO.

De exemplo eius argumentationis quæ artis est expers. Cap. XXVI.

CORRUPTVM etiã insequentem locum arbitror, ubi Cicero sic scribit: Quoniam P. Scævola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa reiectum proijceretur, ex quo

quo in tectum eius ædis qui protexisset,
 aqua deflueret, id tibi ius uideri. Nam &
 QVOD pro QVOD reponendū esse,
 & posteriorem uocem TECTVM tol-
 lendam, facile qui loci sententiam atten-
 det, intelligere poterit. Lex enim X I I
 Tab. sesterium pedem inter priuatorū
 ædificia relinqui, eumq; ædium ambitū
 esse iussit: quemadmodum ex Varrone;
 Festo, & Volusio Mæriano, in X I I tabu-
 larum commentario docuimus. Est autē
 pes sesterius, spatium duorum pedum
 & semissis: quod propter incendia cōsti-
 tutum fuisse, nemo ignorat. At si ædes cō-
 tinentes sint, quia paries communis est,
 neq; quicq; spatij interiectum est, queri-
 tur quis sit earum ambitus? P. Scauola
 Iurisconsultus respondit, id duntaxat ef-
 se ambitus ædium, quoad uterq; uicinus
 communem parietem protexerit: unde
 diuortium aquarum fiat, & in cuiusq; il-
 lorum ædes aqua pluuia defluat: nimirū
 ut dimidia parietis pars ad unum, altera
 ad alterum pertineat: & linea comunē
 parietem æquabiliter secans, ambitum
 ædiū utriusq; designet. neq; enim uiciniō

In communem parietem integrū tectū,
aliud ue quid quod ei incumbat, licet im-
mittere. l. quidam, 12, & alibi. ff. de seruit.
urb. præd. Itaq; in communi pariete ædi-
ficādo hodie moris est, ut si tenuis sit, ac-
tius utrinq; fiat: sin aliquid tecti impo-
natur, tectum quoq; in utranq; partem
propendeat, ut aqua pluuia æquabiliter
in utriusq; ædes defluat. Boëtius aut uo-
tem SOLVM, quam aduerbium esse ap-
paret, & pro solummodo, uel duntaxat,
usurpari: putauit nomē esse pro terra po-
situm: & quæstionem hanc fuisse, An ius
esset cōmunem parietem tegere: Sca-
uolam autem respondisse, Ita ius esse, ut
in eius qui tegat aliud quodlibet tectum
stillicidij aqua fundatur.

*Emendata lex periculi, quomodo Floren-
tia impressa est. ff. de nau. scæn.*

Cap. XXVII.

CAEVOLA in l. 5. ff. de
naut. scæn. sic scribit: Pericu-
li pretium est, & si conditio-
ne quamuis pœnali non ex-
istente, recepturus sis quod
dede-

dederis, & insuper aliquid præter pecuniam; si modo in aleæ speciem nõ cadat. ueluti ea ex quibus conditiones nasci solent. ut SI MANVMITTAS, SI NON, ILLVD FACIAS, SI NON, CONVALVERO. & cet. nec dubitabis si piscatori erogaturo in apparatus, plurimum pecunię si cepisset, redderet, athletæ, unde se exhiberet exerceretq; : ut si uicisset, redderet. In his autem omnibus & pactum sine stipulatione ad augendã obligationem prodest. Huius legis cuius scripturã ex Florentinis libris editam in interpretando sequemur, hoc argumentum esse uidetur. Qui pecuniam mutuo dat, & pactũ adiicit, ut si quid debitor eius ope consequatur (quæ spes tamen in fortuna sæpe posita est) ei sua pecunia cum accessione aliqua reddat, sin minus tota sibi pereat: potest quamuis magnã accessiõis legem imponere, nec eius modum ad usurarum rationem debet exigere. Nunc quæ reliqua sunt: uideamus.

Ait: Et si conditione.) id est, non solũ in nauico fœnore, & pecuniã traiectitia: sed
 & In

& in hac specie Si conditione, &c.

Quamvis poenali non existente.) QVAMVIS recte: ut sit sensus, Quātūvis magna poena sit, non autem centesima aut grauior usura, nonnulli tamen libri QVAVIS, à quib. dissentio. sed quod sequitur NON existente, non intelligo, putoq; negationem tollendam: quum inferat, Et quod datum est reddi, & insuper aliquid præter pecuniam. Itaq; paulò post committi conditionem significat, quum ait, SI CEPISSET: & SI VICISSET. Nam hæc caussa est, Dedi Titio piscatori decem in apparatus: ea cōditiōe, ut si nihil ceperit, pecuniam amittam: sin prædam fecerit, cum mihi meam pecuniam reddat, tum insuper prædæ suæ partē dimidiam, aut quindecim. Quare nisi commissa existēteq; cōditiōe mihi debebit.

Ait: Si modo in aleæ speciem.) Sic Haloander. Nonnulli codices ALIAM, quod sine dubio rectum est. Differētiā enim inter hunc contractum & illos qui innominati appellant, ostendit. nam contractus Do ut facias, οὐνάμαγμα est: atq; ultro citroq; obligationem parit. Hic obli

gatio non recipitur: sed una tantum ex parte concipitur. Ex illo conditio causa dati nascitur, si dedi ego, tu nolis facere. Ex hoc, nisi piscator apparet, Certe conditio, quæ est actio ex mutuo in X: & si piscatus quid sit, similiter conditio in XV. Itaq; statim infert,

Ait: Ex quib. conditiones nascuntur.) ubi **CONDICIONES** nō dubito quin sit reponendum, ut apud Tryphonium l. 76. ff. de iure dot. ubi de hac ipsa conditione, **SI NON CONVALVERO** loquēs, Sed si conualuerit, inquit, cur ei non remittatur obligatio per conditionem. Item apud Vlpian. l. 4. ff. de donat. inter uir. Quia siue conualuerit donator conditione tenebor: &c.

Ait: In his enim omnibus & pactum.) Omnes, inquit, istiusmodi contractus, sunt contractus mutui: sed pacto conditi & amplificati: nam reuera credit pecunia, sed postea pactum adijcitur: quod quia iuris gentium est, sine stipulatione obligationem auget. ex quo quæ inter eum contractum & fœnus differentia sit, facile intellectu est. nam fœnus quidem est mutuum.

tuum. sed præter mutuum, adijcitur pactum quod, nisi stipulatione confirmet, non ualet. Hic pactum sua uí obligationem auget, quia iuris gentium est: ut l. 7, j. cod. nec uerbis pluribus res indiget.

Indicatum uitium in principio libri primi de Oratore, quod sententiam pulcherrimam turpiter usque adhuc ob-

scurauit. Caput

XXVIII.

AE PENVMERO admirari solco uitium illud, quod initio libri de Oratore primi pulcherrimam sententiam obscurat, à nemine correctum esse. Itaque cum ante annos septem illud animaduernerim, operæ pretium me facturum putauí, si hoc tempore illud studiosis indicarem, & insignem eius loci sententiam breuiter explicarem. Locus autem sic scriptus est: Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore iustum, & pro-

pe ab omnibus concessum esse, arbitraretur: si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorū, etiā ætatis flexu cōstitisset. Corrigendū enim V T AMBITIONIS, nemo, ut spero, qui nostram interpretationem audierit, dubitabit. Sumptam enim cōstat esse translationem ex circo maximo, ubi cum à carcerib. ad calcem decursum esset, sustineri equileniter, & bigæ aut quadrigæ inflecti solebant, ut eo loco cōsisterent. Itaq; in prima Tusculana sic loquitur: Nunc uideo calcem: ad quē cum sit decursum, nihil præterea sit extimescendum. Item in Catone Maiore, Nec uerò uelim quasi decurso spatio à calce ad carceres reuocari. Cōparat igitur Cicero studium suum in honoribus petendis, adipiscendis, obtinendis, spatio atq; curriculo circi maximi: & quia Questura, Aedilitate, Prætura, tandem etiā Consulatu qui summus erat magistratus perfunctus erat, scribit ambitionem suā iam ad metas peruenisse: neq; quicquam longius esse quo progredi possit. Et sensus est apertissimus requiescendi initium iustum

stum futurum fuisse, si quemadmodum ambitionis & petendorum magistratum occupatio decursu honorum: sic etiam infinitus forensium rerum labor ætatis ingrauescentis flexu constitisset.

Discendi corruptè pro Dicendi tribus in locis apud Ciceronem scriptum esse.

Caput XXIX.

MEMINI me multis in locis apud Ciceronem, uocem DICENDI animaduertisse positam esse pro DISCENDI. sed in præsentia tres tantum occurrunt, de quibus neminem dubitaturum arbitror. Primus est in Oratione pro CRabirio Posthumo: pag. 138: Manut. lib. ubi sic scriptum est, Erat enim hæc consuetudo nota nobis quidẽ omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. accusaui de pecunijs repetundis, ludex sedi, Prætor quesiu, defendi plurimos. nulla pars quæ aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit. Quo in loco DISCENDI restituendum esse, loci sen-

tentia manifesto declarat: quam huius-
 modi esse constat: Obiui omnia munera
 quæ ad discendum legis Iulix de repetũ
 dis usum adiumentũ afferre possunt. Di-
 cendi autem facultas ea est, quam Græci
 δεινωσις appellant, de qua nulla illo in lo-
 co suspitio est. Præterea neq; Quæstoris,
 neq; Iudicis partes quicquam ad dicen-
 dum adiumentum afferunt. Alter locus est
 in libro De Oratore l. pag. 7: ubi vulgo
 sic legitur: Post autem, auditis Oratori-
 bus Græcis, cognitisq; eorum literis, ad
 hibitisq; doctoribus, incredibili quodã
 nostri homines dicendi studio flagraue-
 runt. Vbi DISCENDI uerbum multo
 aptius & cõcinnius fore, faciliẽ ut spero,
 quiuis uel me tacente intelligit. quemad-
 modum in illo quoque altero eiusdem li-
 bri pag. 16: Quibus etiam si ingenium, ut
 tu putas, non maximẽ defuit, doctrina
 certẽ, & otium, & hercule etiam studi-
 um illud dicendi acerrimum defuit. I-
 tem in illo pagin. 18: quem tamen uideo
 nunc à Manutio correctum esse: Id si est
 difficile nobis, qui antequam ad dicen-
 dum ingressi sumus, obruimur ambitio-
 ne &

OBSERVAT. LIB. I. 103
ne & foro. Recte enim & cōmode Ma-
nutius impressit DISCENDVM.

*Alia duo menda ex eodem libro de O-
ratore primo sublata. Ca-
put XXX.*

ANNI sunt, ut opinor septē,
cum, uir quidā clarissimus,
& optimus, animi relaxan-
di caussa mecum interdum
de libris Ciceronis Orato-
rijs communicare solebat. Memini autē,
cū primū de Oratore forte tum in ma-
nibus haberemus, eum mihi duo menda
indicasse, quæ ingeniosissimè & ut mihi
semper uisum est, prudentissimè corrige-
bat. Prius est pag. 17: eo in loco, ubi An-
tonius Menedemi & Carneadis disputa-
tionem commemorans, ita loquitur: Di-
sputabat cōtrā Menedemus hospes me-
us, qui, cū diceret esse quandam pru-
dentiam quæ uersaretur in perspiciēdis
rationibus constituendarum & regen-
darum rerum publicarum: excitabatur
homo promptus ab homine abundanti
doctrina & quadam incredibili uarieta-

tererū & copía, nam pro EXCITABA-
 TVR uir doctissimus legendum existi-
 mabat EXCIPIEBATVR. eo sensu qui
 mihi magnopere semper arrisit: Mene-
 demum enim promptum hominem ap-
 pellat, pro disertum & ad dicendum pa-
 ratum, quippe quem paulo antè disertū
 esse dixerat, & in Repub. caussisq; uersa-
 tum. Verum etsi incredibili dicendi fa-
 cultate & copía præditus esset: tamē re-
 pente excipiebatur à Carneade homine
 abundante doctrina & summa artiū om-
 nium eruditione. Alterum mendū eius-
 dem omnino generis est, pag. 7. de quo
 tamen nondum ita confirmare possum,
 tametsi sententiam paulo cōcinnio-
 rem esse arbitrer. Ergo ubi sic legitur: Exci-
 tabat eos magnitudo & uarietas multi-
 tudoq; in omni genere caussarum, &c.
 uocem EXCIPIEBAT reponendam
 arbitrabatur. quæ quàm aptè cum supe-
 rioribus conueniat, studiosi ex
 ipsa lectione cogno-
 scent.

*Causse Rabiriana, de perduellionis crimine, constitutio: ex Oratione Cicero-
nis pro C. Rabirio. Cap.*

XXXI.

ABIRIANAE causse con-
stitutionem conati quidē
sumus antea exponere: se-
cuti Dionis auctoritatem,
à quo historiam illam ue-
rè expositam putabamus. nunc re atten-
tius perspecta & cognita, experiemur
ecquid commodius isto modo explica-
ri possit. Caio igitur Mario, L. Valerio
Coss. L. Appuleius Saturninus Tribu-
bunus pl. legem agrariam, quam Grac-
chi perferre nunquam potuerant, adiu-
tore C. Mario Consule, nobilitatis inimi-
co, tanta contentione retulit, ut Senatū
in legis uerba iurare coegerit: Quintoq̃
Metello principi ciuitatis uiro, iurare re-
cusanti aqua & igni interdixerit. Quib.
de causis oborta seditione, Senatuscon-
sultum extremæ necessitatis factum est,
quo infinita Consulibus potestas daba-
tur: Viderent Coss. ne quid detrimenti

g s Respub.

Resp. caperet. Ex eo S. C. Cōsules (nām Marius quoq; sese ad bonorū partes re-
 tulerat) exercitum pararunt. Cum in fo-
 ro utrinq; instructæ acies essent, pulsus
 Saturninus in Capítolium profugit. ubi
 cū abruptis fistulis aquæ penuria pre-
 meretur, à Senatu per legatos fidem pu-
 blicam postulauit. Consul Marius dedit,
 sed sine Senatusconsulto. Ea fide addu-
 ctus in curiam cum ducibus factionis, in
 his T. Labieno, uenit. ibiq; fustibus & sa-
 xis à populo trucidatus, & in ipsa morte
 laceratus est. Anno pòst sexto & trigesi-
 mo, M. Tullio, C. Antonio c o s s. T. La-
 bienus Tribunus pleb. cuius patruus u-
 nà cum Saturnino interfectus fuerat, im-
 pulfore (ut Suetonius testatur) Iulio Cæ-
 sare, diem ad populum C. Rabirio Equi-
 tī R. dixit, eumq; perduellionis accusa-
 uit. quòd princeps in Saturnino interfi-
 ciendo fuisset: contra fidem à Cōsule Ma-
 rio datam. Est autem Perduellio summū
 imminutæ maiestatis crimen. Erant por-
 ro Tribuni sacrosancti: & qui eorū cor-
 pora uiolasset, perduellionem admitte-
 bat. Tanta autem cōtentione Labienus

est usus, ut inuidiæ augendæ caussa, Saturnini sanguinolenti imaginem in rostra, atq; in concionem deportarit, ibiq; apud populum explicarit. Fuit aut antiquæ cõsuetudinis, ut Duumvirî data opera, qui de perduellione quærerent, à populo crearentur. Creati sunt Iulius & L. Cæsares: Rabiriumq; dānarunt. Dam-natus, populū appellauit. Comitia Centuriata in campo Martio habita sunt: ubi Consul Cicero C. Rabirium defendit duabus de caussis, quòd Consulum imperio qui ad arma uocarant, Senatus & omnium principum ciuitatis exemplū atq; auctoritatem secutus, paruisset: & qd C. Marius quamuis Consul, tamen sine Senatusconsulto fidem publicā dare Saturnino non potuisset. De quo tamen mirari sæpe soleo: Consulem, cui per S. C. extremæ necessitatis, Resp. permissa est, fidem tamen sine S. C. dare non posse. Caussa igitur cõstitutio hæc erit. Lex est, Qui fidem uiolarit, perduellio iudicator. Intentio Labieni, Fidem publicā uiolasti. D. non uiolauî. Q. an uiolarit, R. quia fides publica est, quam Consul dedit:

108 FRAN. HOTOM. I. C.
dedit: præsertim is cui per S. C. extremæ
necessitatis, Respu. permiffa est. F. Imò
fides publica est, quam Senatus certo S.
C. data opera factò, dedit. neq; enim Cõ
sul dandæ publicæ fidei, sine certo S. C.
potestatē habet. Disceptatio ex scripti
ambiguitate nascitur: An fides publica
nō dicatur, nisi quæ à Senatu certo S. C.
data est: quamuis Senatus uniuersam
Rempub. Consuli permiserit.

*An patre absente uindicia filiesam. se-
cundum libertatem dari possint: &
ea de re Liuij locus insigniter
explicatus. Cap.*

XXXII.

LOCVS est apud Liuium in
libro secundo ubi de Vir-
ginia puellæ uindicijs cõ-
memorat, ualde obscurus.
sed eius partem in Actiõni-
bus nostris exposuimus: alteram partē
adhibito Hermagoreo artificio hoc lo-
co explicare conabimur. Lex est, Si de li-
bertate agetur, uindiciæ secundum eam
decer-

decernantur. Puella Virginia quæ in potestate patris absentis erat, in seruitutem petebat. Cum assertores uindicias secundum libertatem postularent, aduersarij contradicerent, caussa ita constituta est. Intentio, Vindicie secundum libertatem decernendæ sunt. D. Non sunt. Q. An sint. R. Quia nemo idoneus auctor existit, cui addicantur. nam si sui iuris puella esset, & tutores adessent, ijs decernerentur: daretur etiã patri si adesset, atq; defenderet. At nemo pro ea quæ in patris manu est, iustus est auctor præter patrem. F. At lex indefinite scripta est, neq; inter filiamfa. aut matremfa. distinguit. D. An lex ita demum uindicias secundum libertatem decerni iubeat, Si quis idoneus auctor existat, cui addicantur. Hoc enim Appij uerba satis alioq; obscura significare uidetur. In his, inquit, quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium cui dominus possessione cedat. Quasi diceret, Filiafa. nõ asseruntur in libertatem, sed petuntur filia. l. 1, De rei uind. Præterea non quiuis potest

110. FRAN. HOTOM. I. C.
pōteſt lege agere pro filiafamil. ſed ſo-
lus pater. Is autem abeſt, quare nemo e-
xiſtit, cui uindiciæ ſecundum libertatem
attribuantur. quod ne cui abſurdus ui-
deatur, Vlpiani locum adſcribam ex L.
Pomponius. 40. ff. de procur. ubi ſic ait,
Pomponius ſcribit nō omnes actiones
per procuratores poſſe quem inſtituere
deniq; ut liberi, qui in poteſtate abſentis
dicuntur, ducantur: interdiciū nō poſſe
deſiderare ait, niſi, ut Iulianus ait, cauſa
cognita: id eſt, ſi & nominatim ei manda-
tum ſit, & pater uale tudine, uel alia iuſta
cauſa impediatur.

Emendata l. ſexta. ff. quemad. ſer-
uit. amitt. Caput

XXXIII.

PVD Celsum in §. 1. l. 6. ff.
quemad. ſeruit. amitt. ubi ſic
ſcriptum eſt, SED SI IS
FVNDVS QVI SER-
VIERIT, ITA DIVISVS EST:
neminem eſſe arbitror qui ſi locum inte-
grum attenderit: non uideat pro ITA,
uel VIA uel potius SEMITA legēdum
eſſe.

esse. Disputat enim Iurisconsultus de eo fundo qui cum duorum esset, uni alicui seruitutem deberet: & distinctionē adhibendam esse ostendit, utrū is fundus regionib. sit diuisus, an uia: rursus si uia diuisus est, utrum per longitudinem fundi an per latitudinem ea producta sit. Itaq; cū uia nomen saepe postea usurpat, tum etiam ad extremum uerbum **SEMITA** posuit. à quo partem dimidiam scriptori excidisse probabile est, cum plerunq; accidat, ut eiusmodi peccata à librarijs minus ad negotium suum attentis committant: cuiusmodi est illud quod mihi iam in mentem uenit ex libro Ciceronis de Oratore primo: pag. 18: ubi cū Antoni us Carneadis cum Menedemo disputationem multis uerbis exposuisset, tandē illam eandem Carneadis orationem persequēs, ita loquitur: Quibus dicere Carneades solebat, Ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilē in audiendō, te perpugnacem in disputandō esse uisum. Nam **ADIICERE** legendum esse, non facile quisq; qui paginam illam integrā perlegerit, dubitabit.

Videri

*Videri particulam NON, duobus in locis Pandectarum temere prætermiffam esse. Caput
XXXIII.*

N l. domum, 57. ff. de cont. empt. ubi sic legit, *Vt si quidam amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem:* Haloander restituit, *Non tantum compellat. Quod cum ab illo rectissime additum sit, sententiã tamẽ optimã euertit, nisi altera item particula NON interponatur: & locus sic legatur, Non tantum non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod fortẽ solutũ ab eo est, repetat. Et eodem modo Negationem restituendam arbitror in l. qui negotia, 34. ff. mandat. ubi responsi exitus principio perspicue aduersatur. Cum enim ex nuda pactione, neq; credi pecuniam, neq; usuras deberi Africanus superior dixisset, id quod ex l. lecta. ff. si cert. pet. & alijs compluribus uerissimum esse constat: tamen ita responsum desinit, quasi*

quasi usuras ex nuda procuratoris epistola deberi statuat. Legendum igitur
 PRAESTARE NON DEBEAT: &
 Africani responsum ostendit, & proximè
 positum ex similibus argumentum:
 ubi Vlpiani sententiæ aduersatus, statue
 rat eum cui argentum uendendum datū
 est, ut pecunia redacta uteretur, pecunig
 quidem redactæ periculū præstare: non
 tamen certi conditione, sed potius præ
 scriptis uerbis actione obligatum esse.
 ut in l. rogasti, 19. ff. de præscript. uerb.

Similiter enim procuratorē hunc statu
 it ita mandati actione obligatum esse, ut
 quamuis pecuniæ periculum præstet, u
 suras tamen neq; adhibita stipulatione,
 neq; pacto, bonæ fidei contractui per
 mixto, promissas non debeat.

*Est tanti, locutio antiqua quomodo apud
 Ciceronem intelligenda sit. Ca-*

put XXXV.

EXTANT Commentarij in
 Catilinaris uiri cuiusdam e
 ruditissimi, in quib. animad
 uerto me tam sine caussa (ut
 h nihil

nihil nunc acerbius dicat) reprehensum esse, ut me etiam pudeat illius reprehensionem hoc loco commemorare: sed me nonnullorum cogit amentia id nunc facere, quod semper antea neglexeram: qui quia nihil adhuc respondi, silentium meum pro confessione interpretantur. Agitur autem de loco Verrinæ sextæ, ubi lic scriptum est: Metuisti, ne æs alienum tibi cresceret, si H-S VI millibus 10 tibi constarent ea, quæ tu facile posses uedere H-S CC millibus: fuit tanti: mihi crede. haberes quod defenderes. Quem locum pagina meorum Comment. 283, sic sum interpretatus: Fuit, tanti mihi crede: Id referre scilicet. Id est, Tantum tibi profuisset: uel, Hoc tibi profuisset, quod eo pacto defensionem tibi comparasses. nisi forte tale aliquid aut de est, aut subaudiendum est, Si me hercule hæc duo uerba scribi iussisses, Fuit tanti, mihi crede, haberes quod defenderes. Quibus ex uerbis facile quiuis intelligit, me duplicem eius loci interpretationem edidisse: uariuscq; autem iudicium lectoribus relinquisse quod etiam Alconium & Donatum,

tum, & alios ueteres facere solitos, nemo ignorat. At uir eruditus qui reprehendere cuperet, priorem meam interpretationem tacet, eamq̄ approbat, & pro sua eleganter sumit. Deinde quasi solam posteriorē posuissē, sic scribit: Nam quod Hotomanus in illo loco Fuit tanti, tale aliquid aut deesse, aut subaudiendū esse putat: Si mehercule & c. neminem puto esse, qui non uideat, quantopere hoc falsum & absurdum sit. Quae in reprehensione, quantū pudori suo consuluerit, quia uis uel me tacente facile perspicit. Ut alterum locū taceam, quem cum unā cum isto coniunxerim, humanitatis erat, eius quoq̄ interpretationem duplicem à me traditam existimare. Verum ut meam quoq̄ de isto ipso Catilinarię Orationis loco sententiam exponā, quem idem doctissimus interpres ibidem castigādum putat, equidem dum antiquorum librorum auctoritate conuincar, usitatam lectionem cōprobabo, quam omnes mei & manuscripti & impressi libri confirmāt: Sed nō est mihi tanti, dūmodo ista tua priuata sit calamitas. Sēsus enim est

& optimus & integerrimus: Video quā
 ta inuidiæ tempeſtas nobis in poſterum
 impendat, Si Catilina mea uoce perter
 ritus in exilium abierit. ſed quod ad me
 attinet, non tantī inuidiam illam facio,
 dummodo omnis calamitas in Catilina
 hæreat, & à Rep. ſeiuncta ſit. Quam ſen
 tentiam apertè locus inſequens confir
 mat, ubi Remp. ſecum ſic loquentem fa
 cit: An inuidiam poſteritatis times? præ
 claram uerò populo R. refers gratiam, ſi
 propter inuidiam, ſalutem ciuium tuorū
 negligis. Id eſt, ſi tantī poſteritatis inui
 diam facis, ut propter illam, uelis ciuium
 tuorum ſalutem negligere. eodemq; ſen
 ſu Cicero in ea pro Roſcio locutus eſt,
 cū ita dixit: Sed tamen cur ipſa H-S
 1000 tā uehementer concupierit, quæ
 ro. nam tibi M. Perpenna, C. Piſo certè
 tantī non fuiſſet, ut ſocium fraudaretis.
 Roſcio cur tantī fuerit, cauſſam requiro.
 Item Off. II, Eſt ergo ulla res tantī, ut ui
 ri boni ſplendorem & nomen amittas?
 Sed exemplorum plena ſunt omnia, ex
 quibus intelligitur utroq; modo genus
 hoc dicendi à Cicerone uſurpatum eſſe.

Atq;

Atq; hoc quidem ad antiquam reprehensionem dicta sunt. nam illam recentem in libro Variarum lectionum primo, de loco Verrinæ sextæ, ubi ACTA rectè legi nesciebam, testes sunt innumeri familiares mei, mihi eodè ferè tempore magno cum animi dolore in mentè uenisse, quo liber impressus est: ut omittam plerosq; adulescētes, quibuscum duobus abhinc annis animi caussa Orationem illam legebamus, quorum unus postea Venetias profectus est. Ad illam aut alterā De priuatis & ijs qui cum imperio sunt, reprehensionem, respondi in Commentario de uerbis Iuris: & postea loca hæc eodem pertinentia obseruaui. nam in ea ꝑ Ligario, Cicero sic scribit: Atq; ille non mediocri cupiditate arripuit imperiū, si illud imperium esse potuit, quod ad priuatum clamore multitudinis imperitæ nullo publico cōsilio deferebatur. Item illud in Epist. 1. ad Q. Fratrem. Ea q; si sic coluit ille, qui priuatus futurus nūquam fuit: quonāmodo retinenda sunt ijs, quibus imperium ita datū est, ut redderent? Item in Epist. 1, ad Lētulum Crassus tres

legatos decernit, nec excludit Pompeium: cēset enim etiā ex ijs qui cum imperio sunt. Bibulus tres Legatos ex ijs qui privati sunt.

Indicata aliquot menda, quæ ex uicinarum uocū similitudine nata erant.

Cap. XXXVI.

REQUENTISSIME peccatum est olim à librarijs, & ijs qui scriptū faciebant, cum in libris describendis uicinarum uocum similitudine inducti alterutram prætermittērēt. Cuius rei aliquot exēpla testimonio esse possunt: & in primis locus ille insignis, qui in lib. de Offic. I, sic legitur: Panati- us quidem auditorem Africanum, & familiarem suū solitū ait dicere: ut equos propter crebras contentiones præliorū ferocitate exultantes, domitorib. tradere soleant, ut his facilioribus uti possint: & cet. nam cum (domini domitoribus) scriptum esset, uox D O M I N I propter literarum insequentium similitudinē omissa est. Quemadmodum in oratione
pro

pro Muræna, paulo pòst principium, ubi uox C A T O sine dubio prætermiffa est. Negat esse eiusdem feueritatis Catilinã, exitiũ Reip.intra mœnia molientẽ, uerbis & pene imperio urbe expuliffe: & c. Legendum enim, Negat esse eiusdem feueritatis Cato Catilinam, & c.nemo qui locum integrum legerit, nõ animaduertet, cum subaudiri omnino uox illa, & inde usq; ab alterius paginæ initio repeti non possit. Videndum etiam utrum in illo libri de Officijs secundi loco uox CLAM, alteram non ita dissimilem, P A= LAM, absorbuerit: cum sic legitur, Nam qui eorum cuiuspiam, qui unã latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit: Legẽdum enim sic uideẽ, Furatur aliquid clã, aut palam eripit. tamen si cum utraq; particula ab antiquis libris absit, probabilius uideatur, ex glossa id sumptum, & imperitè collocatum fuisse. Verũm in Ora tiõe pro L. Muræna nemo (ut spero) dubitabit, duas uoces, superiorum simillimas, deesse: ubi sic scriptum est: Senatus num obuiam prodire crimen putat: nõ, sed mercede. conuince. num sectari mul

tos: non, sed conductos. doce. Legendū enim, Mercede conuince: cōductos doce, & ratio sententię, & Ciceronis cōsuetudo declarant.

Indicati loci aliquot in libro de Orat. I. & in Mureniana, in quibus uersus non pauci desiderantur. in hac etiam aliquot menda sublata. Cap.

XXXVII.

NUMEROS animaduerti locos apud Ciceronem, multis uersibus mutilos & decurtatos, qui tamē uulgo pro integerrimis numerant.

sed hoc tempore satis erit hos indicare. Ergo in lib. de Orat. I, pag. 23. li. Manut. nec uersus ille, NIHIL est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem, &c. cum superiore sententiā cohæret: neq; rursus illæ paginæ insequentis primus: NAM QUI non potest, qui uitiôsè facit, &c. quin potius tota illa periodus post nouē uersus reponenda uidetur: hoc est post
 ACCOMMODAUI ORATIONEM
 MEAM:

MEAM: nimirum ut ad uocē DETER-
 RENDOS referatur. Similiter in Orati-
 one pro Muræna locus ille pagin. 131:
 QVAESTVRAM unà petij: & sum e-
 go factus prior, &c. uersibus aliquot mu-
 tilatus est, in quibus de Comitiorum cō-
 suetudine & renuntiationis gradibus a-
 gebatur. nam illa proxima PARES DI-
 GNITATE FIANTE, quò referantur
 non habent: & illa, VNVS autem solum
 primus possit obtinere, perspicuè clami-
 tant uocem GRADVM deesse. Quid ue-
 rò de illo altero dicemus, pag. 144: ubi
 cum illud legimus, VT CVM AD
 VLTIMVM animo cōtendissemus, &c.
 quis est qui non uideat, unum aut alterū
 desiderari uersum, in quo Cicero quid in
 Stoicorum disciplina requireret, expo-
 fuerat: Atqui locus ille non tantum mu-
 tilus est, uerum etiam corruptus. nam u-
 bi paucis antè uersibus legitur AVT
 NON dixisses, aut seposuisses, aut miti-
 orem in partem interpretare: sententia
 perspicuè postulat, AVT SI POTV-
 ISSES, mitiorem in partem, &c. quem-
 admodum aliquāto pòst: ubi sic legitur,

122 FRAN. HOTOM. I. C.
MISERICORDIA commotus ne sis e-
tiam in dissoluenda seueritate, sed tamē
est laus aliqua humanitatis. Locū enim
restituendum sic putarem: Misericordia
commotus ne sis: sed tamen est etiam in
dissoluenda seueritate laus aliqua hu-
manitatis.

*Aliquot alia peccata librariorum ex
eadem Oratione pro L. Mu-
rana sublata. Cap.
XX XVIII.*

DVM in manib. optimum hunc
pro L. Muræna librū habeo,
uolo etiam alios in illo corrup-
ptos locos indicare: cuiusmo-
di ille est pag. 137. cuius prima uox O P E
R A, in antiquo libro sic scripta est, O P.
ut facile quiuis intelligat, uocem O P I-
B V S, quam Latinæ linguæ consuetudo
in illiusmodi sententijs desiderat, repo-
nendam esse. Agitur enim de L. Philip-
po, de quo millies à Cicerone uox illa u-
surpatur: Quis L. Philippum ingenio, o-
pibus, gratia, nobilitate, à M. Herennio
superari posse arbitratus est: Natum est
igitur

igitur mendum ex nota O P. sicut illud alterū proximū in eadem pagina: Nam L. Luculli exercitus, qui ad triumphum conuenerat, idē comes L. Murenæ præsto fuit: ubi qui COMITIIS legendum esse negabit, non satis sententiam illam integram & insequentem locū animaduertent: uideturq; ex nota COMIT. natum hoc esse. Sed & aliquot uersibus interiectis alterius generis peccatum animaduerto: ubi sic legitur, Sed si nosmet ipsi, qui & ab delectatione omni negotijs impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur, qd tu admirere de multitudine indocta: Legendū enim primū ut in antiquo libro, ET SI nosmetipsi: deinde PRO ET AB delectatione, facile quiuis NEC AB DELECTATIONE, respondendum ex sententia perspicit. At uerò pag. 140. pro SAPIENTIAE, cogitandum est, ecquid rectius legeret, SATIETATI. hoc modo: Itaq; in iisdem rebus ferè uersor, & quod possum ludices, occorro uestræ satietati. Insequenti uerò pagina,

124 FRANC. HOTOM. I. C.
 gina, non quisquam, ut opinor, facile du-
 bitabit, quin pro INNUIT legendū sit,
 ut in libro manuscripto, INDVIT: qua
 uoce quid significetur, in Verrinarū cō-
 mentarijs nō uno loco exposuimus. At-
 que ille, inquit, ut semper fuit apertissi-
 mus, non se purgauit, sed indicauit atq̃
 induit. Id est implicauit, & tanquā in la-
 queum induit. Porro autem pag. 144.
 ubi sic legitur, SI GLADIATORI-
 BVS uulgo locus tributus, & item pran-
 dia si uulgo essent data: corrigendū TRI-
 BVTIM, Locus pag. 145. planissimè o-
 stendit: ubi Orator hoc ipsum significās
 sic loquitur: At Spectacula sunt tributim
 data, & ad prandium uulgo uocati.

*Disputatur de scriptura trium locorū in-
 certa: uno ex Quintiana, altero ex Sextia-
 na, tertio ex Verrina septima.*

Cap. XXXIX.

N oratione pro P. Quintio,
 ubi sic legitur: Deinde ha-
 bet aduersarium P. Quinti-
 us uerbo Sex. Neuium, reue-
 ra huiusce ætatis homines di-
 sertissi-

fertissimos, fortissimos, ornatissimos no-
stræ ciuitatis: dubitari posset an p FOR-
TISSIMOS reponendum esset, Floren-
tissimos: cum illud uerbum Cicero nun-
quam nisi summi honoris causa, cuiquã
tribuat: & in eadem Orat. pag. 26. L. Phi-
lippũ, quem hoc loco significari nemo
nescit, florentissimum ciuitatis appellet.
Videndum etiam an in Oratione pro P.
Sextio pa. 19. ubi sic legitur, Meministis
tum Iudices, corporib. ciuium Tiberim
cõpleri, cloacas referctri, è foro spongijis
effundi sanguinẽ: reponendũ sit EFFIN-
GI. cuius meæ coniecturæ solam hanc
causam habeo, de qua iudicium erudi-
tissimi Orationis illius interpretis. expe-
ctabo: quia Seruius illud Vergil. Aene-
id. VIII. interpretans, ET CORPO-
RA FINGERE LINGVA: Id est, Ter-
gere, inquit. Cicero in Festiana, Spõgijis
sanguis effingebatur, id est tergebatur.
Considerandum præterea in Verrina se-
ptima, an pro ἰδικώθησαν legendum sit, ἰ-
δικουώθησαν. Sed, inquit, scriptum extat
in h̄isdem literis, quod iste homo barba-
rus ac dissolutus, neq; attẽdere unquam
neq;

neq̄ intelligere potuit: ἰδικώτησαν, inquit: hoc est ut Siculi loquuntur, supplicio affecti ac necati sunt. Herodotus enim in Clio, de Deioce loquens ὤτινα, inquit, πανθά νοινοτο ὑβρίζοντα, ἴδῃσιν ὁκως μεταπίμψατο κατ' ἀξίην ἐκάστου ἀδικήματος ἰδικαίεν. Id est Si quem comperisset iniuriam cuiquam facere, in eum prout accersiuisset, pro delicti ratione animaduvertebat. Dixit enim ἰδικαίεν Ionice, pro ἰδικαίου.

*Negationem in duobus Pandectarum
locis deesse uideri. Ca-
put XL.*

LIPIANVS in l. 4. ff. de interrogat. in iur. fac. ita scribit: Quod ait Prætor, QVI IN IVRE interrogatus responderit, sic accipiendum est, apud magistratus populi Romani uel præsides prouinciarum, uel alios iudices. Ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicendi, uel iudicandi gratia consistat: uel si domi uel in itinere hoc agat. Qui locus mihi sanè perobscurus ac perdifficilis uidetur: cum enim

nim proxime dixerit, lus eum demū esse
 locum, ubi iuris dicendi aut iudicandi
 caussa consistat, constet autē contra mo-
 rem maiorum esse, uel domi uel in itine-
 re ius dicere aut iudicare: haud scio an
 pro VEL SI satius esset reponere NON
 SI. præsertim cum Paulus in l. pen. ff. de
 iust. & iur. scribat, lus eum esse locum, u-
 bicunq; Prætor salua maiestate Imperij
 sui, saluoq; more maiorum ius dicere cō-
 stituit. Domi uerò suæ ius de Interroga-
 tionibus dicere, mihi quidem nouum
 atq; inusitatum uidetur: cum toties Ver-
 rem reprehendi uideam, quod domi suæ
 multo leuioribus de rebus aliquid statu-
 erit. Neq; uerò huic coniecturæ aduersa
 tur, quod alibi legimus, manumitti ser-
 uos posse quibusuis in locis, atque etiam
 in balneis, cum licitor Prætoris iussu uin-
 dictam serui capiti imponeret: hoc enim
 in libertatis fauorem institutū cōstat, cu-
 ius gratia multa contra iuris rationē ob-
 seruari, Iurisconsulti nonnullis in locis
 testantur. Verum tamen eius rei iudici-
 um eruditioribus relinquam, quibus ut
 opinor, minime dubitandum uidebitur
 uersum

uersum ultimum legis penult. ff. de acq. rer. dom. eadē negandī particula amplifi-
candum esse: ut sit argumentum ex diffe-
rentibus: & locus sic legatur, Non si id
quod in publico innatum est, publicum
est: insula quoq; quæ in publico flumine
nata est, publica esse debet. subaudiatur
autem reliqua pars argumētationis hoc
modo: Aliam enim insulæ, aliam cætera-
rum rerum rationem esse, Juriscōsulti uo-
luerunt. quoniam insula in flumine pu-
blico nata, flumen dilatat, ac propterea
tantundem in utriusq; ripæ aduersę agro
regionis occupat, quantū ipsa continet.
Arbores uerò in fundo publico natæ, ni-
hil uicinis detrimenti afferūt. & hoc esse
iuris de insula in flumine nata, nemo
nescit ex l. adeo, 7. §. 2, eius-
dem tractat.

F I N I S.

RERVM MEMORABILIVM
in Obseruat. l. i. Index.

- A** particula in e-
dicto Verris po-
sita, quomodo intelli-
gatur 5
- Adriani** Turnebi de caput
et supercilia apud Ro-
radendi consuetudine
opinio 66. 67
- Aedium** ambitus, quid sit
94
- Agnata** quæ dicantur 61
- Arbor** in cõfinio nata, an
sit uiciorum 44
- Arboris** fructus, an uicini
sint, qui in ipsius fun-
do decidunt, uel domi-
ni ibid.
- Arboris** radices in fundũ
uicini porrectæ, an i-
psius sint, uel domini
44. 45
- Argentum** suũ omne qui
alicui legauit, an etiam
debitam sibi pecuniã
ei legasse uideatur 82
- Argumentum** ex causis ef-
ficientibus 88
- Argumentum** ex contra-
rijs 79
- Argumentum** à forma 78
- Argumentum** ex maiore
ductum, ad quid uale-
at 92
- Argumentum** à specie ad
speciem 79
- Ars** Hermagorea 28
- Aut** particulæ, in legatis,
uis 13
- B**
- Boetij** ignorãtia carpitur
77. 78. 86. 88. 95
- Bona** ex edicto possidere
quid sit 41. 42
- C**
- Caput** et supercilia cur Ro-
mani raserint 66
- Causse

RERVM MEMORAB.

<i>Causſa Quintianæ cōſtitutio</i>	38.39.40. inten- tio 41. depulſio ibid.	tio	86
<i>Condemnationem tardam</i>	ex ampliationibus & comperendinationib. naſci		
	54		
<i>Comperendinatio à Seruio</i>	primum inſtituta		
	53. 54		
<i>Contractus Do ut facias,</i>	quid pariat		97
<i>Contractū inter & ſœnus</i>	differentia		98
	D		
<i>Damni inſecti promittere</i>	quid ſit		89
<i>Damnū ſacere,</i>	quid ſit		90
<i>Dialecticorum præcepto- rū ſcriptores,</i>	quid nō demonſtrarint		84
<i>Diſiunctiones in testamen- tis,</i>	ob quā cauſſam ſint inſtitutæ		13
<i>Dolus malus,</i>	quid ſit		74
<i>Doli mali, à Seruio,</i>	defini- tio		86
		<i>Doli mali definitio</i>	66
		70. 71. 72	
		E	
		<i>Emancipati extraneorum</i>	
		loco habentur	63
		F	
		<i>Fallere & decipere,</i>	quid ſit
			73
		<i>Fides publica,</i>	quid ſit
			107. 108
		<i>Filiæſam. an aſſerantur in</i>	
		libertatem	109
		<i>pro Filiæſa. an quiuis lege</i>	
		agere poſſit	109. 110
		<i>Filiuſſa. alieno ſeruo ſtipu-</i>	
		lanti, iure ciuili obli- gatur	33
		<i>Filiuſſa. obligare ſe, ad id,</i>	
		quod pater debet, diſ- ſoluendum, poteſt ib.	
		<i>Filiuſſam. promittēs quod</i>	
		patrem debere cōſtite- rit, ſi mortuo demū pa- tre & alio herede in- ſtituto, id conſtiterit.	

INDEX.

- non est obligatus 34
 Fornicē adiungere ad pa-
 rietem cōmunē, an om-
 nibus ius sit 90. 91
 an Furtū aliquod sine dissi-
 mulatione fiat 74
- G
- Gruchij error 69. 8
- H
- Hereditatis petitio quid
 sit 21
 Hereditatis petitionē, et li-
 tē uindictiarū intendere,
 qui dici rectē possit 21
 Hereditatis petitione tene-
 ri 20
 in Hereditatis petitiōe, nō
 minus quā in rei sin-
 gularis uindicatione,
 sponso fieri solet 24
 Hereditatis uindictio &
 rei, in quo differāt 21
- L
- Latitatio quid sit 74. 75
 Lex Voconia de quibus ca-
 uerit 4. quando & quā
- bus consulibus lata fue-
 rit 5
 Legis Voconia declaratio
 26. 27
 Legem Corneliam testa-
 mentariam, & numma-
 riam ita scriptam esse,
 ut non ius aliquod no-
 uum populo constitua-
 tur, etc. emendatur 25
 Lege agere in hereditatē
 quid sit 20
 Legare ab aliquo, quid sit
 77 (86
 Locus ab antecedentibus
 Locus à causis efficientib.
 91 (86. 87
 Locus à consequentibus
 Locus apud Iustinianum
 tit. Si quadrup. emen-
 datus 51. 52
 Locus in Verrina quinta,
 scio te edicta superiorum
 omnium correxisse & cetera.
 explicatur 21

RERVM MEMORAB.

M

88.89

Maius, quid dicatur 92
Mulieribus & pupillis, an
rectè sine tutore aucto
re solvatur 83

Pecunia gratuita, quæ di-
catur 14

Perduellio quid sit 106

Pes sestertius, quid sit 94

N

Nasci filiū patri uel agna-
sci, quid significet 61

Nepos, an sit auo agnatus
62

Notarum in tabellis inscri-
ptarū declaratio 46.

47.48.49

Nuntium mittere, & di-
uortij culpam sustine-
re, quid sit 84.85.86

Pignoris fructus pro usu-
ra quādo retineatur 14

Possidere improprie pro
tenere & habere ple-
runq; usurpatur 11

Possidentis quādam peten-
tis causa est potior
10.11

10.11

Prætor neq; heredes facit,
neq; hereditates dat 12

Prætoris & magistratu ad
suas dirimendas contro-
uersias, qui non indige-
ant 33

O

Obligatio naturalis, inter
quos consistat 33

P

Parietis directi descriptio
88

Parietem communem qui
demolitus est, an uitium
adiuncti fornici præ-
stare debeat

Prætoribus contra iuris
ciuilis rationem, an ar-
bitratu suo licuerit e-
dicere 4

Q

Quintiliani auctoritas in
quo disciplinæ genere
sequenda

INDEX.

- sequenda* 92.93
- R**
- Res duas sub disiunctione, an quis leget* 13
- Res omnes ex potiore sui parte aestimandas esse* 46
- S**
- Satisfdare* 21
- Satisfdare, quorum sit* 40
- Satisfdatio, in hereditatis petitione requiritur* 24
- Sine simulatione, an quis possit circumueniri* 73. 74
- Sobrini proprie qui* 50
- Stipulandi ius ex persona domini serui habet, dominoq; suo acquirunt* 29
- Stipulatio, an solius ciuis Rom. sit propria* 29
- Stipulatio sub conditione facta, non ante conditionis euentum, obligat*
- tionem parit* 34
- Stipulationis uerba, tam ad praeteritum quam ad futurum tempus referri possunt* 37
- in Stipulationibus, quae obscura sunt, contra stipulatorem interpretantur* 36
- Suus ab agnato distingui solet* 62.63
- T**
- Tabellas discoloris iudicibus dari, an moris apud Romanos fuerit* 48
- Tabellas iudicibus in publicis questionibus confidentibus, cur Quaestor distribuere consueuerit* 46. 47. 48. 49
- Testamenti partes omnes, unde pendeant* 4
- ad Testamentum, lege repletundarum damnatus,*

RER. MEMOR. INDEX.

an adhiberi possit	75	raptos	91. 92
Testamenta scribendi o =		V	
lim apud Romanos cō		Vindictiarum lis, cum le =	
suetudo	2.3	gis actione an coniun =	
Topicorum libros, quos		gatur	23
habemus, omnes esse cor		Virgula diuina	28

FINIS.

Ob. 16. 1. 3325/1

FRANCI-
SCI HOTOMANI,

IURISCONSULTI,

Observationum Liber

secundus.

Τῆς ἐπιμελείας διδλα πωλύτα γίνεται.

BASILEAE, APVD NICO-

laum Episcopium Iuniorem,

M. D. LXI.

INDEX CAPITVM

LIBRI SECVNDI OBSER- uationum.

D isputatio de uulgarī genere cōuētionis, quæ Em- ptio reditū appellatur, aduersus Extrauag. Regimini, De empt. & uend.	Cap. I.
De feudis, & quæ illorum origo fuisse uideatur.	Cap. II.
De regula Catoniana.	Cap. III.
Quid sit regula iuris . ubi explicatur l. j. D. de reg. iur. Caput	III.
Quid sit, Populum fieri fundum , in oratione M. Tullij pro L. Cornelio Balbo.	Cap. V.
Lacunæ aliquot in eadem orat. pro Balbo indicatæ , & simul menda quædā typographorū sublata.	Cap. VI.
Sublata quædam menda ex l. j. D. de seruit. rust. & si- mul itineris, actus, uiæ differentia tradita.	Cap. VII.
Aliquot menda è libro Ciceronis De officijs primo , su- blata.	Cap. VIII.
De usuris rusticanis , ex constitutione Iustiniāni No- uella xxxiiij.	Cap. IX.
De eo quod interest.	Cap. X.
Interpretatio legis unicæ C. de sententijs quæ pro eo quod interest, proferuntur.	Cap. XI.
De mora eiusq; partibus.	Cap. XII.

Ok. 6. II. 3325 / 2

DISPVTA- TIO DE VVLGA-

RI GENERE CONVENTIONIS,

*qua Emptio redituum appellatur: ad-
uersus Extrauag. Regimini, De
empt. & uendit.*

Caput

GENVS est quoddam
conventionis, & à Ro-
manis Pōtificibus cō-
probatum, & ita iam
non modò usitatū, ue-
rumetiam quotidianū,
ut eo pleriq; quasi pro
arte & negotiatione utantur: Cū pro
usura pecuniæ fundus ea lege utendus
fruendus traditur, ut neq; unquam pos-
sessori sortem repetere liceat, & fundus
eius periculo sit. cap. 1. & 2. De emptio-
ne & uendit. in Extrauagant. Placet au-

tem de huiusce conventionis æquitate paululum disputare: quod ut uia & ratione fiat, consuetudinem in docendo nostram seruabimus, & analysi adhibita quatuor eius partes exponemus. quarum prima est, pecunia, quæ utenda datur: altera fundus, qui utendus fruendus traditur: tertia, ius pecuniæ, ut nunquam condici possit: quarta, ius possessionis, primum ut accipiētis periculo sit, deinde ut recepta pecunia reddatur. Nunc primo loco obseruandum est, utrum hæc conuentio ex eorum contractuum numero sit, qui nominati: an ex eorum, qui innominati dicuntur. Nā quod pignus esse quidam putant, & illam conuentionem quam Iurisconsulti Græco uerbo ἀντίχρησις appellāt, uideamus ne nō satis certum sit. Pignus enim eo Iure est, ut neq; pro dominio possideatur, neque periculo possessoris sit, & facultatem repetendæ pecuniæ integrā creditori seruet. quod Ius antichresi integrum seruari, inter omnes cōstat: ex l. si ea pactio ne, 14. Et l. si ea lege, 17. C. de usur. In hoc autem negotio, & fundus pro domino posside-

possidetur, & periculo possessoris est, & condicendę pecunię facultas adępta est: ut in illa Pontificia Extrauaganti epistola dilucidę traditur. Iam uerò neq; locatio est, uel propter easdę ipsas causas, neq; rursus Do ut des, siue q̄a de cõmutando iure agitur, hoc est, iure utendi pecunia cum iure utędi fruendi fundo: iura autę & res incorporales in permutationem non cadunt: siue quia neq; usus à corporibus nummorũ secerni potest, quippe qui in abusu consistant: & plerunq; non usus fundi, sed ipse fundus alienatur: neq; Do ut facias, aut Facio ut des, quia locari fundus potuit: neq; postremò Facio ut facias, quia non factum pro facto redditur: sed ius fruendi fundo, pro iure fruendi pecunia cõceditur. Considerandũ igitur, an emptio & uenditio dici possit: quo nomine & Pontifices Rom. hanc conventionem appellarunt, (quemadmodum ex titulo & Inscriptione tractatus intelligitur) & hodie omnes uulgò in foro & scholis appellant. Et profecto ita est, ut ad uenditionis similitudinem propius, quàm

ad ullius alterius contractus genus accedat. cum & res dari uideatur pro certo & constituto pretio, & tradita rei periculum in possessorem transferatur. Et quoniam recipienda rei potestas traditori pretium reddenti permittitur, propius uidetur, ut Emptionem cum pacto, de redimendi facultate, contractam esse dicamus. quo pacto, emptionis contractum non impediri, constat ex l. 2. c. De pact. int. empt. & uendit. Videamus tamen ne multa huic sententiae aduersentur, quae ab hominibus non satis ex iure ciuili exercitatis, uix ac ne uix quidem animaduerti possent. Primum enim Emptio ex eorum numero est, quae solo consensu contrahuntur. Hanc autem conventionem re contrahi, & antequam numerata pecunia sit, nullam obligationem concipi, nemo, ut opinor, uel mediocriter in libris nostris uersatus, addubitabit. Deinde in Emptione & uenditione, ultro citroque obligatio nascitur: ac propterea bonae fidei Iudicium ex eo contractu constituitur. At in hoc negotio & is solus cui fundus traditur, obligatur, & restricte ex his tantum quae lingua

gua nūcupata sūt, astringit. Præterea in
 emptione cōtrahēda res quāti quāti est,
 in solidum æstimatur. hic autem nō fun-
 dus, sed eius tantum annuus proventus
 æstimatur. Restat igitur, ut considere-
 mus an hæc conuentio Mutui nomine
 contineatur. quod dici omnino non po-
 test. Nam in Mutuo certa obligatio na-
 scitur, de reddenda quādoque pecunia.
 Hic autem Acceptor pecuniæ non obli-
 gatur. Cū igitur hanc conuentionem
 inter cōtractuum genera non reperia-
 mus, & cōstet eam naturam habere alia-
 rum omnium conuentionum dissimil-
 limam: uideamus ne quid in ea monstri
 subsit. Et profecto ita est, ut tres occultis-
 simas fraudes, quasi uiperas aut uulpe-
 culas sub huiusce cōuentionis specie la-
 tere animaduertam: quarum prima hæc
 est, quòd in ea solus fundi proventus æ-
 stimatur, atq; emitur: fundus autem gra-
 tis ac sine ullo pretio callidè ac subdo-
 lè aufertur. Cū enim de illa decima,
 duodecima, & decimaquinta differitur,
 nequaquam fundi pretium exquiritur:
 sed eius tantummodo proventus cum

decima aut duodecima sortis parte comparatur. ut quia, uerbi gratia, duodecima sortis pars rectè & legitimè pro usura constituitur, quippe quæ belli legitimo propemodum respondeat: propterea recta usuræ ratio iudicetur, si pro pecunia numerata, tantūdem in fructibus soluatur: hoc est, fructus qui duodecimę respondeant. Quod quā iniquum & indignum sit, nemo non uidet. Non enim ex prouentu tantū, & frugibus: sed etiā multis alijs ex caussis fundi æstimantur: ueluti salubritate, amœnitate, opportunitate, aut circūluuione fluminis, uicinitate oppidi, l. competit, 16. D. quod ui aut clam. l. si cui fundus, de legat. 2. Et ea de re pulcherrima epistola extat c. Plinij libro Epistolarum III. cuius initium est, Adsumo te. Ex quo intelligi uolumus, quā longè hoc genus cōtractus à uenditione cum pacto redimēdi facta dissideat, in qua uerum, equum, & solidum rerū pretium æstimatur. Sed nunc alteram fraudem, quæ sub hac fucata emptione tegitur, detegamus. Neque enim solum fundi corpus non emittur,

tur, sed ne ipsius quidē prouentus: quod paululum attēdenti nō difficile erit intelligere. Nam emptio & uenditio ut ex parte uenditoris rem certam, sic ex parte emptoris certum definitumq; pretiū, quod ab emptore uerè, et (ut loquimur) naturaliter abeat, & in uenditorē transferatur, exquirít. l. I. D. de contr. empt. l. pen. C. de reiū permut. At in hac cōuentione nulla pretij quātitas pro fundi fructibus constituitur: quæ emptori detrahatur. Immò tantum abest, ut illi aliquid decedat, ut contrā potius accedat: utpote cū ipsius pecunia ex fundi fructibus, sine ullo impendio suo amplificetur.

Tertia fraus ex eo deprehenditur, quòd hoc genus cōuentionis nullius alterius rei quàm exercendæ, fœnerandæq; pecuniæ caussa institutum est: quemadmodum uel ex illa decimæ, duodecimæ ueratione intelligi potest: de qua Pontifices in illo Extrauaganti decreto scribunt, & pragmatici assiduè loquuntur. Nam, ut paulo antè dicebamus, illa eò tantum pertinet, ut pro decima duodecimæ uer parte sortis pecuniariæ, certus agrī pro-

uentus qui ei respondeat, & tantū ple-
 runq; sit, præstetur, ut scilicet scœnoris pe-
 euniarij turpitudine honesto isto fructuū
 emptionis nomine tegatur. At hoc na-
 turæ aduersari iam pridem docuimus.
 nam (ut scribit Aristoteles) numi per se
 & sua sponte steriles sunt: quare utrum
 creditor ex suis numis numos, an fru-
 ctus, an quiduis aliud elicere uelit, nihil
 interest. nā utroq; casu contra naturam
 pugnat. Verūm ne quis idem dici posse
 disputet de antichresi aut uenditione
 quæ sub redimendi pacto contracta est,
 quam Iure ciuili probatam uidemus: ue-
 tus illa nostra distinctio adhibenda est:
 utrum ne hæc conuentio à creditore lu-
 cri & exercendæ amplificandæq; pecu-
 niæ causa facta sit, an uerò debitoris tā-
 tum adiuuandi animo, & compensandi
 eius quod sua interfuit, usu caruisse suæ
 pecuniæ. nam illo casu omnis conuen-
 tio in puram & meram scœnerationem
 degenerat: quia ex re quæ natura steri-
 lis est, fructus petitur. At hoc casu rectū
 est nemini damnosum esse suum officii-
 um: ut ait Vlpianus in l. 34. D. de furt.

Cūm

Cum autem inter omnes constet conventiones istas uulgo quasi negotiationem aliquam exerceri, & pecuniosos homines istas redituum emptiones aperte sui commodi emolumentique causa exercere: cauendum est ne foeneratio potius haec, quam honesta & legitima conventio dicenda sit. At si non lucri querendi, neque multiplicandae pecuniae animo, sed iuuantium tantum debitoris causa fieret, quemadmodum in antichresi fieri probauimus: tamen fraudationis omnis & fallaciae uitandae causa, quae in proprietate fundi interuertenda praecipue uersatur, hoc casu Ciceronis Consulis auctoritatem retinendam putarem, qui fatius etiam censuit, possessiones creditoribus per antichresim oppigneratas uendere, quam perpetuo certare cum usuris fructibus praediorum. Meo, inquit, beneficio tabulae nouae proferentur, sed auctio nariae. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salui esse possunt. quod si maturius facere uoluissent, neque id quod stultissimum est, certare cum usuris fructibus praediorum: & locupletioribus

tioribus ijs, & melioribus ciuib. uteremur. Existimarem igitur certum aliquod tempus, non longius decennio, præfiniendum esse, quo debitores per Magistratum cogerentur possessiones suas bonis conditionibus uendere, ut & creditoribus satisfacere, & insuper aliquid pecuniæ seruare possent.

DE FEVDIS: ET

QVAE ILLORVM ORIGO

fuisse uideatur.

Caput II.

FEVDM, barbarum uocabulum est, è Gothorū & Langobardorum fontibus derivatum: qui Iustiniano pulso, Italiam, suis fugatisq; incolis, annos ad ducentos occuparunt. Genus est clientelæ, quo uel dignitas, uel uectigal, uel prædium aliquod ea lege alicui datur, ut & ipse, & ipsius posterī atq; heredes, beneficij auctorem perpetuò agnoscant, & quasi

quali pro patrono colant: eiusq; caput, existimationem, ac fortunas tueantur. Illius enim caussa & origo hæc fuit, ut uictores cum gratiam suis ducibus, præfectis, ac militibus pro opera in bellis ac prælijs egregie nauata referrent: honoribus & fortunis Italorum in illos transferendis: tum etiam certos sibi deuinctos, & tanquam deuotos clientes haberent, quorum opera, bello partam regionem, in posterum, si opus esset, tueri possent: quos sua lingua modò Valuafores, modò Vassallos appellarūt. Sic L. Syllam uictorē legimus, agros ñs municipijs quæ cōtra se p̄ Mariana factione arma tulerant, ademisse: eosq; ueteranis militib. suis diuifisse. Sic & Plutarchus, & Appianus, & Higinus, & Flaccus scribunt, Romanos exterarum gentium uictores colonias in earum agros deduxisse: ut & ueteranis beneficerent, & ibi præsidium ac propugnaculum tum aduersus rebellium, tum etiam aduersus finitimorū impetus haberent, quæ Colonia propterea militares appellatæ sunt. Sic Pomponius Lætus ueterem fuisse

con-

consuetudinem scribit, eamq̄ à Constā
tino repetitam, ut Tribunis, præfectis &
ducibus qui pro augendo imperio con
senuerant, darentur agri, uillæq̄, ut ne
cessaria suppeterēt quoad uiuerēt: quas
Parochias uocabant. Hoc igitur cliente
læ genus à Gothorum Rege primùm in
stitutum, pōst ab omnibus inferioribus
ordinibus usurpatū est. Vnde tres Feu
dorum gradus facti sunt: summus, me
dius, infimus. Summus ordo est, princi
pum ac procerum, qui lingua illorum
Capitanei Regni, Duces, Marchiones,
& Comites appellati sunt: & à Rege tū
illis honoribus afficiebantur, tum etiam
Italix oppidis ac uicis, locupletum etiā
uictorum arcibus ac uillis donabantur.
Quæ Feuda quia partem aliquam Re
giæ dignitatis obtinebāt, (qui enim Du
ces & Marchiones nunc appellant, Re
guli olim fuerunt) iccirco Regalia dicta
sunt. Itaq̄ potestas eis data est cudendæ
pecuniæ, creandorum magistratuū, sa
linarū & fodinarū exercendarū, caduco
rū, confiscationū, earumq̄ functionum,
quæ Angariæ & Parangarię appellātur:
quæ

quæ iura uulgo iura Regaliæ, (corruptè, ut opinor, pro Regalia) nominantur. Medius ordo eorum fuit feudorū, quæ principis illius ordinis procures Regis concessu ea lege alijs inferioris dignitatis hominibus dabant, ut Vassalli ipsos secundum regem eius beneficij auctores ac patronos agnoscerent, & pro capite ac fortunis ipsorū, si usus ferret, pugnarent. Quo in numero ij qui uulgo illorum lingua Barones, ac Maiores ualuafores, siue Vassalli appellatur, fuerūt. qui patronos quidem illos agnoscebāt, sed tamen, ut iam dixi, secundum Regē. Infimus ordo eorum fuit, quæ à secundi ordinis Vassallis in priuatos conferebatur: siue illi nobiles essent, quam nobilitatem armis pepererant: siue ignobiles. Nam utriq; eadem qua superiores iurisiurandi formula obligabantur: quæ ab Vberto nescio quo, in eo libro qui uulgo Vfus Feudorum inscribitur, barbarè & fœdè perscripta, solā hāc habet, quā antea dixi, sententiam: ut cliens patroni sui caput, existimationem, ac fortunas, quoquo modo poterit, contra quem-

cunq;

cunq; aduersarium, solius Regis maiestate excepta, tueatur. Quam ad rē cum & uoce & manu ac ferro esset opus, propterea constitutum est, ut neq; muti, neque surdi, neq; manci, neq; membris capti, ac ne foeminæ quidem, nisi extraordinario ac singulari quodam beneficio, feudum accipere possent. Item ut impubes patre mortuo, neq; ad iusiurandum, neq; ad officium præbendum teneatur. Quæ igitur bona eo, quo diximus, iure essent, Langobardico uocabulo Feuda dicebantur: quorum contraria, iisdem auctoribus, Allodia, uocabulo ignoto & barbaro appellata sunt. Tradendę autem possessionis, quam barbari Inuestituram appellant, forma duplex fuit: aut inductione in prædium, & in rem præsentem itione: aut simulacro aliquo, qd' eius rei insigne esset: ueluti hasta, uel gladio, uel annulo porrigendo. Eamq; possessionis accipiendę formulam, non satis erat semel usurpatã esse: sed quoties nouus uel patronus, uel cliens succedebat, toties eam, clientelæ & obligationis testificandę causã repeti, ac renouari oport-

ri oportebat. Possessione autem accipi-
 enda, ius hoc quæritur, ut prædia sint
 gentilitia: cuius generis nulla se in iure
 suo civili nosse, Cicero in oratione pro
 Flacco dicebat: id est, ut quâdiu quis ex
 ea gente ac stirpe supersit, tandiu Feudum
 in ea familia maneat. Itaq; primùm
 ad liberos, eosq; uirilís sexus, tum ad a-
 gnatos, ordine, ut quisque gradu proxí-
 mus est, transit: ubi nullus ex ea stirpe su-
 perest, tum quasi caducum, ad patro-
 nū redit. Itaq; cū Feuda gētilitia sint,
 & ordine gradatimq; ad omnes transe-
 ant, sequi etiam illud oportet, ut neq; a-
 lienari in extraneum, nisi & liberis & gē-
 tilibus omnibus consentientibus, neq;
 in remotiorem agnatum, prætermisso
 priore, transferri possint. Quòd si factū
 esset, tum ut liberi, etiam parente uiuo,
 sed oblato pretio, ea intra annum repe-
 tere ac reuocare possint: sed si prior a-
 gnatus Feudum in remotiorem agnatū
 alienatum, reuocare uelit, id, non nisi a-
 lienatore mortuo, facere possit: quod ei
 etiam sine ulla pretij restitutione facere
 licebit. Anno autē præterito actio per-

B

imitur:

imitur : quasi silentium tacita quædam cōsensus significatio fuerit. Quòd si aut gentiles nulli extent, aut nulli contradicant, tum & à patrono uenia postulāda est, & si ratam alienationem habeat, possessio ab eo, paganis quidem intra annum & diem, militibus uerò intra annū & mensem, petenda est. Committebatur præterea Feudum impietate clientis in patronū, desertione patroni in prælio, attentata patroni uxoris, filix, nurus ue pudicitia, & quibus uis alijs præterea rebus, quæ ingrati animi uitio continentur. Itaq; nisi uel patrono, uel cliente nouo succedente, & iusiurandum renouaretur, & possessio, siue inuestitura, repeteretur: Feudum patrono cōmittebatur. At si atrocius aliquod crimen à cliente, non aduersus patronum, sed aduersus alios commissum esset, ueluti si se clientis parricidio polluisset: tum si quidem ipse Feudum primus adeptus esset, ad patronum redibat: sin à patre, aut maiorib. accepisset, ad liberos proximos ue agnatos transibat. Atq; hæc quidem de clientum peccatis, propter quæ Feudis suis

fuis multantur, dicta sint. Patroni autem suo illo iure, quod in prædijs retinebāt, quodq̄ uulgo directum dominiū appellant, tum multabantur, idq̄ suis clientibus committebant, cum id in se crimē admiserant, propter quod clientem suo Feudo multari oportuisset. Sed de Feudis, summatim satis uidetur dictum: præsertim cum eorum ius pro cuiusq̄ generis moribus atq̄ institutis uariū & multiplex esse constet: quod si cui plura istius generis libet cognoscere, extat libellus Orberti-Ortensij, qui Usus feudorum inscribitur, ex quo tanquam Augiæ stabulo, hæc cuiusmodi sunt, desumpsimus. Nam eorum libros qui postea hoc de genere scriptitarūt, ingeniorū carnificinam uerius quàm studiorū adiuuētum appellare, meo qdē iudicio, possumus.

DE REGULA

CATONIANA. CAP. III.

Catonis sententia est, cum ex uarijs Iuris ciuilis partibus, tū etiam ex æquitatis naturalis obseruatione nata: Quod si

testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret: id legatum quando cunque decesserit, non ualere. Cuius rei ratio non modò ex iure ciuili, uerùm etiam ex nature fonte, id est ex communi hominum sensu atque intelligentia petenda est. Ergo quod quidem ad ciuile ius attinet, quemadmodum de his deum rebus rectè negotium gerimus, quæ statim dominio nostro subijci possunt, l. inter stipulantem, 83. D. de uerb. oblig. ita eas res solas, rectè legamus, quæ statim in legatarij dominium peruenire possunt. legare namque est dominium transferre. Quantum ad æquitatem naturalem, illud constat: cum testatoris certam mentem atq; uoluntatem esse oporteat, (sicuti Ulpianus in Institut. scribit:) eum præsentis temporis conditionem spectasse, deq; ea statuisse iudicamus: non autem incerto futuri temporis euentui rem commisisse. quippe cum alioqui testamenta non ex testatorum mente (quæ in his dominari debet) sed ex casu & fortuna penderent. quod ab exemplo intelligi poterit. nam cum

res

res mea mihi legari non possit, si qui meus est iam fundus, mihi legatus esset, & eum aliquanto post ante mortem testatoris alienarem, dein testator decederet: iniquum esset, me illum ab herede petere, quia legatum non ex fortuita posterii temporis mutatione, sed ex presentis temporis conditione æstimandū est: quasi testatoris mens hæc fuisset, ut fundum illum legaret, si tum capi à legatario posset. testamenti autem tempore capi non poterat. quod si quia forte alienus factus est, propter mutatam conditionem peti posset, testamentum nō ex certa testatoris mente atq; uolūtate, sed ex incerto & fortuito posterii temporis euentu ualeret. Itaq; Ulpianus in l. cetera, 41. D. de legat. primò: Siquidem, inquit, ab initio non constitit legatum, ex postfacto non conualescit. quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum fuerit alienata: quia uires ab initio legatū non habuit. quod idem scribit Iustinianus §. sed si rem 10. De legat. idq; ita disertè ac perspicuè, ut dubitari non possit, quin Celsus in l. j. D.

de reg. Caton. contra Catonianam regulam in contrariam sententiam disputās, uel magno & pudendo errore sit lapsus, uel, ut eo loco adscribitur, cauillatione usus. sed nō est nouum, Celsum in libris nostris ciuilibus reprehendi. Atq; hæc quidem de rei legatae mutata conditione dicta sint. Simillima ratio est, cū personæ legatarij mutata conditio est. nam cū heredis seruo propterea legari nō possit, ne ipsi heredi legata res sua uideatur, §. an seruo, 28. De legat. si quid ei legatum sit, non propterea conualescet, quia post testamentum factum, & ante testatoris mortem seruus manumissus & liber ac ciuis R. factus est, ne, ut antea dicebamus, non ex testatoris mente, sed ex incerto & fortuito futuri temporis euentu testamentum ualeat. Iudicarunt enim Iurisperiti, mentē testatoris hāc fuisse, ut ita demum legatū ualeat, si quo tempore legatum ascribit, ea personæ legatarij conditio sit, ut capere legatū possit. Ac de regulæ quidē Catonianæ summa æquitate & perspicua ratione, satis dictum esse arbitror. nunc quæ cōtra illam

Iam Celsus afferat, operępretium est cognoscere. Si quis, ait, ita legauerit, SI POST KALENDAS MORTUUS FVERO, TITIO DATO. Definitio falsa est. quanquam si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum uerius est, quàm inutiliter datum. Aliud enim est, non ualere legatum, aliud non datum esse. illud ad Ius pertinet, hoc uerò ad factum. At Cato loquitur de ijs quę iure non ualent. dixit enim QVOD INUTILE FORET: ubi subaudiendum est, ipso iure: quia uel legata res est, quę legari iure non potest: uel ei legata est, cui legari non poterat. Verũ id ex causę constitutione planius intelligetur. Intentio igitur legatarij hæc erit: Debes mihi centum ex causã legati. D. non de beo. Q. an debeat. R. qa quod ab initio fuit inutile, postea nõ conualescit. Illud autem propterea fuit inutile, quia testator non est ante kalendas mortuus. Inutile autem dicitur, quod quoquo modo non ualet. F. Imò inutile in regula Catoniana dicitur, quod iure non ualet: id est quod ius non fuit legari. Ius autem sine-

bat & rem legari, & ei personæ legari. Disceptatio ex scripti ambiguitate nascitur: An id demum legatum à Catone inutile dicatur, quod ipso iure non ualet: id est, quod ius nō fuit legari. Quod uerò in eadem lege sequitur, aut totum falsum & negatoriū est, ut superius docuimus: aut cū paulo antè dictum sit,

AN CAVILLAMVR? Verisimile est, addita quædā à Celso fuisse, quæ puer Triboniani, cui ille rescandī loci negotium dederat, non satis animaduertit. cuiusmodi innumera in Pandectis nostris reperiri, uulgo iam notum est. Iam uerò quod ad Pauli disputationem attinet, quæ secundo capite continetur: non incommodum erit, eam quoq; ad causæ constitutionem reuocare. Ergo qui filiā impuberē habebat, ita scripsit, FILIAE DO LEGO CENTVM, SI TITIO NUPTA ERIT. Deinde aliquanto pōst, cū illa & pubes, & Titio nupta esset, moritur. Eo mortuo filia centum ab herede postulat. Intentio, Debes mihi centum ex causā legati. D. non debeo, propter Catonis regulam. L. an propter Cato-

Catonis regulam nō debeat. R. quia inutile legatum dicitur, quod testamenti tempore capi non potuit. Istud autem à puella capi non potuit, quippe quæ nubilus non esset. Imò inutile dicitur, quod ipso iure fuit inutile: id est, quod ius non fuit legari. Ius autem & eam rem & ei personæ legari sinebat. Disceptatio ex eodē quo superior, fonte manauit. Nūc cetera uideamus. Cū enim ita se hæc habeant, facile est intelligi, Catonianam regulam ad ea legata nō pertinere, quorum dies non mortis tempore cedit: id est, quorum debitio non ex testatoris morte, sed aliunde pendet. quorum duo sunt genera. nam alia cōditionalia sunt: alia uerò diem suum in hereditatis additione positum habent. Quæ conditionalia sunt, eorum dies ex conditionis euentu pendet. l. cedere diem, D. de uerb. signific. & alijs locis peruulgatis. qua de causa mirum non est, si Regulam Catonianam ad illa pertinere negemus. quia scilicet in hoc legatorum genere testator non præsentis, sed posterius temporis statum & conditionem spectasse intel-

ligitur, quasi sic dixerit, Si quo tempore cōditio existet, ea sit & personę & rei cōditio, ut & illa capere, & hæc capi possit. Itaque Ulpianus in D. l. cetera, D. de legat. priua. Si res mea, inquit, mihi sub conditione legatur, poterit legatum ualere: si existentis conditionis tempore mea non sit. & paulo pōst: Purum igitur legatum Catoniana regula impedit. conditionale, non, quia ad conditionalia, Catoniana non pertinet. Et Iustinianus, D. §. an seruo, Sub conditione, inquit, rectē legatur heredis seruo, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis nō sit. Iam uerò cur legata quorum dies ab adita cedit hereditate, cuiusmodi sunt legata usus, usufructus, habitationis: l. 2. D. quando dies leg. item optionis: l. optione, 16. D. de opt. legat. cur, inquam, hæc legata ad Catonianam regulam non pertineant: ratio eadem est prorsus quæ fuit superiorum, quia scilicet eorū debitio nō pendet ex morte testatoris. qua de causa dici illo tempore uel utilia uel inutilia non possunt. At regula de ijs nominatim

natim loquitur, quę mortis tempore inutilia sunt: hoc est, de ijs de quibus mortis tempore iudicari & affirmari potest, utrũ utilia an inutilia sint. quod in longinquioris & remotioris temporis conditione positum est. Quę cũ ita sint, & lex Papia Poppæa iubeat legatorũ diẽ ex apertis tabulis cedere: quemadmodum Vlpianus Institut. capite xxiiij. testatur: itẽq; Iustinianus in l. un. C. de caduc. toll. præclara quæstio exoritur: An hæc regula ad legem illam non pertineat. Nonnulli enim eruditi uiri in ea sententia sunt, ut existiment non pertinere: propter l. ult. ubi Vlpianus ait, regulam Catonianam ad novas leges non pertinere. quasi nouarũ legum nomine Vlpianus legem Papiam Poppæam intellexerit. Sed uideamus, ne non satis tutum sit hoc affirmare. primũ, quia si hoc uerum esset, sequi illud uideretur, ut Regula Catoniana ea lege abrogata, atq; ex uniuerso iure nostro sublata explosaq; esset. quod tamen falsum esse, patet ex omnium Iurisconsultorum scriptis: quæ regulæ illius explicatione atq; commemora-

moratione referta sunt. Deinde lex Pa-
 pia Poppæa una lex est: ut meo iudicio
 non satis commodè Nouarum legū ap-
 pellatione intelligi possit. Exoritur e-
 tiam non minus implicata quæstio; An
 Catonis regula quæ de legatis nomina-
 tim scripta est, etiã ad institutiones per-
 tineat. quod nemini nostrorū interpretū
 dubiū uidetur: partim propter l. penult.
 D. de reg. iur. ubi Paulus ait, quæ ab ini-
 tio inutilis fuit institutio, eam ex postfa-
 cto cōualescere non posse: partim pro-
 pter l. 4. D. de regul. Caton. ubi Vlpia-
 nus dilucidè scribit, placere ut regula
 Catonis ad conditionales institutiones
 non pertineat. nam argumento à specie
 ad speciem, id est, à cōtrarijs sequitur, si
 conditionales excluduntur, puras reti-
 neri. conditionalium autem institutio-
 num eandem esse cum legatis conditio-
 nalibus rationem: quia scilicet in illis so-
 lum existentis conditionis tempus spe-
 ctatur. l. liber, §. si heres, D. de heredib. in-
 stit. Aduersatur tamen apertissimè lex
 tertia, D. de regul. Caton. ubi Papinia-
 nus disertè ait, Catonianam regulam ad
 heredi-

hereditates non pertinere. qua de causa uideo esse non neminē, qui pro HEREDITATES reponendum putet LIBERTATES. quippe cū libertates ab adita hereditate cedant. l. un. §. libertatibus, c. de caduc. toll. Sed uideamus, ne si hoc admittēdum sit, Catonem imprudentiæ accusemus, qui cū una eadēq; opera coniunctim & de hereditatib. & de legatis concipere hanc regulam potuisset: eam tamen de legatis tantum cōcepit. Ac mihi quidem nonnulla subesse causa uideri possit, cur de legatis tantum hanc regulam composuerit. sed ad obiecta respondendum est. Ergo quod ad legem quartam attinet, ubi Ulpianus ait, hanc regulam ad conditionales institutiones non pertinere: non absurdē, meo iudicio, sic respondebimus: eam legem intelligendā esse de ijs legatis, quæ in conditionalib. institutionib. relicta essent: id est, ab ijs heredibus relicta, qui sub cōditione instituti fuissent. Cū em̄ legata ex institutionibus pendeant, conditionales autem institutiones ex euentu conditionis pendeant, sequitur ut legata in

ta in conditionalibus institutionibus relicta etiam conditionalia sint. Iam uerò quod attinet ad legem penult. D. de regul. iur. ubi scribitur uitiosam institutionem non conualescere: respondemus, quæ ratio & æquitas in legatis ualuit, eandem quoque in hereditatibus ualere. sed non si ratio & æquitas Catonianæ regulæ in hereditatibus ualet, continuo etiã mens aut uerba Catonis ad eadem pertinent. Itaque eadem ipsa æquitas in contractibus quoque dominatur: ut ne contractus qui ab initio fuit inutilis, ex post facto conualescat. nam rei meæ stipulatio pura, non ualet: cõditionalis ualet. l. 31. & l. 98. D. de uerb. oblig. quia de his demum rebus negotium rectè gerimus, quæ subijci uisibus dominioque nostro statim possunt. l. inter stipulantem, 83. D. de uerb. oblig. neque tamen ideo rectè aliquis dixerit, Regulam Catonianam ad contractus pertinere. quid ergo est? Æquitas scilicet & ratio regulæ Catonianæ & ad hereditates & ad contractus pertinet: uerba uerò, quia de legatis nominatim concepta sunt, ne que

que ad contractus, neque ad hereditates pertinent. Ac de regulæ quidem Cætonianæ sententiâ satis uidetur dictum. nunc quia de hoc tradendî iuris genere per regulas & generalia quædam axiomata, mētio facta est, operępretium esse arbitror quæ hac de re olim obseruauimus, paucis exponere.

Q V I D S I T R E =

G V L A I V R I S : V B I E X

*plicatur l. I. D. de re-
gul. iur.*

Caput III.

PAULVS Regulam iuris ita obscurè ac perplexè definit, ut qui sententiã illius commodè intellexerit, neminem adhuc, meo quidem iudicio, repererim. Regula est, inquit, quæ rem quæ est, breuiter enarrat. quod
si sic

si sic accipiendū est, quasi dixerit, Quæ
 qua de re agitur, breuiter exponit, &
 Rem pro Litem antiqua Iurisconsul-
 torum consuetudine accipi dicamus: ri-
 dicula definitio uidebitur. nam facti
 narratio uel Consultorum est, uel Ora-
 torum: Regulæ uerò sunt Iurisconsul-
 torum pronuntiata: &, ut Græci di-
 cunt, *κρίαι δόξαι*, id est (ut Cicero con-
 uertit) ratæ ac firmæ sententiæ: qua-
 les apud medicos sunt qui *ἀφορισμοί*, di-
 cuntur: quòd (ut Galenus scribit, *διὰ
 ἕνα χυλάτωρ ἀπάντα τὰ τῶ πρᾶγματος ἰδία
 περιγίρσει*. Obscurè igitur Paulus Re-
 gulam dixit esse orationem, quæ rē quæ
 est, breuiter enarrat: cū Regula sit sentē-
 tia quædam generalis, quæ ex pluriū le-
 gum mente à Iurisconsultis notata atq;
 animaduersa, paucis uerbis summā quā-
 dam earum consensionem & tanquam
 harmoniam complectitur. nam eius qui-
 dem materia est, mens & consensio legū
 longa & diuturna Iurisconsultorum ob-
 seruatione notata. causa efficiens est,
 Acumen Iurisconsultorum plurium le-
 gum consensionem in summam quan-
 dam

dam contrahentium. Forma autem, est sententia ipsa paucis ijsq̄ necessarijs uerbis summam illam expediens: finis uerò facilior æquitatis ac Iuris ciuilis cognitio. Quæ omnia planius intelligentur, si modò quæ sit inter Legem & Regulam differentia, diligenter obseruemus: quod an ab ullo nostrorū Interpretū usque adhuc factū sit, equidē affirmare nō ausim. præsertim eū ne ipsi quidē Triboniano uideatur quicquam huiusmodi unquam in mentem uenisse. itaq̄ quæ perspicuè & confessione omnium Leges sunt, aut scriptæ, aut non scriptæ: eas pro Regulis nobis obtrudit. qualis est, ne lōgè abeamus, quæ capite secundo refertur: Fœminas ab omnibus officijs ciuilib. remotas esse. quasi uerò quisquam ignoret, hoc semper, etiam antè Iurisconsultorum gentis natum, populū Ro. Ius fuisse: aut cuiquam obscurū sit, quin quod ibidem traditur, Fœminas fideiubere pro alijs nō posse: Senatuscōsulti Velleiani Ius sit: aut illud, Fœminis non licere pro alijs postulare, ex edicto prætoris natum sit: aut illud, Fœminas

iudices esse non posse, moribus populi
 R.tribuatur. aperte in l. cùm prætor, D.
 de iudic. Lex igitur est, quam populus
 certo & cognito omnib. iure cõstituit:
 Regula uerò quam Iurisconsulti ex plu-
 ribus Legum capitibus notatis inter
 seq; comparatis elicuerunt: ut non om-
 nino incommodè dicere possimus, Le-
 ges esse tanquam uoces & sonos singu-
 los: Regulam uerò esse tanquam harmo-
 niam & cõcentum. cuiusmodi illæ sunt
 quæ Veterum definitiones appellantur:
 ueluti: Duas causas lucratiuas in eandẽ
 rem ac personam nõ concurrere: Ex qui-
 bus causis inficiendo lis crescit, ex ijs
 causis non debitũ solutum condici nõ
 posse. Noxa caput sequitur: Tot sunt sti-
 pulatiões, quot res: Agnatione sui post-
 humi testamentum rumpitur. Indistin-
 ctè datus tutor, in totam litẽ datus uide-
 tur. Quanquam hoc quoq; loco consi-
 derandum est, nulla'ne inter Iurisconsul-
 torum responsa & istas Regulas, differẽ-
 tia sit: & an omnia eorum responsa pro
 Regulis habenda sint. quòd si ulla diffe-
 rentia est, quænam responsa pro Regu-
 lis

lis numeranda sint, & quæ item nō sint. quod, meo quidem iudicio, non incommodè sic cōstitui poterit, si dicamus hoc inter Iurisconsultorum responsa & Regulas discrimen esse: quòd illa plerunq; certis personis ac rebus finita circūscripta sunt: & ut Græci dicunt, ὑποθετικὰ: hæ uerò semper ad genus uniuersum pertinent, infinitæq; sunt: & (ut Græci dicunt) θετικαί. Quid si quando Iurisconsulti consultationem ad genus uniuersum respondendo reuocent: & si quòd illorum respōsum θετικόν atque infinitū est, non tamen continuò pro Regula habendum est: sed tum demum cū diuturna multorum Iurisconsultorum approbatione, eā auctoritatē adeptū erit. Nūc reliqua uideamus. Cū enim Paulus dicat, non ex regula ius sumi, sed ex iure quod est Regulam fieri: absurdum hoc uideri alicui possit: quippe cum & Iurisconsultorum responsa iuris ciuilibus partem constituent: & passim Regulæ ueteres ad controuersias quæ ad genus illud pertinēt disceptandas, à nobis proferantur. Intelligendum est igitur, cū

Regulæ ex uario & multiplici iure, id est ex pluribus legum capitibus concipiuntur: ac propterea lus sit Regula ipsa antiquius: quippe ex quo Regula nascatur: si quando Regula pro lege ac iure citetur, hoc non propterea fieri, quòd ab ea ius tanquam ex ipso fonte & capite sumatur: sed tãquã ex laeu qui ex uarijs fontibus lōgè deductus & ad usum quotidianum paratus ac deriuatus est. Deniq; (ut uulgus loquitur) non principaliter, sed secundariò: propterea quòd Regulæ sunt tanquam communes loci, qui ad usum quotidianum, & ad uitandum altè repetendí iuris laborem parati atq; instituti sunt. Iam uerò quòd Paulus ait Sabinum dixisse Regulam esse tãquam CAUSAE CONIECTIONEM: (sic enim rectè in Florentinis libris legitur: cùm in alijs CONIUNCTIO nullo sensu legeretur) uidendum est diligenter, ne similitudinem longius quàm ratio ipsa ferat, producamus. Cùm enim causæ coniectio sit, uti scribit Asconius cū litigatores qui comperēdinati ad cōstitutum uenerunt, summatim & quasi per

per indicem causæ suæ argumentum, & tanquam statum exponunt. Deniq; cum qua de re agitur, breuiter enuntiāt: certum est multis in rebus dissimilem esse Regulam à causæ coniectione: primū quòd hæc hypothetica est, & certæ personæ ac rei finibus continetur: illa uerò ad genus uniuersum pertinet: deinde hæc ferè interrogandi modo, utpote quæstio, proponitur: illa uerò definitè ait quid, aut negat. Ecquanam igitur in re inter se similes sunt? nimirum ut causæ coniectio iura omnia litigatoris in summam aliquam contrahit, & (ut ait Asconius) in breue cogit: sic Regula cōplurium legum capita strictim breuiterq; complectitur, & eorum (ut sic loquar) succum elicit: atq; ut nostri Alchymistæ loquuntur, quintam essentiam exprimit. Quod autē postremò loco Paulus addit, Regulam simul cum aliquo uitiata est, suum officium perdere: & si perquam dilucidè ac perspicuè dictum est, nostrorum tamen hominum ineptijs atque argutijs inobscuratum fuit. Sensus est enim: Cum officiū Regulæ sit rege-

re cōtrouersias, si ea praua & uitiosa sit: nūquam officium suū faciet. nam (ut ait Lucretius) deniq; ut in fabrica, si praua est regula prima, Omnia mendose fieri atq; obstipa necesse est. At nostri ad Exceptiones hoc referunt: quasi uerò Exceptiones aliquid in regula uitij demonstrent: ac non potius, illud à regula secretum ac remotum esse ostendant: ac propterea moneant, ne cum illa confundatur. Quod ab exemplo facillimè intelligetur. Paulus ait regulam uulgarem esse, Patrē filio utiliter stipulari: l. quod dicitur, 130. D. de uerb. oblig. Idem postea excipit, stipulationes quibus factum in personam confertur. Vtrum ne igitur hæc exceptio regulam uitiat, ut amplius officium suum non faciat: an potius ipsam declarat, & ne quod ab ea alienum est, cum ea confundatur, monet? Quod idem de illa altera iudicandū est: l. quod dicitur, 56. eo de tit. ubi Ulpianus ait, à regula tot esse stipulationes, quot res: excipiendas esse res quæ expressæ non sunt,

QVID SIT POPV-

LVM FIERI FVNDVM, IN

*oratione M. Tullij pro L. Cor-
nelio Balbo.*

Caput V.

ETVS est loquutio, Popu-
lum fieri fundum, quæ à Ci-
cerone crebrò usurpatur in
ea quã habuit pro L. Corne-
lio Balbo, non tam antiquitate & inso-
lentia uerbi, quàm Ciceronis ipsius ope-
ra, qui aliquid præsidij ex illius obscuri-
tate, tanquam in latebra, quærebat, ob-
scura. nam Sex. Pompeius ita locutio-
nem interpretatur, ut ad eam intelligen-
dam non multũ præterea desideremus.
Fundus, inquit, dicitur populus esse rei,
quam alienat: hoc est, auctor. Quibus
ex uerbis facile intellectu est, dici tum
populum aliquem fieri fundum, cum in
re quapiam sua ab alienanda auctor est: id
est, approbator. quod non tantum de Po-
pulo,

pulo, sed etiam de quouis auctore ab antiquis usurpari solitum: argumento est illud Lysitelis adolescentis apud Plautū: qui cum Charmidis absentis filiā à Lesbónico uirginis fratre in uxorem sibi dari pactus esset; ubi reuersum patrem audiuit, ita loquitur: Nunc mihi is prope re conueniendus est, ut quæ cū eius filio egi, ei rei fundus pater sit, potior eo: hoc est, Vt filio qui mihi suam sororem absente patre despōderat, auctor sit. qđ ab exemplo superiore non alienum est: quippe cū puellæ quæ nuptum elocarentur atq; in manum darentur, quodā modo abalienari uiderentur. Simillima illius Cornelianæ causæ ratio est. Cū enim Balbus Gaditanus ciuis natus esset, sese tamen pro ciue R. gereret, negabat Accusator eum potuisse sese in alienam ciuitatem dicare, nisi populi sui cōsensu: præsertim foederati: hoc est, eius qui suum ius integrum in suos ciues ex foederis pactione ac legibus retineret. nam cū is qui se in alienam ciuitatem dicat, ab ea in qua prius fuit, abalienatur, consentaneum est, populum cuius ille

ille est ciuis, & præsertim fœderatum, auctorem atq; approbatorem illius ab alie nationis fieri. Atq; hoc nimirum illud est, quod Cicero significat ab Accusatore dictitatum in illo iudicio fuisse: cum ita scribit: Negat ex fœderato populo quenquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc ciuitatem uenire. At Cicero qui causæ ac tempori seruire, non uerbi uim uerè explicare instituerat, Legem de auctoritate populi exquirenda oratoriè sic eludit, ut disputet fundos eos dici populos, qui ius aliquod populi R. ascuerunt: quasi in quibus ius illud, tanquam in fundo, residerat. Totum, inquit, hoc iudices in ea fuit positum semper ratione atq; sententia, ut cum iussisset populus R. aliquid, si id ascuissent populi ac Latini, & si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tam in fundo resedisset, ut tum lege eadem is populus teneretur. Quod sine dubio magis oratoriè, quam uerè dictum est. Neq; enim præcisè atq; absolute dicitur, Populus fundus: sed coniunctè populus fieri, uel esse alicui fundus:

neque rursus ob eam causam fieri fundus dicitur, quòd in eo lex aliqua tanquam ædificium in fundo ponatur: sed quòd ciuibus suis nouo & ascito iure utentibus fundamento, id est firmamento sit, item ut auctores siue patres, siue tutores, siue uenditores firmamēto esse solent alijs, qui eorum auctoritatem ita sequuntur, ut ea perinde nitātur quasi ædificia fundo. Deniq; ut rem uerbo absoluam, hæc locutio non ad substantiæ aut qualitatis, sed ad relationis categoriam pertinet: quoniã cum dicimus populum esse fundū, hoc significamus suis ciuibus esse fundum, ut hoc illud ue faciant: ueluti ut se pro ciuibus R. gerant: ut illa populi R. lege ac iure utantur. Tū enim populus illis firmamenti loco est: quo tanquam fundamento nitantur. Estq; hoc cū ijs quæ superius dicta sunt, sanè consentaneum: ut nulla res alicuius populi sine ipsius iussu atq; auctoritate alienetur. Cum enim nouum populi R. ius asciscitur, antiqua ciuitatis iura, instituta, & leges amittuntur. Eoq; illud pertinet quod Cicero adscribit, cum lex
Iulia

Iulia lata esset, qua lege ciuitas est socijs ac Latinis data, magnā contentionem Heracliensium & Neapolitanorū fuisse, cū magna pars in ijs ciuitatibus iuris sui libertatem ciuitati anteferet: id est, cū fundus atq; auctor suis ciuibus esse nollet, ut ciuitatis suæ leges ac iura dimitterēt. Eodem etiam pertinet, quod apud Gelliū scriptum est: lib. xvj. cap. xij. Municipales suo iure usos, neque ulla populi R. lege astrictos esse: cū nunquam populus eorū fundus factus esset. sic em̄ is locus legendus est: non ut uulgo Po. Ro. eorū fundus, &c. Itaq; quod Cicero ait, se si Gaditani Cornelium ciuem suum repeterent, illis respōsurum: Legem Populum R. iussisse de ciuitate tribuenda: hoc genere legū fundos populos fieri non solere: refutari facile ab aduersario poterat: cū diceret, hoc quidem legum genere fundos populos fieri non solere; quippe quas ad suum ius ciuile non ascisserent: sed si quis ex suis ciuib. eo beneficio uti uellet, id ei ius nō fore prius q̄ uniuersus populus fundus atq; auctor ei in eam rem factus esset.

LACUNAE ALI-
 QVOT IN EADEM ORAT. PRO

*Balbo indicata: & simul menda qua-
 dam typographorum sublata.*

Caput VI.

FACIT superior disputatio, ut quoniam librum hūc optimum Ciceronis in manib. iam habeo, menda quædam typographorum quæ nō paucos ipsius locos fœdè contaminant, indicanda existimem: & huius præstantissimi scriptoris studiosos nostris hisce obseruationculis adiuuandos putem. Ergo iam inde ab ipso orationis exorsu atque initio, lacunam illam indicabimus, de qua ante uerba hæc, **NAM CETERIS A QUI BVS EST DEFENSVS**, ex eo licet cōiecturam facere, quia cū Orator cœpisset ea quæ in superiorib. Cornelij defensoribus erant, cum ijs quæ in seipso ad eandem defensionem suscipendam ualebant, comparare: postrema tamen
 pars

pars quæ fuit potiffima, & qua Cicero
superiorem se alijs fuisse dicit, non repe-
ritur. Cũ enim ita se intuliffet, quæ sunt
igitur meæ partes? auctoritatis tantæ,
quantam vos in me esse uoluiffis, ufus
mediocris, ingenij minime uolũtate pa-
ris: cũ, inquam, hæc Cicero dixiffet: re-
quiri nescio quid in hac ferè fententiã
uidebatur: ftudiorum uerò, & amicitia
longè superior mea, quàm aliorum, qui
ante me dixerunt, ratio est. Quæ fenten-
tia cũ illi superiori loco refpondet, SE
STVDIA, AB AMICISSIMIS, &c.
tum aditum ad proximum in fequẽtem
patefacit. Nã ceteris à quibus est defen-
fus, eum debere plurimũ uideo: ego quã-
tum ei debeam, alio loco ostendam. Et
profecto ita est, ut etiam alter locus, qui
non longè à conclusione abest, perfpici-
cũ ostendat, nõnulla de Cornelij in Ci-
ceronẽ meritis in exordio dicta esse. sic
enim Cicero loquitur: Quorum ego te-
ftimonio ac precibus munus hoc meri-
tum huic, & ut à principio dixi, iustã &
debitam gratiam refero. Videndum e-
tiam an locus ille qui paginis aliquot in-
terie-

teriectis ita legitur: **IPSA DENIQVE IVLIA**, qua lege ciuitas est focijs & Latinis data, qui fundi populi facti non essent, ciuitatem nō haberent: uidendum, inquam, an non multis uerbis deminutus sit: ut huiusmodi certè aliquid desideretur, & locus in hanc sententiam legatur: Ipsa deniq; Iulia, qua lege ciuitas est focijs & Latinis data, ita lata est, ut beneficio ciuitatis omnes afficerentur: nō ut qui fundi populi, &c. Propterea enim superiores illas de iure ciuili Leges, Furiam scilicet, & Voconiam protulit, & postremò Iuliam: ut illud probaret, quod superius significarat, aliorum populorum auctoritatem, non in populi R. iure, sed in ipsorum rebus & commodis desiderari. Itaq; ne uersus quidem insequens integer atq; incorruptus uidetur: nam ubi sic legitur: Itaq; magna contentio Heraclientium ac Neapolitanorum fuit: Cū magna pars in ijs ciuitatib. iuris sui libertatem ciuitati anteferret. Legendū em̄ uidetur, **CIVITATI NOSTRAE ANTEFERRET**. Neq; uerò locus ille alter prætermittendus uidetur, quē nemo (ut opinor)

opinor) nō duabus uocibus deminutū esse iudicabit: qui modò sententiā paulo attentius cōsiderabit. Simul illud nesciebat, p̄d̄torum nullam esse gentem: emptionibus ea solere s̄ape ad alienos homines, s̄ape ad infimos, nō legib. tanquā tuteles, puenire. Quis em̄ nō uidet, deesse aliquid & locū ita restituendū esse: TANQVAM TVTELES AD AGNATOS, PERVENIRE. Atq; hæc quidē ex ingenio & cōiectura eruditis uiris cōsiderāda proposuimus. Illud aut̄ ex antiquo libro & meliore auctore p̄feremus. nā qui locus in eadē oratione sic legitur, ATQVE, ut ego sentio, iudices, causa dicta est tēporis magis, ego nō huius, inquā, genere iudicij plura dicā: & ab omnib. typographis rectē tanquā uitiosus asterisco notatus est: is locus in antiquo codice ita pulcherrimē scriptus est: Atq; ut ego sentio, iudices, caussa dicta est temporis magis huius uitio, q̄ hominis: neq; ego de tam iniquo iudicij genere plura dicam. Sed de Lacunis, hæctenus: nam de typographorum mendis addendum etiam aliquid uidetur:

uidetur: ubi enim sic legitur: Cuius igitur reuera nullius: actione accusatoris, eius unius qui donauit. qui si adductus gratia minus idoneum hominē præmio affecisset: &c. ego pro, QV I S I, per exigua mutatione adhibita, reponendum existimarem, QV A S I: cum alioqui nulla ei loco sententia sublit: ut neque in uersu insequenti, ubi uerbum FECISSET, sine dubio reponendum est: hoc modo: Si denique aliquid fecisset, quod non contra ac liceret factum diceretur. Ut illud omitterem, quod uox M A L I, quæ paulo post, illo in loco sequitur, Omnis eiusmodi mali reprehensio: neque in antiquis, neque in omnibus impressis adiecta est: & ei loco plus mali, quam boni affert. Illud etiam ad hunc eundem ordinem pertinet, quod in interiore oratione uulgo sic legitur: Ac si ubi esset, lex id Gellia & Cornelia, quæ definitè potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat, sustulisset. Considerandum etiam uidetur, ecquid potius, INDEFINITE, aut (ut semper ipse loquitur) INFINITE, legendum sit: hoc sensu: Etiam si foedere Gaditano
 exce-

exceptum esset, ut neminem Gaditanum ciuem.

R. fieri liceret: tamen lex quæ generaliter & indefinitè ita scripta est, VTI ciues R. sint ij, quos Cn. Põpeius de cõsiliij sententia singillatim ciuitate donauerit: cum (ut uulgo loquimur) indefinita idem quod uniuersalis ualeat: illam sustulisse exceptionẽ uideretur: ut quouis ex populo ius esset Cn. Põpeio hãc alicui ciuitatem impertiri, siue Gaditanus is esset, siue alterius ciuitatis ciuis: definitè autem potestatem lex fecisset, si nominatim certam aliquam ciuitatem Pompeio præscripsisset, ex qua sola ei ciuem aliquem R. facere liceret: quod cum à Ciceronis caussa, tum ab illius totius loci sententia alienissimum esset, facilè, ut spero, quiuis uel mediocriter attentus, iudicabit.

D

SVBLA.

SVBLATA QVAE=

DAM MENDA EX L. I. D. DE SER-

*uit. rust. & simul itineris, actus, uia
differentia tradita.*

Caput VII.

VARRO in libris de lingua Latina scribit, uiam à uehēdo dictam, quasi ueham: Actū uerò ab agendo. Itaq; actum pedes quatuor latum esse, uiam autem octo. quod etiā Caius de uia cōfirmat in l. 8. D. de seruit. rust. Quibus illud consentaneum est quod Ulpianus in l. 1. D. eod. disertè affirmat, uiam in se & iter & actum continere. Itemq; illud quod Pōponius ait in l. si tam angusti, de seruitut. si iumentum per uiam constitutam duci possit, non etiam uehiculum, actum uideri acquisitum, nō uiam. At Seruius ex contrario scribit in librum Aeneid. iij. uiam esse actum dimidium, qua potest ire uehiculum. Nam actum duo carpenta capere, propter euntium & redeuntium

tium occursum. Quibus illud congruit, quod eodem loco Ulpianus ait, actum esse ius agendi uel iumentum, uel uehiculum. Itemq; Modestinus in l. inter, 12. D. eod. Actum esse ubi & armenta trañcere, & uehiculum ducere liceat. Sed et Paulus in l. qui sella, 7. eod. Qui actum habet, inquit, & plostrum ducere, & iumēta agere potest. Videamus igitur ecquid hoc modo cōciliari hæc possint: si dicamus, priora illa ex proprietate, notatione & ueritate uocabulorum ducta esse, posteriora uerò ad consuetudinem sermonis quo in seruitutum stipulationibus utebantur, potius quàm ad etymologiam uerborum esse accommodata. Nam stipulationū formula, VT IRE AGERE LICEAT: & actum & uiam ita complectitur, ut nihil necesse sit addere uerbum VEHERE. Cuius rei ratio hæc est, quia qui uehiculum ducit, iumētum, id est, uel bouē uel equum, qui uehem trahit, agit. unde lex in xij. Si uia sit immunita, qua uolet iumentum agito. Quare cui agendi ius absolute concessum est, ei non modò armētum aut gre-

gem, uerū etiam uehiculū agendi facultas permiffa intelligitur. Mirum est tamen, Ulpianum Actū in l. prima fic definire, ut fit ius agendi uel iumentum uel uehiculum. Nam cū uehiculum à iumentis ducatur, frustra illa difiunçãoe utitur: uidetur q̄ pro IUMENTVM potius Armentū reponēdum eſſe: & item paulò poſt: Qui actum habet, & iter habet, etiam ſine iumento: ubi ARMENTO potius legendum uidetur. Quin & paulo antè, ubi ſic ſcriptum eſt, Iter eſt ius eundi, ambulandi hominis, non etiā iumentum agendi: ſententia tenebricoſa eſt. Modetiſtus enim in l. inter, 12. D. eod. ſcribit eum qui iter habet, poſſe & peditem & equitem illac commeare. Ridiculum autem eſſet, cui equo uehi per aliquem locum ius eſt, ei negare ius eſſe ſuum equum manu per eundem locum ducere. quod tamen nonnullis placere uideo, propter l. qui ſella, 7. eod. ubi Paulus ſic ſcribit: Qui ſella aut lectica uehitur, ire non agere dicitur: iumētum uerò ducere non poteſt, qui iter tantūm habet. Quare utroque loco pro Iumentum,

tum, uocem ARMENTVM reponendā
arbitror, meāq; sententiā nonnullis e-
ruditis uiris probari.

ALIQVOT MEN-
DAE LIBRO CICERONIS DE OF-
ficijs primūm sublata.

Caput VIII.

I C E R O libro de Officijs pri-
mo, duo Iustitię genera fecit:
prius ut ne cui noceatur, alte-
rum ut communi utilitati ser-
uiatur. contrā quoq; duo Iniustitię gene-
ra constituit. alterum eorum qui inferūt,
alterum eorū qui ab ijs quibus infertur,
si possint non propulsant iniuriam. Hoc
autem posterius persequens pag. 8. sic
scribit: Itaq; uidendum est, ne non satis
sit id, quod apud Platonem est in philo-
sophos dictum, quòd in ueri inuestiga-
tione uersentur, quodq; ea quę pleriq;
uehementer expetunt, de quibus inter
se digladiari solent, contemnant, & pro

nihilò ducant, propterea iustos esse. Nam dum alterum iustitiæ genus assequuntur, inferenda ne cui noceant iniuriã, in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt. Verùm hoc in loco mirum est animaduersum adhuc à nemine fuisse duo hæc uerba deesse: **IN IUSTITIAE GENVS**: ut sic legatur: Nam dum alterum iustitiæ genus assequuntur, in alterum iniustitiæ genus incidunt. Primùm, quia uox **ALTERVM** ad secundum iniustitiæ genus respicit, ut ex insequentibus uerbis apparet: quibus illud exponēs, ait, quos enim tueri debent, deserūt. Deinde quia incidere in genus Iustitiæ, pro committere, peccare, delinquere, Latine, ut opinor, non dicitur. Sed paucis uersibus interiectis locus est, qui facile omnem dubitationem tollit: ubi sic scribitur: **Quidum altero iniustitiæ genere uacant, in alterum incidunt, deserunt enim uitæ societatem, &c.** Quinetiam paulo post aliud mendum uideo, ubi sic legitur: **Sed incidunt saepe tempora, cū ea quæ maximè uidentur digna esse iusto homine, eoq; quem**

quem uirum bonū dicimus, commutantur, fiuntq; cōtraria. ut nō reddere depositū, etiā ne furioso promissum facere. legendum enim ita esse, VT REDDERE DEPOSITVM, non etiā in furioso promissum facere: & loci sententia perspicue declarat, & locus libri tertij simillimus, ubi sic loquitur: Ergo & promissa non facienda nonnunquam, neq; semper deposita reddenda sunt. si gladium quis apud te sanæ mentis deposuerit: repetat infaniens: reddere, peccatum sit, non reddere, officium. Verūm hæc quidem ex ingenio. Illud ex antiqui Codicis auctoritate, quod subsequitur. Nam ubi uulgo legitur: QVAEQVE pertinent ad ueritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non seruare sit iustū. Manuscriptus liber MIGRAIE luculēter scriptum habuit: insigni & præclara sententia. siquidem Migrare legem pro trāsilire, trāsgredi, peccare, idem auctor alibi elegāter dixit. ut libro de Legibus tertio, quod quis earum rerum migrasset, noxiæ pœna par esto.

DE VSVRIS RV-
STICANIS EX CONSTITVTIO-
ne Iustiniani Nouella xxxiiij.

Caput IX.

VSTINIANVS Nouel-
la xxxiiij. ubi modum usura-
rum definit, quas ab agrico-
lis stipulari liceat: summam
hoc cōstituit, ut pro anima minutarum
frugum usura, non amplius octaua mo-
di parte, in singulos modios exigatur:
pro usura pecuniarū, siliqua in solidos
singulos. Minutas autem fruges cū Ci-
cerone appello, quas nostri species: ue-
luti triticum, hordeum, auenam, & que
legumina uulgo nominantur. Huius au-
tem usuræ rationem nuper accuratè per-
pendens, eamq; ad legitimarum usura-
rum proportionem reuocās, paruo cal-
culi labore adhibito animaduerti, Iusti-
nianum apud barbaras gentes, Scythiā
nimirum & Mœssiam, pro consuetudi-
ne sermonis popularis ita locutum esse
cūm

cùm Latino sermone utēs, dicturus fuisset: frugum quidem usuram esse deberi centesimam: pecuniæ uerò numeratę, trientem. Quod hoc modo facilè cuius perspicere licebit. Nā si in singulos modios octaua modij pars admetienda est: hoc est unus tertiaris: in modios centenos, duodeni mediij annuatim præstandi erunt. Hęc autem centenarij numeri pars est propemodum octaua: quatuor enim ad numerum centenarium, tantūmodo defunt. Nam octies duodecim, efficiunt nonaginta sex. At usura centesima dicitur, cū in singulos centenos duodecim penduntur. hic enim est, quē assem usurarium facimus. Vt facilè appareat, Iustinianum barbaris nationibus leges Romanas tradentem (quibus legibus usuram centesimam in mutuo frugum minutarum constitutam esse iam pridem in libello de usuris docuimus) nulla perexigui discriminis ratione habita satius duxisse, populari earum sermone utendo, intelligi, quàm exactam rationem strictè & pressè obseruantem scrupulum imperitæ & tardæ multitudi-

ni inſcere. Quod eodem modo, contra-
ria tamen ratione, facere in uſura pecu-
niaria uoluit. Nam in illa frumenta-
ria uſura, quatuor deſunt: hîc, quatuor
ſuperât. Cũ em̄ ſi Latinis leges dediſſet,
& Latinè locutus eſſet, dicturus fuerit,
non amplius triente ab agricolis exigẽ-
dum eſſe: Scythico ſermone cùm Scy-
this loquens, nulla paruuli diſcriminis
ratione ducta, ſiliquas ſingulas dixit, in
ſingulos aureos. qua ratione quatuor tã-
tummodò ad exactam trientis propor-
tionem decurſo anno ſuperſunt. Nam
Aureus ſolidus per illa tempora pende-
bat quatuor ſcrupula, ſcrupulum autem
ſenas ſiliquas. Ita in aureo quatuor & uĩ-
ginti ſiliquæ reperiuntur: ut iam appa-
reat, cùm ſi triens pēderetur, in ſingulos
cētenos quaterni anni, id eſt, ſiliquæ no-
naginta ſex præſtarentur: nunc cùm ſili-
quæ ſingulæ in aureos ſingulos pendũ-
tur: ſi centeni ſint aurei, quaternos au-
reos annuatim pendi, cum ſiliquis qua-
tuor: id eſt, centum ſiliquas. Ex quo in-
telligitur, quanta fuit in octaua frumen-
taria ad centeſimam defectio, tantam eſt
in ſe

se in aliqua pecuniaria ad trientem exuperantiam. quæ quia parua admodum est, nihil fuit incommodi, uti rotundo numero, populi Romani consuetudinem imitantes: à quo Centumuiři perpetuò dicebantur, cū tamen centum & quinque essent. uerum hæc quidem ita se habent. Quod autem de Assē usurario diximus, sic accipiendum est, ut in libello de Usuris docuimus: Iurisconsultos à Græcis hoc sumpsisse: ut sortem quantacunque illa esset, semper ad numerum centenarium redigerent. Ipsos autem hoc excogitasse, ut quia summa usura est, cū ceterissima sortis parte per singulos menses soluenda duodenos quotannis numos in singulos centenos pendimus: propterea summum hunc usurarum gradum, in quo duodecim numi annui sunt, Assē usurarium nominarent: & ex eo, nō mēstruo, sed annuo singulas assis partes suis nominibus appellarent. Siquidem & Bes, & Semis, & Triens usurarius nō ex mēstrua, sed annua pēsione appellat: cū scilicet ānis singulis octoni, aut seni, aut quaterni in singulos cētenos penduntur.

DE EO QVOD

INTEREST.

Caput X.

INTERESSE Latinè dicimus, cùm aliquod interuallū interpositū esse significamus. Veluti cùm inter æs & aurū plurimū interesse dicimus. Multum em̄ inter utriusq; pretium interpositum esse significamus. Itaq; cùm quid factum est quod conditionem rei familiaris alicuius patrisfam. deterioreffecit, ueluti cùm seruus eius heres ab aliquo institutus, interfectus est: preciosè dicere solemus, per magni illius interesse: cùm plena locutione sic explicetur, multum inter hanc illius & superiorem rei familiaris conditionem interesse: ut fortasse nō omnino incommodè id quod interest, definiri hoc modo possit: Discrimen quod inter eam conditionem quæ in re familiaris alicuius uel antea fuit, uel omnino futura erat, & eam quæ nunc est, per alterius culpam cōtigat. Propterea autem
addi-

addidimus VEL OMNINO FUTURA ERAT, ut intelligatur interesse dici, nō tantum ubi damnum acceptum est, sed etiam ubi lucrum auersum impeditūq; est. quippe cum Paulus in l. si commissa, 13. D. rem rat. hab. ita scribat, si cōmissa stipulatio est, in tantum competit actio, in quantum interfuit: id est, quantum mihi abest, quātumq; lucrari potui. Cui loco sententiæ sunt in iure civili consentaneæ innumerabiles. intelligendum est autem id quod interest dici communiter omnibus in rebus, siue corporalibus. siue incorporalibus, præter pecuniam numeratam, & species quæ pondere, numero, mensura constāt. Quoniam in pecunia quidem numerata propriè usura dicitur, quæ quamuis nihil aliud sit, q̄ id quod interest lege definitum ac circumscriptum, tamen siue quia suum & proprium nomen habet, iccirco docendi causa ad solam pecuniam numeratā accommodatur: siue quia facilis est ubique terrarū paratio numorum saltē sub usuris legitimis & apud argentarios, l. non existimo, D. de ad min. tut. in speciebus

bus autem non eius quod interest, sed quanti plurimi æstimatio dici solet: propterea quòd nihil potest in ijs singulariter interesse, quæ non ex specie & corpore suo æstimantur, sed ex genere, quod uulgare est, & passim facile atque undecunque parari potest. Atque hæc quidem ita se habent. Nunc illud scire oportet, eius quod interest duas esse partes. Nam interdum in sola re principali consistit, interdum & multò frequentius in eius accessione. quod Ulpianus his demonstrat uerbis: Si res uendita non tradatur, in id quod interest agitur, hoc est, quòd rem habere interest emptoris. Hoc autem interdum pretium egreditur, si pluris interest quàm res ualet, uel empta est, l. j. D. de act. empt. Nam cùm ascribat **INTERDVM PRETIVM EGREDITVR**, perspicuè demonstrat, interdum etiam non egredi. Quod ab exemplo facilius erit intelligi. Nam finge mihi seruulum à Titio uiginti aureis uenditum, quem Aurelio sub pœna decem aureorum dare promisi. Si Titius
seruum

seruum non tradiderit: & propterea pœnam commiserim: interest inter meam conditionem quæ nunc est, & quæ olim fuit: primùm quantitate uiginti aureorum, quanti res principalis fuit: deinde quãtitate aureorum decem: quãta fuit pœna commissã: ut discrimen inter superiorem & præsentem conditionem inita ratione, ad summam, aureorum sit triginta. Rursus finge non pluris interfuisse, quàm quanti res principalis fuit: id est xx. aureis. tamen actionis ex Empto formula non sic præcisè concipietur, ut rem, aut rei quantitatem, id est, æstimationem petat, sed absolute & simpliciter, quanti quanti emptoris interfuit. quod Impp. in l. sicuti duodecima, c. de act. empti, perspicuè demonstrant, ubi aiunt, actionem competere, non pretij quantitatis, sed quanti interest emptoris. Itaque eius actionis formulam hanc Cicero in libro de Officijs iij. prodit. Quicquid te mihi eo nomine dare facere oportet. Id est, solam æstimationem rei, si quidem mea nihil intersit; si uerò intersit, quantum mihi

mihî eo nomine abest . Quinetiam uideo Vlpianum in l. ult. D. si quis in ius uoc. perspicuè id quod interest dixisse, pro Quanti ea res est, ut patet ex l. 2. in fin. D. qui satisd. cog. Et omnino sic usurpatur pro rei principalis æstimatione, in l. eum qui, 14. §. ult. l. si uendidero, 80. §. j. D. de furt. Quapropter empti actio etiãsi nihil intersit, ueluti si mihî seruitutem per tuum fundum eundi agendi ad eum quem meum falsò existimabam, uendidisses, & postea constiterit, meum illum fundum non esse, tamen suam illam formulam, ut quanti interest præstetur, retinebit. Hæc cum ita sint, tamen illud intelligendum est, Iuris consultos hoc loco ut sepe aliàs, disciplinæ & perspicuitatis causa, differentia uocabulorum uti, & ueram rei principalis æstimationem ab eo damno quod extrinsecus accessit, plerunq; distinguere. Veluti cum Paulus in l. euiçta, 70. D. de euiçt. sic scribit: Euiçta re, ex empto actio non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad id quod interest competit. Item Vlpianus in l. j. §. considerandum,

D. de

D. de tut. & rat. distr. Et magis, inquit, esse arbitror, in hac actione quod interest non uenire, sed rei tantum æstimationem. Item in l. hæc uerba 193. D. de uerb. sig. Hæc uerba, Quanti eam rem paret esse, non ad id quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur. Quod etiam licet animaduertere in l. si fundus, 33. D. loc. l. un. in fine, D. si quis ius dic. l. Stichum, 55. D. ad legem Aquil. l. 4. §. in eum, D. de damn. infer. l. Titius, 43. D. de act. empt. l. 2. §. in hac act. D. de uibonor. rapt. Quanquam illud etiam obseruandum est, hæc uerba, quanti ea res est, nonnunquam etiam id quod extrinsecus interest continere. Itaque cum lex Aquilia scripta sic esset, QVANTI EA RES PLVRIMI FVERIT: Iurisconsulti in l. ait lex, 21. & l. seq. scribunt, non solum corpus æstimandum esse, quanti fuerit, sed etiam quanti nostra interfuit, ac proinde si seruū occidisti, quem sub pœna tradendū promiseram, utilitatem in hoc iudicium uenire. Similiter Vlpianus in l. 4. §. in eum, D. de damn. inf. In eum, inquit, quanti ea res est iudicium datur: quod

E non

non ad quantitatem refertur, sed ad id quod interest. Quod eodem modo licet perspicere in l. 9. 10. & 11. D. de seru. corrupt. & l. 3. in fi. D. uti possid. l. in bonæ fidei, 36. D. de pecul. l. quoties quis, 81. D. de uerb. oblig. l. pen. D. ne quis eū qui in ius. l. pen. D. si quis caut. l. arbitror, 18. D. de dolo malo. l. ult. de præst. stipul. Verum hæc quidem hæctenus. Deinceps illud planius considerandum est, quod strictim superius attigimus: Huius interesse (hoc enim uti uerbo nihil est incommodi, quod & in scholis nostris tritum est, & exempla apud ueteres habet non aspernanda.) Huius igitur interesse duo sunt genera. Aliud enim ex damno accepto, aliud ex utilitate interuersa & impedita æstimatur: quod superius probauimus ex l. si commissæ, 13. D. rem rat. hab. Et auctoritatem habet perspicuā, in l. un. C. de sent. quæ pro eo quod interest propter l. pen. D. si quis caut. l. 4. §. j. D. fin. regund. l. eum qui, 14. §. ult. l. si uendidero, 80. D. de furt. l. 2. & 3. D. de eo quod cert. loc. Itaque Iurisconsulti passim utilitatis uerbo, & eo quod interest pro-

promiscuè & communiter utuntur: ueluti in l. proinde, 22. ad leg. Aquil. ubi cū Vlpianus dixisset, æstimationē eius quod interest deberi, Paulus sic intulit: Proinde si seruū occidisti quem sub pœna tradendum promiseram, utilitas uenit in hoc iudiciū. Hinc Vlpianus in l. seq. scribit, Si seruus hæres institutus occisus sit, etiam hæreditatis æstimationem præstādam esse. Quod autem de utilitate dicimus, id de ea demū utilitate quæ uera, & certa, & explorata est, intelligi oportet: non autem de incerta utilitatis opinione, qualis est ea quæ in fortuna, & incerto rerum futurarum euentu posita est. ueluti si uenditor uinum aut triticum nō tradiderit de quo negotiari emptor potuit, & magnum mercator quæstum ex ea negotiatione facere: l. si sterilis, 13. §. 3. D. de act. empti. Aut ea quæ ex cuiusq; hominis studio atq; affectione nasci uidentur: ueluti si seruus qui filius meus naturalis erat, occisus sit. l. pretia rerum, D. ad leg. Falcid. l. si seruū. D. ad leg. Aquil. aut si fundum amisit qui maiorum meorum fuerat, uicinum uel amicum quen-

dam meus habebat. l. si cui in fi. D. de delegat. secūdo. l. si in emptionē, 35. D. de minorib. l. libertus, 36. D. de bonis li. primū, quia interesse de quo disputamus, in re familiari cōsistit: quēadmodū in definitione significauimus. Deinde quia æstimari hominū studia & affectiones nō possunt. Nos autē eius quod interest estimādi rationē inquirimus. Præterea quia per rara & minuta illa sūt quorū ratio à iuris cōsultis non magnopere habet. Postremò quia quemadmodum quisq; animo affectus sit, & quod quisq; sibi studium ac desiderium fingat, ad ius ciuile nō pertinet. Nunc proximum est, ut quot sint eius quod interest genera consideremus. Ego quidem duo summa reperio. Vnū finitum, & circumscriptum. Alterum incertum atq; indefinitum. Finitum est cuius summa, conuentione certa definita & circumscripta est: quæ quia poenæ uim obtinet, iccirco poena uulgo nominatur in l. stipulatio ista, §. alteri. D. de uerb. oblig. Vbi Ulpianus, In poena, inquit, nō amplius quid intersit quæritur, sed quantum conuentum sit. Id autem pro-

propterea fieri consuevit, quia cum quā
 ti cuiusq; interfit in facto, non in iure cō
 sistat: l. quatenus, D. de regulis iuris: diffi
 cillima autem eius probatio sit: l. ult. D.
 de prætor. stipul. §. ult. de uerbor. oblig.
 Satius & expeditius fuit, eius summam
 certa aliqua & pacta conuentione ita
 circumscribere, ut etiam si nihil interes
 set, ea tamen præstaretur: nimirum quia
 quod plerunq; , & ut nostri loquuntur,
 ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidit, spectamus: ple
 runq; autem accidit, ut interfit. Deinde
 quia quod futurum uidebatur, in stipu
 lationem deductum est: ut ridiculè qui
 dam arguti uideri uelint, qui ex eo loco
 disputant, pœnam commētam, & Inter
 esse iccirco diuersa esse: quia illa etiam
 ubi nihil interest, petitur. Non enim Iu
 risconsultus præcise hoc intelligi uoluit,
 etiam si nihil interfit: sed non uocari in
 quæstionem utrū interfit, necne: uerū
 id sumi, & præsupponi, quoniam nū
 quam ferè accidit quin interfit. Cum igitur
 certa & definita sit huius interesse
 quantitas, & quantum in stipulationem
 deductum est, tantum omnino solui de

beat: nihil est quod de ea à Iurisconsultis disputari possit. Infinitum autem Interesse illud appellatur, cuius quantitas incerta & obscura est: quoniam (ut paulò antè posuimus) eius omnis quæstio in factò, hoc est, in coniecturis & fallacibus argumentis posita est. de quo nobis hoc libello scribere propositum est: nam eius quidem quantum existimare possumus, bipartita diuisio uidetur: ut aliud sit commune, ordinarium, usitatũ, frequens, quotidianum, uulgare: aliud uerò inusitatum, insolens, inopinatum, improuisum. Commune est, quod sine aliquo insigni & inusitato damno, mediocri aliquo cum incommodo usuuenit. Veluti cùm res commodata deterior est reddita, §̄ accepta. l. 3. §. 1. D. commod. Vel cùm rem alienam sciens quis ignorantì uendidit. l. seruus, 30. §. si sciēs. D. de act. empt. Vel cùm mensam nō citream quis uendidit pro citrea. l. si sterilis, 21. §. 2. D. eod. Extraordinariũ est cū insigne aliquod damnum præter opinionem & consuetudinem acceptum est: insignis' ue utilitas amissa. Veluti si pecus

cus morbosa uendita est, cuius cōtagio-
ne grex totus interiit: aut tignum uitio-
sum uenditum, cuius uitio domus in il-
lud incumbens corruit: aut dolium ui-
tiosum uenditum, cuius uitio uinum o-
leum' ue infusum corruptum est: aut ser-
uus occisus qui hæres opulētæ alicuius
hæreditatis institutus fuerat: aut uinum
triticum' ue emptori non traditum, cu-
ius ex negotiatione magnum uenditor
qui mercaturam exercebat, questum fa-
cturus erat.

Hæc cum ita sint, proximum est, ut
uiam aliquam inuestigemus, qua infini-
tum istud interesse si minus uerè ac γεο-
μετρικῶς, uerissimiliter saltem & proba-
biliter æstimare ac definire possimus.
Quod, mea quidem sententia, commo-
dius fieri non poterit, quàm si damni ac-
cepti causas cōsideremus. Causa nanq̃
alia est uis sua, & ut uulgus loquitur, im-
mediatè efficiens, ueluti cum quis ma-
nu sua & gladio immittendo seruum oc-
cidit. Alia est adiuuans, & ut Dialectici
loquuntur, sine qua non: ueluti si uendi-
tor triticum non tradiderit, cuius penu-

ria serui mortui sint. l. si sterilis. §. 3. D. de act. empt. Ergo si mei iudicij quid esset, statuendum hoc modo existimarē: ut quibus casibus subesset causa damni accepti lucris ue impediti necessariò & ui sua conficiens, ñs casibus quanti quanti illud esse constaret, siue dolus, siue culpa intercessisse dicerēt, tanti reus damnaretur. Aequitati enim naturali cōsentaneum est, ut is qui damnum intulit, illud in solidum refarciat. Cuius rei aliquot exempla disciplinæ causa proponenda sunt. Ponamus igitur Stichum seruum meum à Titio interfectum, quē sub pœna dare promiseram. Paulus in l. proinde, 22. D. ad legem Aquiliam, statuit, quia Titius causa huius damni fuit, eum pœnam quoq; quam præstare coactus sum, eo iudicio luiturum. Verū utrūm de dolo tantūm, an etiam de culpa hoc intelligendum est? Nam in iure civili magna inter dolum & culpam differentia seruatur; neq; enim tantopere is qui in culpa est, quàm qui dolum admisit, punitur. l. cum autem, §. excipitur, D. de ædil. edict. Sed & lex Aquilia & qui

qui ad eam scripserunt Iurisconsulti, nobis de ea re dubitandi occasionem omnem præciderunt: cum toties inculcetur, iniuriam in ea lege etiam pro culpa intelligendam esse: eamque rem copiose in Institutionum commentarijs explicauimus: ut affirmare non dubitemus, etiam eum qui imprudens seruum hæredem institutum occidit, solidum id quod inter est debere: ex d. l. proinde, & seq. Causa enim illius damni fuit certa & necessariò cõficiens. Exemplum porrò aliud suppeditat l. Argentarius, 10. §. 2. D. de edendo. Vbi si argentarius rationes non edidit, & ego propterea condemnatus sim, uel quod petebam, non obtinui, eo quòd nõ habuerim rationes, Vlpianus statuit, illum in eam quantitatem condemnandum esse. Item si quid amisi ob eam rem, quia per te factum est, quominus in ius uocatus se sisteret: ueluti si tẽpore rei dominium sibi acquisierit, aut actione liberatus fuerit, Iulianus in l. 3. D. de eo per quem fact. respondit hæc damna in iudicium uenire. Itẽ si uietor uitiosa uasa uendiderit, aut locarit: & o-

leum infusum corruptum sit, aut effluxerit, l. sed addes, 19. §. j. D. locati, l. tenetur 6. §. si uas. D. de act. empt. Itē si faber materiarius tigna uitiosa mihi uendiderit, quibus ædes meas fulcirem, & ædes propterea corruerint : aut aliquis morbosum pecus sciens uendiderit, &c. pecora contagione perierint : hæc omnia dāna præstanda erunt. l. lulianus, 13. D. de act. empt. Ac de uera quidem efficiēti uel dāni, uel utilitatis causa, hæctenus. Deinceps de adiuuāti & longè petita causa considerandum est. Nam Paulus quidem in l. si sterilis, 21. §. 3. D. eod. ita scribit: Si uenditor uinum sua die non traderit, & propterea emptor quæstum illum amiserit quem ex negotiatione illius uini facturus erat, non tamen illud damnum præstandum esse. Quid ita? ni mirum quia culpa uenditoris non fuit causa illius damni efficiens, quippe cū traditio non habuisset certam & necessariam uim illius utilitatis efficiendæ: ut pote quæ in fortuna & incerto euentu posita erat. Nos autem in definitione diximus, id quod interest esse discrimen
inter

inter eam conditionem quæ olim fuit, uel omnino & certè futura fuerat, &c. Quod eodem modo iudicandum est, si triticū emero, & ob eam rem quòd non sit traditum, familia mea fame laborauerit: neque enim pretium seruorum fame necatorum consequar: quippe cùm culpa non tradendí, sola per se ac ui sua dānum illud non effecerit: debui enim aliunde cibaria meis seruis quærere: & si pluris ea comparassem, quanti mea interfuisset petere. Culpa igitur & negligentia mea causam illius interitus, non uēditoris mora præcipuè sustinet. Idēq; de equo statuendum est, quem propter eius qui fœnum uendiderat, moram ac negligentiam, fame necari siueram. De bui enim aliunde illi cibum saltem ad diem unum parare: & postridie aliò illū abducere, & quanti mea interfuisset petere. Mortis autem causa efficiens non tam uenditoris culpa, quàm mea ignauia fuit.

Sed hoc loco duæ subobscuræ & subdifficiles quæstiones occurrunt, de quibus necessariò nobis explicandum est.

est. Nam Vlpianus in d. l. Iulianus, D. de act. empt. ubi agit de eo qui uitiosum tignum morbosam ue pecudem uendiderat, distinguendum esse scribit, inter eum qui sciens, & eum qui ignorans uendiderat, ut si sciens uendiderit, id quod interest præstare debeat: sin minus, nõ debeat. quod eodem modo statuitur de eo qui saltum pascuum locarat, in quo herba mala nascebatur. l. sed addes, 19. §. j. D. locat. & l. tenet, §. si uas, D. de act. empt. Item de eo qui interpolata uestimenta pro nouis, aut uas aurichalcum pro aureo uendiderat l. Labeo, 45. D. de cont. empt. Non iniuria igitur quæri posset, cum scientia & ignorantia nihil ad damni efficiendi differentiam ualeant: id est, cum non minus ignorans uenditor damnum det, quam sciens & prudens: quam obrem eum qui sciens fuerit, damnemus: qui ignorans, absoluamus: cū superius illam regulam absolute & simpliciter tradiderimus, eum qui damni causa efficiens fuerit, damnandum esse. Sed respondemus, ob eam causam id constitutum esse, quia multæ ob dolum tantum culpam ue

pam ue commissam irrogantur. Condē natio autem in id quod interest, pœna est: itaq; nominatim appellatur in l.un. C.de sent. quæ pro eo quod int. & l. ult. D.de eo quod certo loco. Ignorantia autem plerunq; culpæ expers est. Cur autem plerunq; dixerimus, mox exponendi locus erit. Nam altera dubitatio exoritur ex eo, quòd cùm Vlpianus & Iulianus statuunt distinguendū esse inter uenditorem tigni uitiosi, aut pecudis morbosæ, scientem, & ignorantem: tamē in d.l. sed addes, nihil discriminis statuatur inter eum qui sciens, & eum qui imprudens uasa uitiosa uendiderit. Verūm parata quoq; responsio est: si modò illud intelligatur, ignorantiam artis in ijs culpari, qui eam artem profitentur, l. si quis domum, 9. §. Celsus, D. locat. l. illicitas, 6. §. sicuti, D. de offic. præf. Itaq; si ponatur uitiosa res ab eo uendita, qui eius artis scientiam profitebatur: ueluti si uietor dolia uitiosa uendiderit, aut faber tignarius tignum uitiosum, siue prudens, siue imprudens id fecerit, nihil interest: propterea quòd in professore alicuius artis imperi.

imperitia culpæ annumeratur. At si quis alius (ut sæpenumero usuuenit) eas res uendiderit, ignorātia culpæ est expers. ut facilè appareat legē, Iulianus, ubi de tigni uenditore loquitur, non de fabro materiario, sed de alio intelligendam esse. Contrā uerò legem, sed addes, de uictore & artis doliariæ professore accipiendam esse. Et que disputationi consentaneum est quod h̄isdem in locis additur: Ignorantiam in locatore saltus pasculi, in quo herba mala nascebatur, item que in uenditore morbosæ pecudis excusari: quia rerum illarum ars professioq; nulla est.

Verùm ut ad institutum reuertamur, & iam uiam quandam eius quod interest æstimandi reperire possimus, nō omnino incōmodè, meo quidem iudicio, constitui hæc disputatio hoc modo poterit: si dicamus, ijs casibus quibus communi quadam & quotidiana ratione, id est, sine inusitato & insigni aliquo detrimento interest: primùm, si damni quātitas certa & explorata est, eam esse seruandam; sin uerò obscura & ambigua est, tū
ita

ita condemnationem faciendam esse, ut nunquam alterum tantum superetur: sed dupli modus perpetuo seruetur. quoniam æquum uidetur quamque rem domino suo non amplius damni, quam quantum alterum tantum complectitur, afferre. quemadmodum Iurisconsulti in illa duplæ multa, quam in euictionibus constituerunt, non obscure significant. Idque etiam argumentari licet ex l. Titius, 43. cum leg. seq. 44. D. de act. empt. Et ex l. si tibi, 25. C. de euict. l. si fratres, 7. C. commun. utrius. iud. Vbi Imperatores rationem Duplæ cum ratione eius quod interest, planissime comparant: optionem facientes emptori uel duplum petendi, uel id quod interest. Præterea aliud argumentum suppeditat consideratio stipulationis pœnæ, quæ superius docuimus, nihil aliud esse quam definitionem eius, quod interest, l. ult. D. de stipul. præ. Atqui nemo est, sensus quod communis compos, qui non absurdum esse fateatur, amplius quam alterum tantum in illa pœnæ stipulatione concludi. Quid enim iniquius esset, quam eum qui equum triginta aureorum sibi dari stipulatus

latus est, postea subijcere, Et, si illū non dederis, dabis pœnæ nomine septuaginta, aut centum? Quare moderata & iusta ratio eius quod interest æstimandi, uidebitur, in casibus quidem quotidianis & communibus, si dupli modus & quantitas obseruetur. Neq; dubito quin illud ipsum Imp. Iustinianus spectarit in illa nobili, & uexata lege unica, c. de sent. quæ pro eo. Vbi Tribonianus, quantum homo in Latina lingua hospes & peregrinus, potuit, sensum suum exprimens, ait, hīs casibus qui certam naturā uel quantitatem habent, duplum excedi non oportere. Casus enim certæ naturæ uel quantitatis, casibus incertis posteriori opponens, perspicuè meo iudicio demonstrat, cum incerti casus interesse n̄ sint, quibus præter opinionem, & quotidianum rerum humanarum cursum interesse aliquod insigne contigit, eos certæ naturæ uel quantitatis ab eo dici, quorum usitata & frequens & ex communi rerum cursu atq; ordine propemodū certa natura uel quantitas est: ueluti si is cui equus aureorum triginta

com-

commodatus esset, sic eo abusus sit, ut eum decem aureis deteriore fecerit: uel si qui citream mensam uendere se dicebat, non citream tradiderit: quis est rerum quidem humanarum non omnino imperitus, qui ex quotidiano & communitate humanae cursu non possit naturam & quantitatem illius damni aestimare? Quae de causa, certam illam eius quod interest quantitatem Iustinianus appellat: id est, non insolentem, neque extraordinariam, neque opinionem & communem rerum humanarum cursum superantem. Quod eodem modo dici potest de eo, qui rem alienam sciens ignorantem uendiderit: quem Paulus scribit, etiam ante quam euincatur in id quod interest teneri. l. seruus, 30. §. si sciens, D. de act. empt. Et generaliter in omnibus stipulationibus faciendi aut praestandi: ex quibus multo dilucidius intelligitur, quam obrere Iustinianus istos casus certe naturae uel quantitatis appellet. Nam obligatio faciendi disiunctiua est. & alternationem in se continet: ut aut factum praestetur, aut pecunia quantum ea res est, detur. l. stipulationes

F non

non diuiduntur, 72. & l. si fundum, 114. D. de uerb. oblig. l. si quis ab alio, 13. D. de re iudic. l. ult. D. si quis in ius uoc. l. stipulatus es, D. de fideiuss. Itaque post moram commissam obligatio faciendi in obligationem pecuniæ transfunditur. arg. l. obligationum ferè, 43. §. ult. De oblig. & act. Quæ cum ita sint, quis non uider, eum casum quo promissus in diem fundus non præstatur, certæ quantitatis rectè appellari posse: quippe cum certa sit eius æstimatio, quæ in ipsius locum succedit. Quare cum Ulpianus in d. l. 114. de uerb. oblig. sic loquitur: Si fundum certo die præstari stipuler, & per promissorem steterit, quominus ea die præstetur: consecuturum me quanti mea interlit, moram factam non esse. Cum, inquam, ita loquitur Ulpianus, nemo non iudicabit & hoc simpliciter, dummodo nullum extrinsecus detrimentum insigne acciderit, facile ac certo ex fundi æstimatione statui posse: neque eius quod interest alterum tantum superare debere.

Atque hæc quidem de æstimatione eius quod communiter & certo modo inter-

interest, satis. Quod autem ad extraordinarium attinet, distinguendum arbitror, ut (quemadmodum superius diximus) si quidem causa efficiens sublit, quanti quanti fuerit, in solidum præstetur. Sin uerò causa sine qua non, tum etiam distinguendum omnino putarem, utrum dolus malus, an culpa tantum interuenerit. neque enim ius æque eum qui in culpa est, ut eum qui dolum admisit, coercendum censeat. l. cum autem, §. excipitur, D. de ædil. edict. l. rescriptum, D. de his quib. ut. iud. l. ex facto ad fin. D. de uulg. & pup. Ergo si culpa tantum interuenerit, tū ad dupli quoque rationē reuocandā æstimationē arbitror: præsertim ijs casibus, quib. culpa rei sola æstimanda nō est: quippe quæ sola causam dāni nō dederit, sed cū extranea causa siue ab actore, siue aliūde perficiscatur, cōiūgēda est. Veluti si meū equū perire siuero, quod uenditum scœnum non traderes, mea etiam culpa simul cum tua coniungenda est. Item si triticum uinum ue uenditum nō tradideris, qua de causa quæstus is quæ ego mercator ex frumentaria uel uinaria ne-

ria negotiatione facere potuissem, impeditus sit: nam & te culpæ illius poenā aliquam sustinere, rectum est: neq; tamen æquè multari, ut si solam & proximam & (ut uulgus loquitur) immediatā causam præbuissem. Placet igitur his casibus illam de qua diximus Iurisconsultorum consuetudinem obseruari, ut culpa non grauius, quàm dupli quantitate plectatur. At si dolus commissus probetur, iterum considerandū existimo, utrū dānum acceptum sit, an uerò lucrum impeditum. quarum rerum magnam Ius ciuile differentiam statuit, uti patet ex l. ult. §. si uerò creditores, c. de iur. delib. Nam si dolus malus, id est, malitia consultò ad inferendum alicui damnum adhibita fuisse probabitur, & damnum illud reuera acceptum sit, ueluti si uenditor fœni data opera illud non tradiderit, ut equus emptoris fame periret: quoniam Dolus malus in iure pro delicto numeratur: puto uenditorem in solidū cōdemnandum esse: non tantum propter id quod interest, (cuius causam non solus sustinet, ut modò dicebamus) uerū etiam

etiam ut delictum illud atq; iniuria dolo malo illata plectatur. Neq; enim beneficia legum ad indulgendum improbitati hominum instituta sunt. l. in fund. D. de rei uind. l. auxilium. D. de minoribus. l. uerum hoc quoq; D. pro socio.

Sin autem lucrum duntaxat impeditum est, tum iterum considerandum erit, utrum lucrum certum & exploratum fuerit: ueluti cum seruus hæres institutus interfectus est: tum enim solidum quoque præstandum arbitror. Sin autem in incerto duntaxat rerum euentu & fortuna positum fuerit, ueluti si equos uenditos non tradideris, quos in castra mercator ducere, & plurimi uendere potui, tum & difficile profecto dictum est solidum præstandum esse: quoniam ne dici quidem potest, id ademptum esse, neque tamen non improbitas doli mali coercenda est. Sed quia ex facto res pendet, ea necessario prudentiæ & æquitati iudicis committenda est: ut similibus in causis tradit à Paulo in l. 13. §. j. D. de ann. leg. & l. 14. D. de temp. præscript. Quod cum ita sit, patere cuius arbitror, quanta Tribonianus

nianus solertia, & subtilitate in illa sua nobili constitutione de sent. quæ pro eo quod int. usus sit. qui cum Iuriscultorum omnium ueterum, quotquot hanc artem per annos amplius septingentos professi erant, acumen ac prudentiam superare uoluerit, suam ipse stultitiam ac temeritatem posteris, qui lapidem è sepulcro uenerarentur, pro Deo, pro dendam putauit.

INTERPRETATIO
LEGIS VNICAE, C. DE SENT.

quæ pro eo quod inter prof.

Caput XI.

ET quoniam de eo quod Interest proximè differuimus, quod ab Imp. Iustiniano plañissimè tractatum existimatur in l. un. C. de sent. quæ pro eo quod inter. non incommodum fore arbitror si eam legem hoc loco more institutoq; nostro interpretari conemur. Argumen-
tum

tum igitur hoc esto. In eo quod interest æstimando, ex causa quidem certorum casuum, Duplum finis est: ex incertis casibus, res arbitrio iudicis ita committitur, ut id solum damnum, de quo reuera constiterit, compensari iubeat. Id quod non tantum ubi de damno, sed & ubi de lucro agitur, ualet. Nunc legis uerba uideamus. Cum pro eo quod interest dubitationes antiquæ in infinitum productæ sint: melius nobis uisum est huiusmodi prolixitatem, pro ut possibile est, in angustum coarctare. Scimus itaque in omnibus casibus qui certam habent quantitatem uel naturam ueluti in uenditionibus & locationibus, & omnibus contractibus hoc quod interest dupli quantitatem minime excedere. In alijs autem casibus, qui incerti esse uidentur, iudices, qui causas dirimendas suscipiunt per subtilitatem requirere, ut hoc, quod reuera inducitur, damnum hoc reddatur, & non ex quibusdam machinationibus & immodicis peruersionibus in circuitus inextricabiles redigatur. ne dum in infinitum computatio reducitur, pro sua

impossibilitate cadat: cū sciamus esse naturæ congruum eas tantummodo pœnas exigī, quæ uel cum competentī moderamine proferuntur, uel à legibus certo fine conclusæ statuuntur. Et hoc non solum in damno, sed etiam in lucro nostra amplectitur constitutio: quia & ex eo ueteres id, quod interest, statuerunt. Et sit omnibus, secundum quod dictum est, finis antiquæ prolixitatis huius constitutionis recitatio.

Dubitationes antiquæ in infinitum. Enuntiatio j. Infinitæ ueterum de eo quod interest, dubitationes fuerunt. Quod nequaquam mirandū est: cū ea tota quæstio in factō, id est, in coniecturali causarum statu, quī ad Iurisconsultos nullo modo ptinet, tota uerset̃. l. quatenus, D. de reg. iur. l. ult. D. de stipulat. prat. Itaq; recte Scauola cū de incertis factis quæreret̃, in l. 13. §. j. D. de ann. legat. Respōdi (inquit) nō posse absolute respōderi, cū multa oriri possint, quæ p̃ bono sint æstimāda. Ideoq; huiusmodi uarietas uiri boni arbitrio dirimēda est. Et in l. 14. D. de diuers. & tempo, De accessionibus possessio-

sessionum (inquit) nihil in perpetuum neq; generaliter definire possumus. Cōsistunt enim in sola æquitate. Et Celsus l. in fundo, 38. D. de rei uind. Bonus iudex (inquit) uarijs ex personis causisq; statuet.

Melius nobis uisum est. Sequitur ij. Iustinianus tractationē eius quod interest, certis finibus ac terminis circumscribere uoluit. Quā in re nobis de summa sua uel sapientia, uel stultitia existimandi copiā facit: qui quod per annos septingentos, tam multi & tam sapientes uiri excogitare nō potuerunt, uel potius fieri non posse iudicarunt, id se confisus est posse nullo negotio conficere.

Et omnibus contractibus. Seq. iij. In omnibus contractibus casus quidam sunt, qui certam naturam uel quantitatem habent, Intelligit autem casus eius quod interest. Nam etsi contractus alij sint rerum certarum, alij incertarum, l. stipulationum, 74. D. de uerb. oblig. tamen in quibusuis cōtractibus cū id quod conuentum est, non præstatur, communiter & quadā ratione summa eius quod interest

terest æstimari potest.

Dupli quantitatem. Sequitur iij. Iustiniani lege ratio eius quod interest, in casibus certis & quotidianis duplo terminatur. Cuius rei æquitatem superius exposuimus.

Quod reuera inducitur. Sequitur v. Iustiniani lege in casibus incertis æstimatio eius quod interest ita prudentiæ iudicis permittitur, ut id solum damnũ de quo reuera constiterit, resarciri iubeat. Id est cui reuera causam efficientem subesse constiterit.

Eas tantummodo pœnas. Seq. vj. Naturæ congruum est, eas tantum pœnas exigere, quæ uel moderatè petuntur, uel ipso iure definitæ sunt.

Sed etiam in lucro. Seq. vii. Iustiniani constitutio, non tantum ubi de damno, sed etiam ubi de lucro agitur, locum habet.

Veteres statuerunt. Seq. viij. Veteres rationem eius quod interest, non in damno tantum, sed etiam in lucro habuerunt. Cuius rei testimonia superiore capite satis multa protulimus.

DE MORA, EIVSQUE PARTIBVS.

Caput XII.

MORA in iure civili nō tantum est tarditas, sed ea tarditas, quæ cum alterius culpa coniuncta, alteri damnosa est: & in solutionibus

præstandis recipiendis'ue, tanquam in subiecta materia, uersatur. Itaque non omnino ineptè, meo iudicio, definiri sic poterit: Mora est culpa prætermittendi officij in soluendo, recipiendoue debito, quæ alteri damnosa est. Quanquam enim mora propriè in debitoribus dicitur, qui creditoribus expectantibus in mora sunt, nec eos absoluunt: tamen quoniam creditores quoque qui tarditatem in oblata solutione recipienda interponunt, damnum debitoribus afferunt. Propterea Moræ duo genera constituimus, unum in debito non præstando: alterum in non recipiendo, quod oblatum est: qua de causa in definitione uerbum, RECIPIENDO'VE, adieciimus. Vtriusque

Mora definit.

*Mora dicitur
bipartita.*

usq; autem generis quadripartita dispu-
 tatio est. Nam primo loco quemadmo-
 dum mora committatur, tum quòd ex
 ea damnum nascatur, deinde qua pœna
 mora multetur, postremò quemadmo-
 dum purgetur, id est, quemadmodum
 pœna ei imposita euitetur, differen-
 dum est. Ac mora quidem non præstan-
 di debiti, sic à nobis describetur: culpa
 debitoris prætermittentis soluere, quod
 soluere & debuit & potuit: cum aliquo
 creditoris incōmodo cōiūcta. Quatuor
 namq; illius partes obseruādæ sunt: De-
 bitio, facultas soluendi, Prætermissio so-
 lutionis, & damnum ex ea profectum.
 Quæ nisi omnia simul concurrant, mo-
 ra commissa non dicitur. De singulis igi-
 tur ordine uideamus. Ac primus quidē
 locus triplex est. Primùm enim à culpa
 moræ remouetur is, qui omnino non de-
 bet: tum is qui debet quidem, uerùm nō
 eo loco uel tempore, quo postulatur: po-
 stremò is qui se nō debere, iusta de caus-
 sa existimauit: neq; enim is tantùm qui
 omnino non debuit, moræ expers est:
 uerumetiam is qui debuit quidem, sed
 non

Subdistin-
 guitur. *Proposit. p. anif.*
 caput quatuor¹

2
 3
 4

Mora nō præstan-
 di debiti defini.

Eius 4 partes

5 Debitio
 simpl

1
 2
 3

non illo, quo appellatur loco. l. mora. 32
 D. de usuris. l. si fideicommissum, 50. D.
 de iudic. l. cum res, 47. D. de legat. pri-
 mo. Item si quis kalendis Maijs dari spo-
 ponderat, Aprilis mense à creditore ap-
 pelletur: quia reuera nondum debebat,
 etiamsi res interierit, quæ si data fuif-
 set, seruari potuisset, tamen in mora fuif-
 se non dicitur. l. cum filius fa. 49. §.
 ult. D. de verb. oblig. Atque hoc nimi-
 rum illud est, quod scribit Scaeuola in. l.
 si pupillus, 127. D. de verb. oblig. & in. l.
 nulla. 89. D. de regul. iur. nullam intelli-
 gi moram ibi fieri, ubi nulla petitio est:
 id est, ubi petendi ius non fuit: siue quia
 nulla est actio, siue quia exceptione re-
 pelli potest. qua de causa Paulus in. l. le-
 cta, 40. D. si cert. petat. scribit, in mora
 non esse eum à quo pecunia propter ex-
 ceptionem peti non potest. Deinceps
 uideamus de eo, qui cum deberet, ta-
 men uel nullam iustam causam habuit
 intelligendi cur deberet: uel iustam causam
 habuit ignorandi se debere: de quo
 scribit Paulus in l. quod te, 5. D. si cert.
 pet. ueluti, cum hæres soluere quod de-
 fun-

functus debuit, cunctatus est. l. 3. D. de usur. quoniam qui in rem alterius succedit, iustam ignorantiae causam habet: ut ait Vlpianus in l. qui in alterius, 42. D. de reg. iur. Eoque illa peruulgata pertinent, eum qui sine dolo malo ad iudicium prouocat, moram facere non uideri. l. qui sine, 63. de reg. iur. item, eum qui iudicium accipere paratus est, moram non facere, si iuste ad iudicium prouocauit. l. si quis, 24. l. paratum, 47. D. de usur. neque nobis aduersatur quod scribit Vlpianus in l. nemo, 82. §. ult. D. de uerb. oblig. moram fecisse uideri eum, qui litigare maluit, quam restituere. Aliud est enim malle litigare, quam soluere: ueluti cum quis frustrandi ac tergiversandi causa appellationem interposuit, de quo in l. tutore, 41. D. de usur. Aliud malle soluere, quam litigare: de quo istis in locis agitur: ubi de eo disputatur, qui se debere ignorans iudicio experiri mauult, quam temere rem suam cuius petenti concedere. Atque haec quidem de debitione, quam primam morae partem fecimus, explicata sint, proximum

ximum est, ut de soluendi facultate pauca dicamus: de qua Pomponius in l. 3. §. 3. D. de act. empt. sic loquitur: Mora autem, inquit, uidetur esse, si nulla difficultas uenditorem impediatur, quominus traderet. Hic autem, locus etiam dupliciter tractatur: nam primùm de eo differitur, qui nulla sua culpa soluere non potest: tum de eo cuius culpa factum est, quo minus possit. Ergo si quis repentina aliqua legatione impeditus, uel in uinculis hostium' ue potestate positus, soluere non potuit: moram facere non uidetur. l. sed etsi, 23. D. de usur. uel si promissus seruus sine debitoris culpa interierit, manumissus uel sit, in hostium uel potestate esse cœperit: aut fundus religiosus factus sit. l. si seruum, 91. D. de uerb. oblig. At si per eum factum est, quo minus possit, ueluti cum debitum hominem occidit, aut manumisit, Regula iuris eum qui fecit quo minus possit, æque ac si possit, teneri. l. si ex legati, 23. l. si seruum, 91. D. de uerb. oblig. l. quid ergo, §. si heres, de legat. primo. quod usque eo uerum est, ut etiam si a-

lius

lius in debitoris odium, seruum interfe-
cerit, si quidem debitoris aliqua cul-
pa sublit, æquè teneatur: l. si merces. §.
culpæ, D. locat. l. penult. D. solut. mat.
Apparet igitur, siue quis soluere potue-
rit, siue per eum steterit quominus sol-
uere posset, moram committi. l. quod
te, §. D. si cert. petat. Quod igitur ad
duas istius moræ partes attinet, satis di-
ctum sit. Deinceps de tertia uideamus:
quam diximus esse prætermissionem
officij in soluendo. Huius autem duæ
sunt species: quarum altera ex persona
estimari dicitur, altera ex re, siue in rem.
Ex persona mora æstimatur, cum debi-
tor opportuno loco ac tempore à cre-
ditore appellatus, soluere tamē præter-
misit. l. mora, 32. D. de usur. ubi Marcia-
nus ait, difficilem huius rei definitio-
nem ac præceptionem esse: id est, diffi-
citer certam aliquam ea de re præce-
ptionem ac regulam tradi posse: quip-
pe quæ magis sit facti, quàm iuris.

Ex re uerò fieri mora dicitur, cum ip-
so iure ac solo temporis decursu sine ul-
la creditoris appellatione prætermissio
alium

III
Præmissio officij
in soluendo.

Ex persona

Ex re.

illius officij reprehenditur. uelut in l. sed
 et si, 23. D. de usur. ubi Ulpianus ait, a-
 liquando etiam in re moram commit-
 ti, ueluti si non extet qui conueniatur.
 Itaque Impp. l. 3. C. in quibus caus. rest.
 In minorū, inquit, persona re ipsa, &
 ex solo tempore tardæ pretij solutionis
 recepto iure morā fieri creditū est. Qui-
 bus aut casib. ipso iure morā cōmittat,
 quib. itē interpellatio necessaria sit, ma-
 gnę quęstionis res est. Itaq; distinctione
 utendū est obligationū: nā cū aliæ ex
 cōtractu sint, aliæ uerò ex delicto, si qui
 dē ex delicto res debeat, semper ipso iu-
 re mora cōmittitur. quoniā (uti scribitur
 in l. ult. & l. 8. §. j. D. de cond. furt.) qui se-
 mel inuito domino rē contrectauit, ui-
 detur in ea restituenda, quam nec aufer-
 rē debuit, morā facere. Quod etiā cōfir-
 matur, l. j. §. deniq; 22. & l. pen. D. unde
 ui. ubi idem Tryphonimus scribit, ex ip-
 so tēpore delicti plusquā frustrator debi-
 tor cōstitutus est. Qua de causa idem e-
 tiam dicendū esse intelligit de omnibus
 malæ fidei possessorib. quippe cū etiam

*Distinctio quib.
 casib; mora
 ipso iure cōmitti-
 tur*

sine ulla interpellatiōe frustratores sint. Idēq; etiā animaduerti potest ex l. sed & si lege, quod ait, D. de petit. hæred. & l. si aūt, §. si homo, D. de rei uindicat. Sin uerò ex cōtractu res debeat, tum rursus distinguendū & considerandū est, utrūne datio in obligatiōe sit, an factū: & rursus si datio in obligatiōe est, utrūne pure, an in diem, an sub conditione concepta obligatio sit. nam si quidē pure promissum est dari, quamuis confestim obligatio nata sit, l. eū qui, 41. §. j. D. de uerb. oblig. tamen ex æquo & bono, non antè mora cōmitti dicit, q̄ creditor petierit: neque adeò delicatum creditorē esse oportet (ut q̄dā loco Vlpianus loquit) quin illud Alfij meminerit, Bona nomina nō appellādo fieri nonnūquā mala.

Sinautem in diem contracta obligatio est, quoniā diei adiectio in gratiam rei facta dicit. l. stipulatio, 38. §. inter, D. eod. ac propterea spatiū illud datū promissoris uideat, ut interea solutionē pareret: iure ciuili receptum est, ut præteritio diei uim interpellationis habeat: & (ut uulgo

uulgo dicitur) dies pro homine interpel-
 lat. l. promissor. 21. D. de pecun. constit. l.
 pecuniæ, 9. §. j. & l. euictis, 18. D. de usur.
 l. 2. C. de iure emphyt. quod eodē modo
 de obligationib. quæ sub cōditiōe cō-
 ceptæ sunt, dicendū arbitror: ut siue pe-
 cunia, siue corpus promissum sit, euen-
 tus cōditiōis pro interpellatione uale-
 at: quippe qui officij sui debitorē admo-
 nere uideat. Deinceps de factorū obli-
gationib. uideamus, quorū duo sunt ge-
 nera: nā alia repentina sunt, ut seruū ma-
 numitti, fundū præstari: alia tractū tēpo-
ris habere dicuntur: ut insulā fieri, uel fulci-
 ri: fossam fodiri, tabulā pingi. l. quoties.
 D. de operis lib. Ergo si factum est eius-
 modi, ut statim absolui possit, idē pror-
 sus quod de Dandi obligationib. statuē-
 dum putarem: ex l. si fundū, 114. de uerb.
 oblig. sin autē factū est, quod tractū tem-
 poris habeat, tum distinguendū putarē,
 utrūne dies operi præstituta sit, an non
 sit. nam si dies præstituta est, præteritio-
 nem diei pro interpellatione ualere. Si
 uerò dies præstituta non est, tum præte-

*Factor obligat
 dub general*

ritionem huius tēporis quo cōmodè o-
 pus perfici potuit, pro interpellatiōe ha-
 bendā esse: & illo tēpore decurso morā
 cōmitti: primū quia dīes tacita non mi-
 nus quā expressa interpellare dicit: in
 l. 2. C. de iur. emphyt. deinde quia post il-
 lud tēpus stipulatoris interest, aut certè
 interesse iudicatur. mora autē ex damno
 uel uero uel præsumpto aestimatur. Itaq;
 Paulus in. l. si insulā, 84. & in. l. cōtinuus,
 137. §. qui insulam, D. de uerb. oblig. non
 obscurè significat, transacto tēpore pur-
 gari moram posse: cū ita scribit: Trā-
 acto tēpore posse te facientem liberari
 placet. Ex quo intelligit, si mora purga-
 tur, eam commissam fuisse. Hæc cū ita
 sint, illud tamen intelligi oportet, siue
 ex persona, siue ex re mora estimeat, eā ta-
 men prætermisionē soluēdi, quæ hone-
 sta aliqua & p̄babili de causa facta est,
 culpæ nō imputari, uelutī cū modicū
 aliquod spatiū ad soluendū à debitore
 sumptū est. neq; eū si nō eodē temporis
 puncto ac momēto quo appellatus est,
 persoluit, cōtinuò prætermisisse officit,

&

& morā cōmississe dicēdus est. nō em̄ cū sacco (ut ait Iuriscōsultus) creditor adire debet. l. q̄d dicimus, 105. D. de solut. tēperamentū aut̄ non minus decē dierū accipitur: argumēto. l. promissor, 21. D. de const. pecun. Probabilis etiā & honesta cūctatio est, de qua scribit Vlpianus in l. sciendū, 21. D. de usur. sciendū est, (inquit) nō omne quod differēdi causa optima ratione fiat, morę adnumerandū. quid em̄ si amicos adhibēdos debitor requirat, uel expediēdi debiti, uel fideiussorib. rogādis. Eodē etiā pertinet illa dilatio de qua scribit Paulus in l. cū quidā, 17. §. si pupillo, D. eod. ut si heres à quo fidei cōmissum pupillo relictuū est, ideo ei nō soluat, quia tutorē nō habeat, nō propterea in mora esse uideat: quippe cū pupillo nō rectē sine tutore auctore soluatur. §. ult. quib. alien. nō licet. In eodē præterea genere est quod Papinianus tradit in l. pecuniæ, 9. D. de usur. si post mortē creditoris nemo fuit, cui pecunia solueret̄, eius tēporis inculpatā esse moram. quid em̄ (ut alibi Paulus in eandem

sententiã scribit) potest imputari ei, qui soluere, etiã si uellet, nõ potuit: Hactenus de trib. morę partib. dictum est. reliquũ est, ut de quarta uideamus: hoc est, de dispendio quod ex ea nascit̃. nã eius moræ ex qua damnũ nullũ nascit̃, ratio habet̃ nulla. l. si post tres, 8. D. si qs caut. Atque hic scilicet tertius est nostræ huiusce disputationis locus: in quo de dāno quod ex mora proficiscitur, nos dicturos esse pollicebamur. Damnũ autẽ duplex est. Nã aliud in re ipsa uersatur, aliud in eius accessiõe. in re, cũ post moram res perijt, deterior ue facta est. qua in re accessionis Quãti plurimĩ ratio habetur: quippe quæ rei pars esse iudicatur. Itaq; Pomponius in l. 3. §. 3. D. de act. empt. Si per uenditorẽ uini mora fuerit, (inquit) quominus traderet, cõdemnari eũ oportet, utro tẽpore pluris uinũ fuit: uel quo uenit, uel quo lis in condẽnationem deducitur. itẽ quo loco pluris fuit: uel quo uenit, uel ubi agit̃. Accessio uerò triplex est: Eius quod interest, deinde usurariũ, postremò fructuũ, in qb. partus

IIII
De dispendio ex
mora pronem:
entz

Damnũ duplex

In re.

In accessione

Accessio triplex

& foetus cōtinētur. Itaq; siquē pecunia numerata in obligatione fuerit, de usuris agitur. l. ult. D. de peric. & concurrendi uend. & l. 3. & pass. D. de usur. sin corpus dandū, opus uē faciendū fuit, eius quod interest ratio ducit. l. j. D. de act. empt. l. stipulatiōes nō diuidunt, 72. D. de uerb. oblig. sin aut prædia aut animalia, aut etiam quæuis alię res quæ locari possunt, tum ex fructib. partib. foetub. ac mercede æstimari lis solet. l. respōdit, 14. D. de usur. cū alijs innumeris. Quæ quidē à nobis iccirco strictim ac breuiter decursa sunt, quoniā ex eo loco qui proxime nobis explicandus est, quemq; tertium in partitione fecimus, planius intelligent. nā proximū est, ut quēadmodū mora mul-
tetur, & quæ pœna ei iure ciuili cōstituta sit, uideamus. Pœna autē duplex est: quarū prior est hæc, ut damnū omne quod ex ea natū est, ad moratorē solū pertineat: altera ut amissam utilitatem restituat. Atq; hoc nimirū illud est, quod uulgo à Iuriscōsultis tradit, & iam ferè in prouerbio est: Obligationē post morā cōmis-

cōmodo

Mora pœna duplex.

fam perpetuari. l. si ex legati, 23. l. si seruū,
 91. §. sequit̄, & l. nemo, 82. D. de uerb. obl.
 ubi Vlpianus ait, Si post morā p̄missor-
 ris homo decesserit, tenet̄ nihilominus
 æquē ac si homo uiueret. itē l. si usufr. 6.
 D. de usufr. legat. l. cum seruus, 39. §. j. D.
 de legat. primō itē l. quod te, 5. D. si cert.
 petat. ubi Vlpianus ait, quod te mihi da-
 re oporteat, si id postea perierit, q̄ per te
 factū erit, quominus id mihi dares, tuū
 fore id detrimentū constat. Quod eodē
 modo intelligendū est, si res deterior fa-
 cta sit. l. si filio, 25. §. 2. D. solut. mat. Id au-
 tē usq; adeō uerū est, ut etiam si res apud
 creditorē peritura fuisset, nihilominus
 eius æstimatio præstet̄. l. cum res, 47. §.
 ult. D. de legat. primo : ubi Vlpianus &
 Labeo scribūt, Si fūdus chasmate perie-
 rit, æstimationē eius deberi: si quidē post
 morā factā id euenerit, quippe cū potue-
 rit legatarius eū acceptū uendere. In quā
 sententiam illud est Vlpiani, in l. item si,
 15. D. de rei uendic. Si seruus petitus uel
 aliud animal demortuū sit sine dolo ma-
 lo & culpa possessoris, si fortē distractu-
 rus

rus erat petitor si accepisset, morā passō
 pretiū præstari debet. nam si ei restituis-
 set, distraxisset, & pretiū esset lucratus.
 Quib. ex locis intelligitur, æquitatē e-
 ius legis ex hac æquitate pendere, quia
 creditor rem traditā uendere potuit. Pla-
 cet igitur, ut cessatio plectatur, quia dā-
 nosa fuit. ob eamq; causam ex cōtrario
 si damnosa non fuit, id est, si uendi res à
 creditore non potuisset, magis placeret
 ut benignitate & humanitate uteremur.
 in eamq; sententiā opinor à Sabino &
 Cassio traditū fuisse, in l. si plures, 14. §. f.
 D. de pos. si homo sine debitoris culpa
 mortuus fuerit, absoluendū esse debito-
 rē, quia æquū esset, naturalem interitum
 ad actorē pertinere. utiq; cū interitura
 esset res, etsi restituta esset actori, cui cō-
 uenit quod scribit Vlpianus in l. item si,
 14. §. pro eo, D. quod met. caus. Porro au-
 tem quod dicimus obligationē perpe-
 tuari, id nō tantū aduersus reū principa-
 lem ualet, uerum etiā & ad heredē, & ad
 fideiussores. l. cū patris. 27. l. si qs, 24.
 D. de usur. l. cū filius. 49. l. mora, 88. l. si

seruū, 91. §. nunc uideamus, D. de uerb.
 oblig. ex quib. intelligitur & heredes &
 fideiussores re post principalis debito-
 ris moram perempta ad estimationē te-
 nerī. cū cōtrā fideiussoris mora reo nō
 noceat. l. mora, 32. in fi. D. de usur. l. cū
 filius fa. 49. D. de uerb. oblig. Atque hæc
 quidē de damno accepto dicta sint. de-
 inceps de amissa rei utilitate uideamus.
 quam dicebamus esse quadruplicem. nā
 si species siue fruges debebantur, ueluti
 uinū, triticū, oleū, æstimatio quāti pluri-
 mi fieri solet. uti superius dicebamus ex
 l. si sterilis, 21. §. 3. D. de act. empt. altera u-
 tilitas in pecunia uersatur: propter quā
 amissam usuræ deberi dicuntur: in l. ult. D.
 de peric. & comm. rei uend. idē genera-
 liter in omnib. bonæ fidei iudicijs, l. mo-
 ra, 32. §. j. & l. cū quidā, 17. §. ex locato,
 D. de usur. itemq; in legatis & fideicom-
 missis. d. l. 2. C. de usur. & fruct. l. Titia, 87.
 §. j. D. de legat. secūdo. Iam uerò siue dā-
 di corporis obligatio fuit, post morā id
 qd interest præstatur. l. j. D. de act. empr.
 siue faciendi operis: nota est regula, obli-
 gatio-

*Amiſſa rei Vti:
 litas quadrup-
 plex.*

3

11

Reg. gationē faciēdi operis, post morā in pecuniā, id est, eius quod interest obligationē cōmutari, l. stipulationes, 72. D. de verb. oblig. l. obligationū, 43. §. ult. D. de oblig. & act. l. si quis ab alio, 13. D. de re iudic. Porro autē si prædia debebantur, Paulus lib. Sent. iij. in fine, scribit ex mora præstandorū fideicōmissorū uel legatorū fructus deberi, quod idem traditur in l. 2. & ult. C. de usur. & fruct. legat. & aliter casus pfertur à Paulo in l. uideamus, 38. D. de usur. Simillimaq; partuū & foetuum ratio est. nā, ut ait Paulus in l. respōdit, 14. D. de usur. mora in soluendo fidei cōmisso facta, partus quoq; ancillarū restituendos. Itē equis per fideicōmissum legatis, post morā heredis foetus quoq; deberi tradit in l. equis, 8. & l. 39. D. eod. Nunc cōsequens esset ut quartum partitionis nostræ locū, qui est de purganda mora explicarem, sed primus de secundo moræ genere, hoc est de mora creditorū, & cessatione recipiēdi quod oblatū est, breuiter differendū uideēt. A definitione autē incipiendū est, Ergo mora
non

*De mora pur:
ganda*

nō recipiendī debiti est culpa creditoris
 nō recipientis solutionē quæ à debitore
 idoneè oblata est, unde aliquid incōmo-
 di ad debitorē peruenit. Huius em̄ item
 ut superioris quatuor sunt partes, obla-
 tio idonea, facultas recipiēdi, cessatio, &
 dānum ex ea profectū. Idonea aut̄ obla-
 tio est, quæ idoneo & loco & tēpore fa-
 cta est. l. sed & si alia, 17. D. de constit. pe-
 cun. l. si solutus, 39. D. de solut. l. qui Ro-
 mæ, 122. D. de uerb. oblig. l. ob signatio-
 ne, 9. C. de solut. Quibus in locis tradi-
 tur periculū oblatae solutionis quæ mo-
 do, loco, & tempore facta sit, ad credito-
 rē pertinere. Itaq; Marcellus in l. qui de-
 cē, 72. D. de solut. Qui decē debet, inq̄t,
 si ea obtulerit creditori, & ille sine iusta
 causa ea accipere recusarit, deinde debi-
 tor ea sine sua culpa perdiderit, non est
 æquū eū teneri, quia nō teneretur, si cre-
 ditor accipere uoluisset. quare pro solu-
 to, id in quo creditor accipiēdo morā
 fecit, oportet esse. Ac de facultate quidē
 & cessatione recipiēdi, eadē ferē quæ
 superius dicta sunt, ad hunc quoq; locū
 per-

pertinent. Quod autē ad damnum attinet, eodē quoq; modo mora in creditore multatur: ut rei interitus ad creditore spectet, d. l. si soluturus, & l. qui decē, D. de solut. Præterea debitor de perceptis tantū fructibus tenetur, non etiam de percipiendis: itemq; de dolo duntaxat. l. si mora, 9. D. solut. mat. Vbi Pomponius ait, Si mora per mulierem fuit, quominus dotem reciperet, dolū malū duntaxat in ea re, nō etiā culpā maritum præstare: quod etiam cōfirmatur à Pōponio in l. illud, 17. D. de peric. & commod. Eo accedit quòd creditor actione sua multatur, uti traditur in l. si debitor, 30. D. de solut. ubi Vlpianus ait, Si debitor offerret pecuniā, quæ peteretur, & creditor nollet accipere, Prætorem ei denegaturum actionem: nisi fortè uerior sit Pauli sententiā qui in l. interdum, 73. §. j. D. de uerb. obligat. scribit, debitori qui post moram obtulerit, si creditor iterū agat, doli exceptionem concedendam esse, locum enim illum de debitore moroso intelligendum arbitror.

Su-

Supereſt ut ad quartum & poſtremū diſputationis noſtræ locum accedamus & uideamus, quemadmodum & quibus caſibus mora purgetur. Initiū autē more noſtro à definitione faciemus. Ergo purgare moram eſt re integra cōtractā ex mora culpam ſic eluere, ut eius omnis pœna uitetur. Eius em̄ tres ſunt partes. Integritas rei, idonea oblatio ſolutionis, & periculi translatio: quòd niſi utrunq; ſuperius adſit, locus purgandę morę nullus eſt. Res autē integra dicitur, cū ius creditoris nondum propter moram deterius factum eſt. Itaq; ſiue parata tigna tempore corrūpi cœperint, ſiue aliquot operarum mercedes perierint: ſiue cum iudicio ſiſti promiſſum eſt, actio tēpore perierit. l. etiſi poſt tres, 8. D. ſi quis caut. ſiue ſeruus promiſſus manumiſſus ſit. l. mancipiorum, 6. D. de opt. leg. tum neq; res integra eſſe dicitur, neq; morę purgandę locus ullus eſt. Deniq; quoties creditoris intereſſe cœperit, res nō amplius in integro eſſe iudicatur. l. utiq; 22. D. de arbit. Et l. ſi ita quis, 35. §. j. D. de uerb.

verb. obligationib. illis uerbis, Nec mulieris quicquam propter eam moram interesset. Quod cum ita sit, haud scio an non multo probabilius sit, repudiata cōmuni & recepta opinione statuere, quoties aut diēs sola, aut dies simul cum pœna obligationi faciendæ adiecta est, die præterita moræ purgandæ locum non esse. Cuius nostræ sententiæ hæc non est: quoniam dies data opera adijci uidetur in stipulationibus, primùm ut lapsus temporis & propinquitas præstitutæ diei debitorem officij sui assiduè admoneant sic, ut officium negligere prope modum sine lata culpa non possit, l. magnam. C. de cont. stipul. Deinde ut creditores debitoribus quodammodo denuntient fore, ut post eam diem sua intersit, qua de causâ uulgo traditur obligationi faciendæ, ut superius docuimus pecuniæ obligationem, id est, eius quod interest, mora cōmissa succedere, &c.

Itaq; Vlpianus in l. si fundum, 114. D. eod. Si fundum, inquit, certa die dari stipuler, & per promissorem steterit, quo
mi-

minus ea die præstetur, cōsecuturum nē
 quanti mea interfuerit moram factam
 non esse. Quibus ex uerbis intelligi po-
 test, cū die præterita interfuit, ubi au-
 tem creditoris interfuit, moræ purgan-
 dæ locum non esse : nequaquam mi-
 rum esse si in isto obligationum genere
 hoc statuamus. Sed nihil æquē nostram
 sententiā confirmat, ut id quod Scæuola
 scribit in l. 41. §. intra certa, ij. D. de fi-
 deicom. lib. Qui iussi erant esse liberi
 si intra certa tempora rationes redde-
 rent, conditioni non paruerunt. Postea,
 inquit, parati erant. quæsitum est, an per-
 ueniant ad libertatem si per ipsos steterit,
 quominus intra tempora præscri-
 pta conditioni parerent, non iccirco li-
 beros fore, quod postea rationes ue-
 lint reddere. Quod propterea institu-
 tum arbitror, quoniam, ut superius di-
 cebamus, lapsus temporis assiduē debi-
 torem interpellans, & (ut ueteres in hoc
 negotio loquebantur) flagitans, eum
 in lata culpa quodammodo constituit.
 Quod etiam apertissimē confirmatur
 in l.

in l. Celsus, 23. D. de arbit. Vbi Vlpianus & Celsus aiunt, Si arbiter intra kalendas dari iusserit, nec datum erit, licet postea offeratur: attamen semel commissam pœnam compromissi non euanescere, quoniam semper uerum est intra kalendas datum non esse. Atque hæc quidem de rei integritate dicta sint, si modò illud addiderimus, ad hunc quoque locum pertinere illam regulam qua traditur, si conuenit inter contrahentes, ut moræ purgandæ locus non sit, seruandam esse conuentionem, l. sancimus, §. sui autem & de fideiuss. quoniam beneficio legis per pactum renuntiari potest. l. pacta quæ contra, C. de pact. l. si quis in conscribendo, & l. ult. C. eodem. Ad hunc autem locum iccirco illud pertinet, quoniam actio creditori quæ sita est, quam nulla ratio est ei auferri. l. penult. D. de pact. l. habere, D. de euict. Hoc autem ubi pœna unà cum die adiecta est, multò probabilius recipitur. quippe cum pœna eius quod interest complectendi, & definendi causa, sub-

H ñcia-

ijciatur. l. ult. D. de stipul. prætor. quare cum pœna commissa interesse statuat, & superius dictum sit, ubi actoris interest, rem integram non esse, non mirum est, si Africanus in l. traiectitiæ, 23. D. de oblig. & actionibus scribat, eum qui traiectitiam pecuniam ad diem non soluit, quamvis pecuniam postea offerat, nihilominus pœnam committi. Idonea autem solutionis oblatio uariè pro varijs obligationum generibus æstimatur. nam in plerisque obligationibus dandi ea idonea dicitur, quam Iudex satis tempori factam arbitratus est: quippe cum ea res ex bono & æquo tota pendeat, uti scribit Celsus adolescens in l. si seruum, 91. §. sequitur. D. de uerb. oblig. ait enim eum qui moram fecit in soluendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo. Esse enim hanc quæstionem de bono & æquo, in quo genere plerunque sub auctoritate Iuris scientiæ perniciosè erratur. Itaque Scæuola in d. l. si ita quis, §. j. totum hoc arbitrio prudentiæ-
 que

quæ iudicis committendum putat. Quod omne, inquit, ad iudicis cognitionem remittendum est. Eiusque rei summa est æquitas: quoniam (ut Imp. scribit in §. ult. de perpet. & temp. act.) olim omnia iudicia erant absolutoria. At in obligationibus operis faciendi litis contestatæ tempus præscriptum est, uti constat ex l. si insulam, 84. D. de verb. oblig. ubi Paulus sic scribit, Si insulam fieri stipulatus sum, & transierit tempus quo poterit facere, quandiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet. quòd si litem eam contestatus sim, nihil prodesse tibi si ædifices. Itaq; intelligenda est l. continuus, 137. §. 3. D. eod. ubi Venuleius ait, Transacto tempore quo insulam consummari oportuerit, si postea ædificetur, liberari reum. Quod eodem modo iudicandum est de his obligat. dandi, in quibus aliud in petitione, aliud in præstatione est. ueluti cum penus legata est, & pecunia petitur. l. j. D. de penu legata. l. cum sine, 19. & l. si penum, 24. D. quando dies legat. aut cū

decem in mille stipulata sunt. l. si quis sti-
pulatus, 57. D. de solut.

His ita constitutis tertia pars sequitur,
ut oblatione solutionis mora purgetur,
& omne periculum futurorum casuum
à debitore abeat, atque in creditorem
transferatur. Itaque Paulus in l. inter-
dum 73. §. j. D. de uerborum obligatio-
nibus. Stichus promissor, inquit, post mo-
ram offerendo purgat moram. Et Cel-
sus in l. cum decem, 72. §. j. D. de solut.
Verum est, inquit, eum qui interpella-
tus dare noluit, offerentem postea peri-
culo liberari. pro soluto enim id esse o-
portet, in quo creditor accipiendo mo-
ram fecit. Item Paulus in l. semel mora,
26. D. solut. mat. Semel mora facta, in-
quit, si seruum dotalem postea offeren-
te marito mulier accipere noluerit, &
ita is decesserit, non debet pretium ei-
us, maritus uel heres eius, ne ob id dam-
num sentiat, quod postea offerente eo
mulier accipere noluit. Eoque illud
uulgatum pertinet ex dicta l. illud, de
peric. & comm. moram posteriorem
noce-

nocere. l. si per emptorem, D. de actionibus empt.

Atque hæc quidem de purgatione moræ, quæ à debitore facta est, dicta videntur satis: nunc quod ad creditorem attinet, intelligendum est idem ei quoque concessum esse, quemadmodum intelligitur ex l. si ita quis, 135. §. j. D. de verb. oblig. ubi l. Titio creditori qui moram fecerat, moræ purgandæ facultas permittitur, ut agere possit.

F I N I S.

Ob. 6. II. 3325/2.

BASILEAE ANNO
Domini, M. D. LXI. Mensē
Septembri.

